UNIVERSAL
LIBRARY
OU_206092
UNIVERSAL
LIBRARY

OUP -730 -28-4-—10,000

OSMNIA UNIVERSITY LIBRARY

Call No. Accession No.

Author

Title

This book should be returned on or before the date last marked below

ప్రత్యూష ప్రచురణము ౧౧

ఆముక్త మాల్యద

— పర్యాలోకనము —

★

వెల్దండ ప్రభాకరరావు.

★

సాధన సమితి

సికింద్రాబాదు.

ఒక రూపాయి

సాధన సమితి కార్యనిర్వాహక వర్గము

♦ తారణ నామ సంవత్సరము ♦

★

అధ్యక్షుడు

శ్రీ భాగి నారాయణమూర్తి

ఉపాధ్యక్షుడు

శ్రీ కందాళ సత్యనారాయణ

కార్యదర్శి

శ్రీ జమ్మలమడక పూర్ణచంద్రరావు

సహాయకార్యదర్శి

శ్రీ మునిగొండ రాజేశ్వరరావు

సంపాదకులు

శ్రీ పిల్లలమఱ్ఱి వేంకటహనుమంతరావు

శ్రీ జమ్మలమడక సూర్యప్రకాశరావు

శ్రీ భండారు చంద్రమౌళీశ్వరరావు

ప్రత్యూషప్రచురణము. ౧౧.

ఆముక్తమాల్యదా—పర్యాలోకనము.

కవిరేవ విజానాతి కవేః కావ్యపరిశ్రమమ్
నహి వంధ్యా విజానాతి గుర్వీం ప్రసవవేదనమ్.

శ్రీ వెల్దండ ప్రభాకరరావు.
[సాధన సమితి

సర్వస్వామ్యములు గ్రంథకర్తవి.

ప్రథమ ముద్రణము. 1945.

మూల్యం రు. 1—0—0

[illegible] ముద్రాక్షరశాల, సికింద్రాబాద్.

అంకితం.

ఆంధ్రభాషాభిరుచి కల్పించిన

అస్మద్గురువర్యులగు

ఆచార్య శ్రీ కురుగంటి సీతారామయ్య

ఎం. ఎ. గారికిని,

ఆచార్య శ్రీ సరపల్లి విశ్వనాథశాస్త్రిగారికిని,

ఈ చిన్ని పొత్త మర్పణ సేయబడినది.

రా బో వు న వి.

ఈ గ్రంథకర్తవి.

CHECKED

1. కావ్యతరంగిణి.

2. వ్యాసమాల.

956

ఆశీస్సు

చిరంజీవి ప్రభాకరరావు నాకు శిష్యుడును. సాహిత్యోత్సాహి. నన్నాశీర్వదింపుమని కోరగా శిష్యుని యభ్యర్థనమును నిరాకరింపజాలనైతిని.

ఇందు చిరంజీవియొక్క పరిశ్రమయు, సాహిత్యాభిరుచియు సువ్యక్తమగుచున్నవి; విమర్శనాశక్తియొక్క బీజములును పొడకట్టుచున్నవి. పిన్నవాడగుటను, అనుభవము తక్కువయగుటను అనేక శబ్దార్థదోషములు దొరలినవి. బాల్యచాపల్యమును, గ్రంథకర్త కావలెనని ఔత్సుక్యమును గ్రంథముద్రణమును పురికొల్పినవి. సహృదయులు దోసగులను పాటింపక గుణలేశములనే పాటించి చిరంజీవి నాశీర్వదింపవలెనని వేడుచున్నాను.

ఇతడు తన విజ్ఞానము నభివృద్ధిజేసికొని ఇతోధికముగా గ్రంథరచన సాగించుగాకయని యాశీర్వదించుచున్నాను.

నిజాముకాలేజి,
హైదరాబాదు
15-3-45.

కురుగంటి సీతారామయ్య.

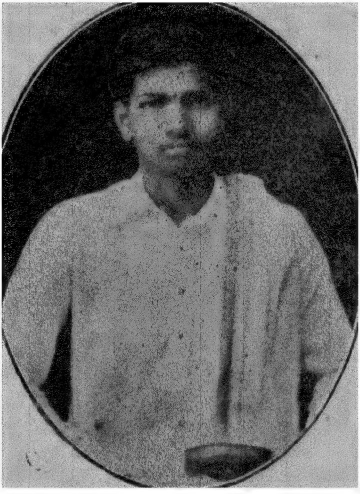

శ్రీ వెల్దండ ప్రభాకరరావు.

పరిచయము

మా సాధన సమితి యీనాటికి ఆంధ్ర సాహితీ సంస్థలలో సముచితమైన స్థాన మలంకరించినది; సహృదయుల మన్ననలందినది; ఉదారుల దృష్టి నాకర్షించి యెదురుదుడుకులులేక సాగుచున్నది. సహృదయులైన సాహితీపరులయొక్క, సాహితీపోషకులయొక్క ఆశీస్సులే మే మాకాంక్షించునది.

ఇంతవరకు గేయ, పద్య, కథా, నాటికలలో మా సభ్యుల సాధనాఫలితముల ప్రచురించితిమి. ఆంధ్ర సాహిత్యమును మథించి యందలి వెలుగు జిలుగుల వెలువరచు బాధ్యత సాహితీలోకము మీద నున్నది. ఆ దృష్టితో వ్రాయబడినదే యీ గ్రంథము.

సాహితీ పిపాసియు, నుత్సాహవంతుడైన మా ప్రభాకరరావు నీ విధముగ పరిచయము చేయుట ముదావహము. 'ఆముక్తమాల్యద' 'అయఃపిండము' వంటిదని పండితులకు చెప్పనక్కర లేదు. అంతటిదాని 'పర్యాలోకనము' జేయ సాహ

సించినాడు మా సాధకుడు. ఇంతకుపూర్వే మీా విషయము 'మీాజాన్' పత్రికాముఖమున వెలువడి నదే. ఇందు ప్రతిపాదితములైన సిద్ధాంతములకు సమితి యెంతమాత్ర ముత్తరవాదికాదని మనవి.

ఆంధ్రసాహితీ విద్యార్థికి 'ఆముక్తమాల్యద' యొక్క సమగ్రస్వరూప సాక్షాత్కారము, ప్రతి గ్రంథపఠనమందాభిముఖ్యత కల్గినచో నీ 'పర్యాలోకనము' యొక్క ప్రయోజన మీాడేరినట్లుగా భావింతుము. సహృదయలోక మావిధి గైకొందు రని విశ్వసింతుము.

బ్రహ్మశ్రీ కురుగంటివారి 'ఆశీస్సు' లకు సమితిపక్షమున వారికి కృతజ్ఞత తెలుపుచున్నాము.

మా రాబోవు 'సాహితీ విపణి' నొసుల సమాదరమును చూరగొనునని యాశింతుము.

ఇట్లు,
కార్యదర్శులు.

శ్రీరంగం బాక వృత్త్యాధాత్రి యనుచున్
శ్రీవిష్ణుచిత్తాత్మజన్

సంరంభంబున పెండ్లియాడి పిదపన్
సద్భక్తునిన్ మోదమున్

పారావారమునందు ముంచి మహిమా
ప్రాగల్భ్యముం జూపు నే

నీరేజాక్షును గొల్తు నా మధురపున్
నిత్యంబు తత్త్వంబుగా.

1

తొలి మాట

ఆంధ్ర వాఙ్మయ మపారపారావారము. తీరంబుజేరుట దుర్లభము. ఆ పారావారమును ద్రచ్చిన సందునుండి సానెలుతీరిన జాతిరత్నములే వెలువడునగాని యేతన్మథన కార్యభారంబునకు గడంగినపుడు రత్నములొచ్చినను, హాలాహల మొచ్చినను గ్రహించుటకు సంసిద్ధులమై యుండవలెను. ఆంధ్ర సరస్వతిని సృష్టించినది వాగనుశాసనుడు, కవిశిఖామణియగు నన్నయ భట్టారకుడు. సోమదుత్తరహరివంశము రచించి శబ్దార్థమైచిత్రి పటిమలకు 'సాహిత్య ధిసపోషణ సంవిధాన చక్రవర్తి' యను బిరుద మందిన వాడు. ఈతని కవితాప్రతిభ యెక్కువని చెన్నపురి దొరతనపు కళాశాల యాంధ్రోపన్యాసకుడగు కందుకూరి వీరేశలింగము పంతులుగారు, విమర్శ తరంగిణీ గ్రంథకర్తయగు నటకుదుటి హిరరాజు గారును, శబ్దరత్నాకర గ్రంథకర్తలును ప్రథమ నిఘంటుకారులునగు బహుజనపల్లి సీతారామా

చార్యులవారును తెలిపిరి. తరువాత భాషాభాష ములకు ప్రాధాన్యమిచ్చుచు సూంధ్రీకరణమంచు స్వేచ్ఛామార్గ మవలంబించి యితరులకు మార్గ దర్శిలైన సంస్కృత దీర్ఘ పదభూయిష్ఠముగ గ్రంథము వ్రాసి శ్రీనాథకవిసార్వభౌము డాంధ్రభారతి కపార సారస్వత సేవచేసి యశఃకాముడైనాడు.

తరువాత విద్యానగర మేకచ్ఛత్రాధిపత్య ముగా విజయనగర సామ్రాజ్యమేలిన (1509-1529) కృష్ణదేవరాయ కవిసార్వభౌముని కాలమున సాహిత్యరంగమందున ప్రబంధరచనయను నవీన రచన మొదలయినది. ఆ సరణిలో పెద్దన మనుచరి త్రము ప్రథమ ప్రసూనము.

శ్రీ కృష్ణ ప్రబంధసారణిలో శ్రీరాయలు ఆముక్త మాల్యదయను ప్రౌఢప్రబంధరాజమును వ్రాసి నాడు. ఈ గ్రంథమును వ్రాయుటకు విద్యానగర సామ్రాజ్యస్థితియే ప్రబల ప్రమాణము. అప్పుడు స్వభాషానురాగము పొటమరించినది. మాతృ భాషానురాగము హెచ్చినది. రాజులు సారస్వత ప్రియులై, విద్వాంసులై, కవులై మెలగినారు.

అప్పటి ప్రభువులు సరస సంస్కృతాంధ్ర శృంగార కావ్యరసైక లోలురు. అప్పుడే శ్రీరాయలు "దేశ భాషలందు తెనుగులెస్స" అని స్వర్ణాక్షరములతో లిఖించెను. ఆంధ్ర సారస్వత చరిత్రలో కృష్ణరాయల యుగమొక సువర్ణఘట్టము. ప్రజాసామాన్యము గూడ భాషాప్రియులై సారస్వతమే ఆహారముగ గైకొనుచుండిరి. ఈ రాజసాంద్రుడు 18-1-1471 నాడు జన్మించినట్లు చరిత్రకారులు స్థిరపరచి యున్నారు. ఈతడు తన యాస్థానమలంకరించిన మహాకవి కంఠీరవములచే "ఆంధ్రభోజుడు, సాహితీ సమరాంగణ సార్వభౌమ" అను బిరుదద్వయము గాంచినాడు. 1512 లో దక్షిణ దిగ్విజయయాత్ర ముగిసినది. 1513–15 పూర్వదిగ్విజయయాత్ర ముగిసినది. గజపతుల ప్రాబల్యము మంటగలిసినది. వేంగిమండలమును గెల్చి కటకమును గెల్చి సింహాచలములో స్తంభమునాటి వెనుదిరిగెను. ఇప్పుడే శ్రీకాకుళక్షేత్ర స్వామియగు శ్రీరంగనివాసునిగాంచి ఆముక్తమాల్యద సంకల్పించెను. మను చరిత్ర వ్రాసినతరువాతనే ఆముక్తమాల్యద వ్రాయబడెను. ఏలనన ఆముక్తమాల్యద యందు పట్టణాది వర్ణనములను బాగుగ చిత్రించినాడు. అదియునుగాక

లానే గ్రంథమందు మున్నే కళింగదేశ విజిగీషా మనీషం దండెత్తిపోయి విజయవాటిం (బెజవాడ) గొన్ని వాసరంబులుండి శ్రీకాకుళ నికేతనుండగు ఆంధ్ర మధుమథను సేవింపబోయి హరిసరోపవాసర మచ్చటగావించిన పుణ్యరాత్రి చతుర్యామమున అని నుడివియున్నారు. కుందుకూరి ఈశ్వరదత్తు గారు ఆముక్తమాల్యద వ్రాసిన తేదీని నిర్ధరించిరని అచ్యుతరావుగారు తెల్పియున్నారు. క్రీ॥ శ॥ 1519 జనవరి 26 వ తేదీని రాత్రి సుమారు పదిఘటియలకు కుంభసంక్రమణ కాలము, ఆ దినము మాఘ శు॥ ౧౧ కాబట్టి 27-1-1519 తేదీతో సరియైన మాఘ బహుళైకాదశినాడు శ్రీ రాయలు ఆముక్తమాల్యదా ప్రబంధరచనకు గడంగిరి. ఇంతటితో తత్కావ్యరచనాకాలము సంఘటనాత్రి తేలినది. ఈ గ్రంథమునకొక గ్రహచారము బట్టినది. కృష్ణరాయలు గ్రంథము వ్రాసినను వ్రాయలేదని. దానిని ముందు వివరించుచున్నాను.

2

కవి యెవడు?

ఏతద్గ్రంథరాజము నీ కవి వ్రాయలేదనియు, నెవరో వ్రాసి రాయల పేరు పెట్టి యుండిరని యందురు. ఇట్లే వాదప్రతివాదములు కలవు. జరుగుచున్నవి. రాయలు ఆశ్వాసాంత గద్యమున స్పష్టముగా కంఠోక్తిగా చెప్పెను. వీరి వాదమేమన రాజులేడ? గ్రంథరచనయేడ? రాజులందరు "బండాయూం బ్రూహి" అనుందురు. అందులో మహాకవిత్వ పటుత్వ మహత్వ సంపదతో రాయలీ గ్రంథమెట్లు వ్రాయగల్గెను అంతఃపురమందు విషయ సుఖలోలుడైన ప్రభువు దేశీయపదములు తెనుగు నుడికారము లోకోక్తులెట్లు తెలిసికొనగలిగెను. అదియునుంగాక ఏదో పోతన్నను లాక్షణిక సమ్మతుడు కాడని తిట్టి అప్పన్న అనిపించుకున్న అప్పకవి ఏదో పిచ్చిచేత కృష్ణదేవరాయలు వ్రాయలేదు, అల్లసాని వాడు వ్రాసెనని అప్పకవీయములో వ్రాసినంత మాత్రాన కృష్ణరాయని గ్రంథము కాక మానునా? డా॥ చిలుకూరి నారాయణరావుగారు రాయలు వ్రాసినదేయని తెలిపిరి.

దానిపై ఓరుగంటివారు తీవ్రముగా విమర్శించిరి.

ఇక కొంటెమాట, ఈతడు కవి కాడనియే వీరి వాదము. రాజులుకూడ గ్రంథములు వ్రాసిరి. శ్రీహర్షుడు (చక్రవర్తి, భట్టహర్షుడు కాడు) నాగానంద, రత్నావళి, ప్రియదర్శిక యను మూడు సంస్కృత నాటకముల రచించెను. భోజరాజు చంపూరామాయణము వ్రాయలేదా? తంజనగరము రఘునాథరాయలు సాహిత్యరత్నాకరమును, శృంగార సావిత్రిని వ్రాయలేదా? నన్నెచోడుడు కుమారసంభవము వ్రాయలేదా?

కొందరు విమర్శకులు పెద్దన రచించినదందురు. ఒక్కకవియే వ్రాసినదానిలో, (అనగా రెండు గ్రంథములందు) శైలియందుగాని, రచనా సంవిధానమందు గాని, కల్పనాసామర్థ్యమందుగాని పోలికలుండును. కాని యవి యేమియును లేవు. శ్రీకృష్ణరాడ్యాభిమానసుడు శ్రీరంగమును దర్శించియేగదా ఆముక్తమాల్యద సంకల్పించినది. నేటివారివలె యాత్ర డబ్ధమాడి యుండెననియేకదా వీరి నిర్వచనము. భగవంతుని యెదుట నెవ్వడును యసత్యమాడుటకు సాహసింపడు గదా! కంము

కందుకూరి వీరేశలింగము పంతులుగారును, గురజాడ శ్రీరామమూర్తిగారును, ఆముక్తమాల్యద రాయలు వ్రాసినదేయని నొక్కి వక్కాణించి యున్నారు. అదియునుంగాక మద్గురువర్యులగు శ్రీ కురుగంటి సీతారామయ్యగారు తమ

A Hand Book of Telugu Literaure లో యిట్లని వాక్రుచ్చినారు.

Krishna Deva Raya was himself a great Poet His Amukta Malyada a Vishnu chitiya is an unique work in its own sphere. His deep study of human nature and naturalness of description giveto his work on "Exalted place" in the history of Andhra literature. The customs prevailed in those times are vividly described in it. It is a work which stood the test of the times and ranks with the greatest of the Telugu kavyas"

సన్నిధానము వారికి—ప్రతివచనము.

సన్నిధానము సూర్యనారాయణ శాస్త్రిల గారు ఆముక్తమాల్యద పెద్దనకృతము కాదు, రాయలకృతము కాదు, వేఙ్కట ద్రావిడ వీరవైష్ణవుడు వ్రాసెనని యొక విమర్శనము వ్రాసిరి. (చూడుడు దివ్యవాణి విజయసంచిక 10-10-40)

దాసిలో వారు

క॥ శ్రీ వేంకట గిరివల్లభ
సేవాపరతంత్ర హృదయ చిన్నమదేవీ
జీవితనాయక కవితా
ప్రావీణ్య ఫణీశ కృష్ణరాయ మహేశా.

అని పెద్దనామాత్యుడు స్తుతించిన స్తుతికి రాయలు లెంతమాత్రము దగడట. కవులతిశయోక్తి గావర్ణింతురుగాన యది యతిశయోక్తిగా వర్ణించుటయేనట. ఇయ్యది నాకసమంజసమని తోచెడిని. ఏలనన రాయలు కవికాడనకొనదు! ఈతని యాస్థాన కవియగు పెద్దనామాత్యుడు మనుచరిత్ర రచించిన దెల్లరకు తెల్లమేకదా! కవికాడేని యొకని కవితను పరికించి తగుబిరుద మొసగుట

గడుంగడు సాహసకార్యముగదా !! అదియునుం గాక కవిగాని వానికి పెద్దన మనుచరిత్ర మర్మము కాముగదా !!! పెద్దనకాంధ్రకవితాపితామహ బిరుదొసంగుట సర్వజనవిదితమేగదా !!!! శ్రీ శాస్త్రి గారు రాయలు పెద్దనకా బిరుదే యివ్వలేదందురు రేమొ? కవి కానివాడు యింకొకని కవితను పరికింప జాలడు, ఏలనన

కవిరేవ విజానాతి కవేః కావ్యపరిశ్రమః
సహి వంధ్యా విజానాతి గుర్వీం ప్రసవవేదనమ్.

అను నాభాషణము జగద్విదితమే గదా! దీనిలో అరవజాతీయుడు లేకుండుగా నున్నవట. దానంజేసి ద్రావిడ వీరవైష్ణవుడట ఒకరికి యితర భాషలు వచ్చియుండ కూడదా! శ్రీ శాస్త్రుల గారు ఖడ్గతిక్కనలో మైదానమను హిందీమాట వాడినారు. దానంజేసి ఖడ్గతిక్కనను వ్రాసినది వీరు కారనవచ్చును గదా! అదియును ఆముక్తమాల్యద యుత్తమకావ్యము కాదట. ఉత్తమ కావ్యలక్షణములందులో యేమియులేవట. పాపము వారి కావ్యములు విమర్శనము లుత్తమశ్రేణిలో జేరు నేమొ? నాకి ఆముక్తమాల్యదపై యంత యభి

కారమున్నదో నాకును వారికాముక్తమాల్యదపై నున్న యధికారముతో సమానాధికార మున్నది. ఆముక్తమాల్యద ఉత్తమకావ్యమే కాకపోయిన దానిపై నీయనక తనక విమర్శన వ్రాయుటకు తగిన కారణమేమిటో యాలోచింప వలసియున్నది. పాపము శాస్త్రిగారికి రాయలు స్వప్నమందగ పడి వారుల్లేఖించిన విషయము చెప్పరేమో! ఆనాడు శ్రీరాయలు వ్రాసిన గ్రంథమును నీనాడు కూడ చదువబడుచు యింకను యిప్పటివరకు 500 సం||లు దాటినను యుండుటే యీ తద్గ్రంథ ప్రాశస్త్య మును తెలుపుచున్నది.

ఇంతకు కృష్ణదేవరాయ లాముక్తమాల్యద వ్రాసిరా యను వాగ్వాదము క్రీడాభిరామము వల్లభామాత్యునిదా! శ్రీనాథునిదా యను వాగ్వాదమువలెనే బయలు దేరింది. ఇప్పు డల్లసానివాడు మనుచరిత్ర వ్రాసినదనుటకు ప్రబల సాక్ష్యమే మున్నది. కేవలము నమ్మకయే కదా! అట్టియెడ ప్రతివాడు వ్రాసిన ప్రబంధము వ్రాయలేదని వాక్రువక్కాణింప వచ్చును. ఇంకను శాస్త్రిగారు గ్రంథమంత నోజోగుణ భూయిష్ఠమనిరి. ఓజోగుణ

భూయిష్ఠమనగ సంస్కృతపద సమాస ఘటితమాట. సంస్కృత సమాస ఘటితములేని ఘట్టము లనేకములు గలవు ఇది కేవల మసంబద్ధ వాదన. అందుకుదాహరణ మీ పద్యమును తిలకింపుడు.

ఉ॥ నేను మహావలీ ముఖుని నీవురయంబున
జొచ్చి యందు పాం
డీసుట వాణముల్ నెఱయ నించిన బ్రేలెడు
దుర్మదాంధులన్
పోడిమిమాన్చి మన్మహిమముల్ ప్రకటించి హ
రింపు శల్యమున్
వాదునరోసినా డిహాము వైష్ణవుగా నొన
రింపు సత్కృపన్.

దీనిలోని చండాల బ్రహ్మరాక్షస సంవాదము, యామునాచార్య చరిత్రము, ఆముక్తమాల్యద చరిత్రములు ఖండకావ్యములని వచించియుండిరి. మరొక విమర్శనమందు ఖండకావ్యములందు రసముండదని వచించియున్నారు. పాపము శాంతించుగాక, శ్రీశాస్త్రులగారి ఖండకావ్యములు

నాకు వచించిన పలుకుల యన్యార్థాభిధానము చేయుచున్నవేమొ! ఇవి ఖండకావ్యములు గావు. పూర్వకవులు వాగ్దేవిదత్త వరప్రసాదములు. వానికి గ్రంథము వ్రాయుటలోనున్న యెక్కుడు కాల మవసరము లేదు. మొదటి ఘట్టము మూఢభక్తిని, రెండవఘట్టము [illegible]సంబాధ భక్తిని, మూడవది అనురాగ పూరితమగు భక్తిని తెల్పుటకు కవి యీ కథలనుచ్చి ప్రకృతోపాఖ్య సంబంధము పొసగిన ప్రబంధరాజముగా సిద్ధము చేసినాడు. వీరిపై నొకరు విమర్శ వ్రాసిన కోపపడుదురు. వారు కృతకంకణ విమర్శన వ్రాసినప్పుడు కవిభూషణ ఆచార్య శ్రీ రాయప్రోలు సుబ్బారావుగారి మనస్తత్వము గ్రహించి యూహింపజాల లేకపోయిరేమో! వీరిపై యీ విమర్శన వ్రాసినందుకు నన్నొకసభలో 'బాగుగ వ్రాయుండి మాబోటి వాండ్రపై మీరేనా వ్రాయువారు మేము మీబోటి వారికి ప్రోత్సాహమిస్తామని' పలికినారు. అందుకు నేను "మీరింత ప్రోత్సాహమిస్తున్నారు కాబట్టి మీపై బాగుగ వ్రాసెదనని" ప్రత్యుత్తర మొసంగితిని. వారు చెప్పినట్లుగానే యీ సారి వారిపై నెక్కుడగా వ్రాసినాను. ఇది

వారిని నిందించుటగాని వారి పాండిత్యమును ధిక్క-రించుటగాదు. ఇది వారు వ్రాసిన విమర్శకు ప్రతి విమర్శ. వారలు పండితప్రకాండులు. వారి పాండిత మనన్య సామాన్యము, అసాధారణము, అపార పారావారము. విమర్శకులందఱికి నిశ్చితాభిప్రాయ ముండదేమొ? ఏలనన వారికి నొకటి యభిప్రాయము మారి యీ విమర్శను వ్రాసిరని వ్యాసములో చెప్పిరి. రాయలు వ్రాసెననుట కింకొక ప్రబలప్రమాణ మేమనగా, శ్రీ రాయలకూతురు తన గ్రంథమగు మారీచీ పరిణయమందలి యీ పద్యమే

అకలుష మాధురీకలితమై యలసానికవీశుబోలె న
    ల్లికబిగి ముక్కుతిమ్మకవి
        లీలను ముద్దుగుబల్కు పాండురం
గకవిగతిఁ బదగ్రిమముగల్గు కవిత్వముతోడ పుష్టవి
    త్తాకథ రచించు మజ్జనకు
        దోరఘుబత్తి నతించి మ్రొక్కెదన్.

[చూడు గోత్రపాటి వెంకటసుబ్బయ్యగారి "భట్టుమూర్తి రామరాజ భూషణుడా" యను పుస్తకము 63 పేజీ]

3

శ్రీకృష్ణదేవరాయలు ఆంధ్రుడు.

సన్నిధానమువారి వ్యాసమువల్ల రాయలు కర్ణాటకుడని తేలుచున్నది. మూలములో చోళ రాజని వున్నదట. కాని దీనిలో పాండ్యరాజని వున్నదట. దానికేమి, కవి రసానుగుణముగా నిచ్చవచ్చినట్లు మార్పుజేయవచ్చు; వారు ఖడ్గతిక్కనలో జేసినట్లు. ఇది యిట్లుండ వారి ఆచార్యులవారును, గుంటూరు క్రైస్తవకళాశాలాంధ్రోపన్యాసకులునగు శ్రీ వేదాల తిరువేంగళాచార్యులవారు హైదరాబాదు ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తు వార్షికోత్సవమునకు విజయముజేసి ప్రసంగవశమున ఆముక్తమాల్యదనుగూర్చి యిట్లనిరి:

"ఆముక్తమాల్యద వ్రాసినది కృష్ణదేవరాయ కవిసార్వభౌముడే. ఇది నిర్వివాదాంశము. అది యినుపపెట్టెలో దాచపెట్టబడిన ధనము. దానిలోనున్న యలంకారములు, దానిలోని భావగాంభీర్య మెచ్చుటకు లేదు. ఆంధ్రవాఙ్మయమందంత

ప్రౌఢప్రబంధము కాదని నొక్కి వక్కాణించు చున్నాను. దాని యర్థము విప్పిచెప్పువారు వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిగారు తప్ప వేరొకరు లేరు. దాని ప్రౌఢిమ యిదమిత్థమని చెప్పనలవికాదు. దాని యర్థము విప్పిచెప్పువారలు దొరకుదురో మనమీ కావ్యరసంబు గ్రోలుదుమో లేమో తెలియజాలమని తను విచారపూర్వకముగ యుప న్యాసము ముగించిరి. ”

ఏది యెట్లున్నను ఆముక్తమాల్యద వ్రాసి నది రాయలు కాదని ఘంటాపథంబుగా చెప్పగలను. పెద్దనగారు యిటువంటి గ్రంథము వ్రాయుటకు జన్మాంతరము తపస్సుచేయవలెను. ఏలన పెద్దన ప్రవరాఖ్యునిగూర్చిన పద్యము రాయలు విష్ణు చిత్తునిగూర్చి చెప్పిన పద్యమును పోల్చిన తేటప డును. అదియునుంగాక వంశావతారవర్ణన పద్య ములు కొన్ని మనువు ఆముక్తములలో నుండుటచే పెద్దన వ్రాసినదని చెప్పరాదు. తన ముద్దుకవి గనుక రాయలు యాతని వంశావతారవర్ణనా పద్య ములు వ్రాసుకొని యుండవచ్చును.

ఇప్పుడు శ్రీ రాయ లాంధ్రుడా కర్ణాటుడా యని వాగ్వాదములు జరుగుచున్నవి. అతడాంధ్రుండు గీర్వాణాంధ్ర నికషోపలము గుటగు ఆముక్తమాల్యద వ్రాయుటే ఆంధ్రుడని తెల్పుచున్నది. అతడు కర్ణాటుడైన "దేశభాషలందు తెనుగు లెస్స" యని స్వర్ణాక్షరములతో లిఖించను. అతడు కర్ణాటభాషయందు వ్రాసిన గ్రంథము లేవియును లేవు. గీర్వాణమున నాతడు సత్యావధూప్రీణనము, మదాలసచరిత్ర, సకలకథాసారసంగ్రహము, జ్ఞానచింతామణి, రసమంజరి, జాంబవతీ పరిణయములను వ్రాసెను. కాని యిప్పుడు జాంబవతీ పరిణయము, సకలకథాసార సంగ్రహములు మాత్రమే లభించినవి. వాటి ప్రశంస ప్రథమముననే చేసియుంటిని. అతడు కర్ణాట కవీశ్వరుల నాదరించిన నాతనికొక బిరుదముండెడిది. కాని యాంధ్రకవి కంఠీరముల నాదరించుటచేత నాతని కాంధ్రభోజ బిరుద మొచ్చినది. ఆంధ్రభోజుడనగా కేవలము కవుల బోషించినందుకు కాదు. కాని, భోజుడు తన పాండిత్యము తెల్పుచు చంపూ రామాయణమును వ్రాసెనుకదా! అనగా నీత డాంధ్రమున భోజునికి సంస్కృతమందెంత

సాహితీపటిమ యుండెడిదో తద్వతే రాయలాంధ్రమున నంత సాహితీపటిమ కేమియు దీసిపోయి వాడి గూఢాగ్రము. దేశము కర్ణాటమై యుండవచ్చును కాని, యాతడు కర్ణాటుడు కాడు. విజయనగర సామ్రాజ్యము కర్నాటసామ్రాజ్యము కాదు. శ్రీనాథుడు " నా కవిత్వంబు నిజము కర్ణాటకి భాష " యనెను. దానిని జేసి అక్కిరాజు ఉమాకాంతవిద్యాశేఖరులు శ్రీనాథుని కర్నాటుడనెను. అతడు సంస్కృతము తెనుగు సమానముగా సమ్మిళితమైన భాషను కర్నాటభాష యనెను. కాని యాతడు కర్ణాటుడు కాడనియేనా వచించినది. ఈతడు కర్ణాటదేశమును కాదు నేలినది. గోదావరీ నదీ తీరము నుండి శ్రీరంగముదనుకనున్న దక్షిణ దేశమనబరగు విజయనగర సామ్రాజ్యమును " నా విష్ణుః పృథివీపతిః " యను నా భాషణమును సార్థకము చేయుచు నేలెను. ఈతని కులమును గురించికూడా వాదప్రతివాదములు కలవు. మరియు నాతని దాసీపుత్రు డందురు. కాని నాకుజూడ దాసీపుత్రుడైనను పూర్వజన్మ సంస్కార పూజవలన విష్ణుభక్తిపరుడై దివ మలంకరించెనని విష్ణుచిత్తీయము వ్రాయుటచే నెల్లరకు తెల్లముగున్నది.

4

ఆముక్తమాల్యద కథాసారము.

విష్ణుచిత్తునికథ.

వైజయంతములమించు ప్రాసాదములతో, చైత్రరథమునుమించు రమణీయోద్యాన వనములతో, ద్రావిడాంగనల చతుర పరిహాస విలాసోక్తులచే, లక్ష్మీనారాయణుని యపూర్వమగు కోవెలతో, విద్వాంసులైన స్త్రీలతో, వారనారీ జనంబుల విలాసములచే, రమణీయ మధుర సుగంధ పుష్పవాటులతో, పోకప్రహూకులచే తియ్యని మాకందములచే, కోవెలలో ప్రతిసాయంకాలము వాయించబడు పటుపటహ తాళ ఝర్ఝరంబు భేరీనినాదములతో, అతిథి సత్కార పూజాసక్తులగు భాగవతోత్తములచే శ్రీవిల్లిబుత్తూరు వెలుంగుచుండెను. ఆ విల్లిబుత్తూరిలో, ద్వయపద్మ పద్మవదనుండును, అద్వంద్వుండును, అన్వర్థాభిధానుండును, ఛందోబృందతదంత వాశ పతనా సంజాత పర్జన్య నిష్పంద ద్వైవ్వతసుసంవిదాలయుడును, నిష్ఠాగరిష్ఠుండగు విష్ణుచిత్తుడను వైష్ణవోత్తముడు నివసించుచుండెను. అతడు

శ్రీరంగేశ్వరపాదారవింద కంకళితాంతరంగుండునై యుండెను. ఆ భాగవతోత్తముడు హిమాచల మలయాచలములకు పోవు బ్రాహ్మణులకు "అభ్యాగతః స్వయం విష్ణుః" అను ఆచార్య న్యాయమును చేసి, తలలంటుకు స్నానమాచరించుటకై సున్ని, యిప్పపిండుల నిచ్చుచు, పెరుగు, పాలు, ఘృతము నీరు మజ్జిగ వడియములతో, బుడమ వరుగులతో చెవులలో పొగరెక్క చిమ్మరేగెడి అరవచారులతో పొరిలి తంగాయలతో, యవ్వారిగాంగ, సంతుష్ట మృష్టాన్నుల జేయుచు వారల యమందానంద సాగర పంకనిర్మగ్నుల జేయుచు నాగేంద్రశయాను దివ్యప్రబంధ సంధాన ధ్యానములతో పాపపరిహార మొనర్చుచుచు తనకు పెరియాళ్వారను నామము సార్థకము చేసికొను చుండెను.

ఇట్లుండ వప్రస్థలీ చుంబితాంబరమైన ప్రాకారములతోడను, దివ్యాంగనల ధిక్కరించు లలితాంగీమణీ రత్నములతోడను, నర్మమర్మగర్భ మాటలాడు పుష్పలావికలతోడను, కుబేరుని ధిక్కరించు వైశ్యశిఖామణులతోడను, మేఘరంజి నాలాపన సేయగల సంగీత విద్వాంసులతోడను, సాంద్ర

నాఘురయగు వర్ణన మధుర యలరారు చుండెను. ఆ ధరిణీశ్వరినేలు క్ష్మాపాలచంద్రుడు మత్స్యధ్వజుడు “ రాజానాం బహువల్లభా ” యను వాక్యమును సరిఅపదసార్థకముసేయుచు కేవలము విషయసుఖాస్వాదలోలత్వ స్వాంతుడై భటకరకరవిలసిత అసి తోత్పల వనవాటిలో దిమ్మరుదేటియగు లక్ష్మిని కైవసము గావించుకొనుచు కాలము గడుపుచుండెను. ఇట్లుండ నొక్కనాడు దేశాటనముజేసిన బ్రాహ్మణుండొకడు “ దేశాటనమ్ పండితమిత్రతా ” యను శాస్త్రప్రమాణమువలన రాజు భోగినికడ కేగుచుండ

......శ్లో॥ చతుర్ద్వయి నిష్పత్తి దినాళికే......

అను పద్యము చదివెను. దీనివిని యా క్ష్మాపాలశేఖరుడు మనంబున భయమంది భోగినికడ కేగుట మాని గృహంబు కేగె. మరునాడు తన కొలువు కూటమందుగల నిఖిలమత విద్వాంసులను పిలిచి “ మీ మీ శాస్త్రంబులలో నెవ్వడు మోక్షం బొలయించునో ” నిశ్చయించిన వానికి వరహల్క మిత్తునని వరాలసించిని వ్రేలాడగట్టెను. సభలో కొందఱుయింద్రుడని, కొందఱుచంద్రుడని, కొందరు

అగ్నియని పిలుచబడు శ్రీమన్నారాయణుండును శిష్టచిత్తునకు సాక్షాత్కరించి భక్తశిరోమణీ! పాండ్యరాజు మోక్షార్థియై యున్నాడు. ఆ రాజ ముందు నీవరిగి శ్రీసర్వేశ్వరు డొక్కడే సత్యమని తెల్పుమని కోరిన నాతడుక్షయ్యాంగు భక్తిదోల కాని భక్తవత్సలా! నాకు శాస్త్రపరిచయమా నాస్తి. నీవలన దుర్విదగ్ధుడను. మీకు స్నానార్థము నీరు తెచ్చుటయో, మీ దేవాలయ మూడ్చుటయో తప్ప యితర కైంకర్యంబులుసేయ నోపనట్టి నే నెవ్విధమున వాదము గెల్తును. యింకొక్కనినైన యీ కార్యమునకు నియోగింపుడు. బ్రహ్మపాలశ్రేష్ఠుని మనోరథానుసంధాయము గర్గిన నయశంబుల్ గుగావా యని. నీవరేగుము, జయమ్మగును. శ్రీమన్నారాయణుండే సత్యమని చెప్పుమని తెల్పి పురికొల్పి భక్తశిఖామణీ మహాత్ముల నాదరించుట మాధర్మముగదా యనిన నాతడా దేవుని యాదేశానుసారము మత్స్యద్విజుని యాస్థానమును కరిగెను.

యజ్ఞాస్థాన మండపమునొచ్చి తత్పాండ్య మత్స్యద్విజుని యతిథి సత్కారమునకు పాత్రుని

రాజడైన్ నరసన్నగ్ రిశ్వపీరస్థుడై "సర్వం విష్ణుమయం జగత్" యను శ్రుతివాక్యము నాధారంబుగ జేసుకొని యాన్యమత నిరసనగావించి శ్రీమన్నారాయణుడే సత్యము సర్వము మిథ్యయని "ఏష సర్వభూతాంతరాత్మాఽపహతపాప్మా దేవ దివ్యో దేవఏకో నారాయణో హరిః" యను నుపనిషద్వాక్యంబు ప్రమాణముజూపి వైష్ణవమత స్థాపన చేసి విష్ణుభక్తి నిచాటు గాథ వేళాంసుగల బాలకింపుడను యిట్టివి వచింప మొదలిడెను.

ఖాండిక్య కేశిధ్వజ వాదము.

పూర్వము నిమివంశాలంకారుడగు ధర్మధ్వజుడను వ్యధ్వజేసికి కృతధ్వజుడను, మితధ్వజుడను సిద్ధులు తనూభవు లుండిరి. వారిలో మొదటి వానికి బ్రహ్మజ్ఞానియగు కేశిధ్వజుడును రెండవ ఖాండిక్యుడను కర్మకాండుడును కల్గిరి. వీరాండొరులు రాజ్యమునకై పెక్కుదినములు జనభయంకరమౌనైన సమర మొనర్చిరి. తుదకు ఖాండిక్యుడు కేశి

ధ్వజునకోడి పారిపోయి గుడిసెలో నివసించు చుండెను. కేశిధ్వజుడు తుదకు రెండురాజ్యములును తనకే చేరగా సంసారసాగర తాపత్రయ ఘోరము నుండి విముక్తుడగు నిమిత్తంబున నొక యజ్ఞంబు సేయుచు సమకట్టియుండగా యజ్ఞధేనువు యజ్ఞశాలనుండి యడవిలో గడ్డిమేయుచు పులితోకను దాటి దానిగని వెఱగంది యఱచుచు దాకెను అంత నా కంఠీరవము భయంకరారావముం దసల్పి యచ్చోట పసువులకాపరి త్రెళ్ళి నేలఁబడెను. అంత నా శార్దూలము మొదవును లాగుకొని గుహాలోని కీడ్చుకపోయె. ఇట్లుండ నా పాలసు కాపులు కోలాహలము సలుప వెఱగంది ఆ పులి నా గవిని వదలి పారిపోయె. యజ్ఞగవి వ్యాఘ్రగ్రాసమైనందులకు కేశిధ్వజుడు ప్రాయశ్చిత్తంబడుగ బుత్విక్కులు తమకు తెలియదనిరి. శునకముని ఖాండిక్యుని యడుగుమనెను. అంత నా కేశిధ్వజుఁడా మునీంద్రా నాతడు నన్ను చంపెనా నాకు కీర్తి ఫలము దక్కును. సాధుత్వముచే ప్రాయశ్చిత్తము తెల్పెనా నా క్రతువు సంపూర్ణముగ నెఱవేఱును. ఎటులయిన ను మంచిదే అతనివద్దకేగెదను. అతని ప్రశాంత వేషమును గాంచి ఖాండిక్యుడో దుష్టుడా ధనధాన్యా

దుల హరించి మరల నన్నుజంప ప్రశాంత వేషము ధరించి వచ్చితివా యనెను. అందులకు కేశిధ్వజుఁడు తాన వచ్చిన నిమిత్తంబు తెల్ప నాతని ప్రజలంతయు “సూధవైరి ద్రుమోత్ఖాతామ కృత్వైవ కుననమ్ సుఖమ్” కావున యాతని జంపుమని వేనోళ్ళ పలికిరి. కేశిధ్వజు “డన్యథా శరణం నాస్తి త్వమేవ శరణం మమా” యనెను. అంతట ఖాండిక్యుఁడు “బద్ధాంజలి పుటదీనః గుర్విద్ధుండై శరణుజొరగ గూల్చుట కడుగీ దుద్ధత పరలోకాజ్ఞన బుద్ధి” కను కణ్వామహాముని వాక్యమును జేసి తత్కేశిధ్వజాగమ నంబుకుగల నిమిత్తంబు చిత్తంబునందరసి తగు ప్రాయశ్చిత్తము తెలుప నాతడును కృతువొనర్చి కృతకృత్యుఁడయ్యె. ఇట్లొనరించి ఖాండిక్యునియొద్దకేగి ఆచార్యవర్యా మీకు గురుదక్షిణ యిచ్చుకొనకై యిట దెంచితి వలసిన దడుగుమనిన తత్ఖాండిక్యుఁడు నిఖిల జలధి వేలావలయితమగు రాజ్యము నాకు వలదు. కాని సంసార పారావారతీరంబు జేరు మార్గం బుపదేశింపుమనిన శ్రీమన్నారాయణుని ప్రార్థింపుమని చెప్పె. తదనంతరంబ నా ఖాండిక్యుఁడు విష్ణునుపాసింప తపోవనంబు కరిగెనని పాండ్య రాజుకు చెప్పి విష్ణుచిత్తుఁడు శ్రీమన్నారాయణుఁడే

నుపాస్యుడవని బోధించినంత నాతడెందుల కియ్యకొనిన మరుక్షణమే వరాలపంచి నేలగూలెను. ప్రతివాదులందఱు విస్మయావిష్ట చిత్తులైరి. రాజు విష్ణుచిత్తుని సామర్థ్యమునకు భగవన్మహిమంబు కచ్చెరువొంది యాతని భద్రగజారూఢునిజేసి యుత్సవము జేసెను.

దేవతలు పుష్పవర్షముల గురిపించిరి. విష్ణుచిత్తుని జయమునకు దేవతలు భళిభళి యనిరి. యక్షులు వైష్ణవమత స్థాపన యయ్యెననిరి. పాండ్యుడు విష్ణుచిత్తుని భద్రగజారూఢునిజేసి శ్రీవిల్లిబుత్తూరులో దిగవిడిచి రమ్మనుటయు వారు తదాజ్ఞాపాలన గావింప విష్ణుచిత్తుడు స్వనగరంబు జేరుమార్గమధ్యంబున విష్ణుచిత్తునకు లక్ష్మీశ్వరుండు సాక్షాత్కరించిన ప్రత్యక్షుండైన పరమేశ్వరుని కత్యంబగు భక్తితో స్తుతింప, హర్షతరంగికస్వాంతాంతఃకరణుడై భక్తప్రవరా! నీవుగెల్చిన వరాలనంచి నిటుతెమ్మని దీసికొని తిరోహితుడయ్యెను. విష్ణుచిత్తుడును స్వనగరంబున కరిగి తొంటికంటె యెక్కువ భక్తిపరుడై వుండె. ఇట్లుండ నొక్కనాడు మధ్యాహ్నసమయ మాలికా సమారోపణా

నంతరమున మందిరమునకు బోవుచుండ మందస్మిత సుందర వదనారవిందుడై వీక్షించి యయ్యరవింద నందనుండు శతపత్ర నిలయ కిట్లనియె. ఈ విష్ణుచిత్తుడు యామునాచార్య లోకక్రేసుమీ యనగ ధరా కాంత మనోహరా! యీ యామునాచార్యు డెవడో యెఱింగింప వలయుననుటయు శ్రీహరి కరుణాయత్త చిత్తుడై యిట్లు చెప్పదొడగె.

యామునాచార్య చరిత్రము.

మద్భక్తుడగు యామునాచార్యు డొకడుండెను. ఆతడు బాల్యమందె అష్టాదశ విద్యలందసమాన పాండిత్యంబు గడించె. ఇట్లుండ పాండ్య రాజొకండు యీ మత్స్యధ్వజునకు పూర్వుడు గలడు. యింతే, యాతని దురంతం బింతింతని నుతింప శక్యముగాదు. ఆతడు శివభక్తిపరుడు. మద్భక్తుల నాదరింపడు, శివభక్తులకే యగ్రహారము లిచ్చును. ఇంక, నాతని యర్ధాంగలక్ష్మి మద్భక్తురాలు. ఎప్పుడు నప్పడతి మత్కథల

నశక్రాంతతో వినుచు కాలము పుచ్చుచుండెను. ఇట్లుండ నేను యామునాచార్యుని యానతీమణి ద్వారా సభామంటపంబు పొత్త్రించి వైష్ణవమత స్థాపన చేయుమని చెప్పి పంపితిని. మదాజ్ఞాను వర్తినియై యామెను చేరబోయి శివభక్తుల గెల్తునని శపథము చేసెను. అంత నకాక్రాంత మదింతింత జంకుచు నాథునొద్దకేగి కలతెఱంగెరింగించిన వెఱ గంది నద్ధగణీనముఖు డెట్టకేలకు సమ్మతించెను. యామునాచార్యుడు సభకరుగు నమయమున రాని వృక్ష మొకటి యె పాక్ష్యముగా నుండెను. యామునుడు "శూన్యహస్తేన నోపేయా ద్రాజానం దైవతం గురుమ్" అను స్మృతి వాక్యంబు ప్రమాణముగజేసి పాండ్యరాజు సభాస్థలి పొత్తెంచి యజ్ఞోపవీత మర్పించి కూర్చుండెను. అప్పుడు పాండ్యరాజు నతీమణితో నిట్లనెను. ఉవిదా! నీ మతస్థుడోడెనేని శివలింగములు కట్టుకోవలె. మా మతస్థుడోడిన మురఘుస్మర భక్తాంకితులనై యర్ధ రాజ్య మొసగగలనని ప్రతిజ్ఞ చేసికొనిరి. యాముNUNIGANCHI

ష్ణువే యపజయము గల్పించినయెడల నే నే ము
చేయలేను. నేనేమి నీవద్ద ధనముకై వాదమిచ్చు
బున రాలేదు. నేనోడిన అమ్మ దెచ్చిన విద్వాంసు
డనవద్దు అని పలువాక్యములు విన్నవించి వాదసభ
నేలో యన్యమత ఖండనగావించి స్వమత స్థాపనజేసి
యా రాజసాంద్రుని వైష్ణవునిగ జేసి యర్ధ రాజ్యము
పొంది రాజు చెల్లెలిని వివాహమాడి కేవలము
విషయసుఖాస్వాద లోలుపస్వాంతుడై యుండెను.
అతడు దిగ్విజయము చేసియుండెను. నేను కలలో
కనబడిన క్షణమే మేల్కాంచి తపోవనంబున కరిగి
శ్రీరంగేశ్వరుని గొల్చెను.

ఆముక్తమాల్యద చరిత్రము.

ఒకనాడు విష్ణుచిత్తుడు విశాలమైన వృక్ష
వాటికలో నొక తెల్లతామర కొలనుచెంత తులసి
తోటచెంత చెట్లనీడల ప్రతిబింబముచేత పచ్చరా
కృవేదిక యొప్పారు పాలగచ్చు తిన్నెయపైన నొక
చిన్నినాడు నిసుగును సద్యోవికసిత పద్మరాగాంకూ

రములగు వర్ణములగు నరకాళ్లును చేతులును మోవి యునుంగల దానిని గాంచెను. ఆ శిశువును గాంచి యాశ్చర్యమొంది చెంతకేగి యాకోమలి కోమలత్వ(ము) మేనివన్నెను, శుభలక్షణ సముదాయము కొంతసేపు తెప్పవాల్పక నప్పాపుబోణిని పరికించి నంతసమంది అహాహా! ఏమిది నా పూర్వపుణ్య దినము నేను బిడ్డలులేని వాడనని నా మీద కరుణించి నారాయణుడు కూతుగ నిచ్చెనని తలంచి ముదమేపారగ తన తొయ్యలికివ్వ నయ్యలవేణి నెయ్యంపుకూతుగ బెంచుచుండె. ఇట్లు దినదిన ప్రవర్ధమానయగు నబ్బాలికారత్నంబు యవ్వనవతియై భగవంతునియందు కందర్పబాణుని నిశిత శరపరంపరలకు లక్ష్యమగుచు శ్రీపతినిగూర్చిన పాటలను చర్యలను లక్ష్మీకల్యాణముల గాంచుచు సంశసించుచు తా నా విష్ణువును పరిణయమాడి యాతనితో కుసుమాస్త్రకేలిని దేలుటెన్నడోయని చాతకంబు మేఘాగమంబు కరణి వేచియుండె. అదియునుగాక దుర్భర మనోజ విపాక వేదనానల దంద్యమానయగుచు కాలము గడుపుచుండెను. జనకుడు కట్టినమాలికల తాను ధరించి తన ప్రతిబింబము చూచుచు యానందించు చుండె. విష్ణుచి

త్తుండు మాలికల ధరించుచున్నదని యెఱుగక రామ
స్వామి కల్పించె. ఒక్క నా డామె యిట్లు విరహ
వేదనానలమందు దందహ్యమానయగు తెఱంగంత
యెఱింగి వెఱగంది స్వామికి గల తెఱంగెఱింగించిన
యయ్యరవిందనందనుండు సుందరవదనారవిందుడై
యిట్లని యానతిచ్చె.

చండాల బ్రహ్మరాక్షస సంవాదము

నా భక్తుడు మాల దాసరి యుండెను.
వాడు పూర్వము వామనావతారమున సేవించి
యున్న పుణ్యాతివాసంబునకుబోయి మూడామడల
దూరమందున్న నొక గ్రామము కరుగుచుండి నివ
సించుచుండి ప్రతిదినము బ్రాహ్మణముహూర్తం
బున యిచ్చటికివచ్చి నా స్తోత్రములు (కురుగడి)
కైశికిరాగమున పాడుచుండెడి వాడు. మఱ్ఱిపతి
కొఱకు తనకు నిర్దేశింపబడిన జాతిధర్మంబు నాచ
రించుచుండెను. ఒకనా డా దాసరి యర్ధరాత్రి
మున చెంత నొకయింట పిల్లిచోరగా దాసికి గృత

వాకము కూయుగా మాతలకు వేగుకూతయని తల
చివవాడై లేచి వెంటనే నన్ను బాడుటకు వచ్చుచు
దారిలో కొన్ని కంటక భరితములైన మార్గముల
దాటి పోవుచుండెను. ఆ విష్ణుభక్తుడట్లు పోవుచుం
డగా నాతనికొక పెద్దమఱ్ఱి గాన్పించె. దానికి
రెండేసి క్రోశముల నిడివిగల యూడలు దిగియుం
డెను. వాని పై భాగములనిండి కొమ్మలు మొలిచి
నవి. ఆ కొమ్మలలోనుండి కొమ్మలు మొలిచి యుండి
నవి. గాలివల్ల ఆ వృక్షపాకులలోని గీరలు నా దగ్గ
రకు రాకుడు, నాలో బ్రహ్మరాక్షసు డున్నాడు
యని నివారించు చున్నదోయన నొప్పుచుండెను.
ఆ దాసరి ఆ చెట్టునసమీపింప. ఒక బ్రహ్మరాక్ష
సుడు కాన్పించెను. అ బ్రహ్మరాక్షసుడు మాల
దాసరిని పోకుము. నిలుపుము నిన్ను చిత్రవధ చేతు
ననెను. ఆతనిజంప నుంకించుచున్న. బ్రహ్మరాక్ష
సునిగని ఓయీ! నిన్ననిమిషులైన గెల్వజాలరు
నీవు నన్ను ఛంపుట మంచిదే. చంపిన యీ చం
డాలజన్మ తొలగును వైకుంఠప్రాప్తమగును. నే
నొక అనిమిషుని యగుదును. అందులకా బ్రహ్మ
రాక్షసు డో మాతంగీ! అమరులు చెడ్డవారట్లు,
వలన "ప్రథమాం పిబతేవహ్ని యను" శాస్త్ర

వాక్కు మెయింగనా! ఓ యూ త్రివిష్ణురా స్పదా
నీకు నా దేహమాయలకు మానసమునందు నేను [illegible]
దినము నాచరించు [illegible] [illegible]. గాని
పేను సత్యం [illegible], నాకు నీవు మోహ
గాడము [illegible] మాలదాసు
యట్లు నేను.

ఉ॥ ఎవ్వరి [illegible] గుణగణము ప
సించు నిత్యం
బె[illegible] నా మనస్సు యందిడి
[illegible]
నిత్యం నొక్క [illegible] పాతకి
నై[illegible] నేను నే
[illegible] నిస్సి
బంధ [illegible].

అంతట నా దాశరథి విష్ణు భక్తి సంకీర్తన
గావించి మరల నా రామభక్తుని [illegible]
సంతసించి మాతండ్రి కీర్తనము.

ఓ మహాత్మా నీకెవ రొయ్యరు? నీవు ననఘుడ
మయిన హరిస్తోత్ర గానతరంగ భంగికలవలన సంసార

సాగరంబు దాటుచున్నపుడు "నమోస్తుతే" యని యాతని గౌరవించుకొంటిని. అంత నాతఁడాన ఓ మహాత్మా! నా దేహమున్నంచుచుండ నీవేల వైకొనిన యాదృచ్ఛిక రసాకాంక్షత సంతోష్టాంత రంగుడ్గా నేను సరిమానము పయి తీరుప్రశాంకిరణా నిఃఠంటి భావనలోపములను జరపిన నాకిదియ యుదువు. నేను ఘటాదిస్పృశ్యించెను వెళ్ళి నా పాపములు వరించ లేదు. అని చరిత విప్పిచి చెప్పమొదలిడెను.

బ్రహ్మరాక్షసుని పూర్వవృత్తాంతము

పూర్వ జన్మమున చోళదేశమునఁదొక్క యూరిలో నుంటిని. నాడై శ్వర్యముచే తాత్త్వికుల గెల్చుచుంటిని. శాస్త్రీయ సభలు పోర పాట్లు బయటవేయుచు స్వార్థపరులైన వారి యోగ్యులు ఖండించినకాలికా ఘటకములు విప్పగానే పరిహాసము చేయుచుంటిని. విద్యాసనుల గ్రంథపరిచయము జల్పవిధానమున ననమానపరచుచుంటిని. ఇన్నడ వడిం ప్రతిభిన్నకండంబగు వేదండంబువోలె యల్ప

విశ్వాసఘాతకుడను మున్నవచేసిని సింహంబులుగల కొన్ని
యడవులలో. సముద్రపుచేత ఒక్కప్పుడగనైన పెద్ద ల
జైకీ వోసియు సర్వస్వమోసనీయు సర్పోయి జయిం
చితి. నియు అబద్ధములాడి చిల్లరపత్రికలు జయిం
చుచుండి దీర్ఘకాలముగాని యిచ్చినమాట నిల్వ
భిక్షుకుడై నిర్భయముగా సంచరించుచు నానా
గ్రామములు తిరిగి సంపాదించి కొన్నాళ్ళకు మళ్ళీ
వచ్చినది యింకొకసారి యూరికి వచ్చి తిరిగి వచ్చి
న నా గ్రామము. నాకు వాడుకలో గ్రామ పెద్దల
జోక్యము నాకు నిచ్చి పెద్దగ గ్రామమును పూసం
బును దిగి నీ యొక్క నా మాట వినుచు నోక
దొంగ నా స్నేహితుని యొక్క నా కుటుంబముతో
డ దెబ్బతిని పెద్దనాగము న నడిపించు చున్నాను.
ఇట్లు పోయి పోయి సింహము నాకు తోడు దొరకెను.
దొంగలువచ్చి మీకు మీ ధనముల నిచ్చెద
మిన్నలను సంపాదించుమని. వారిట్లు దోచుకొను
చుండగ నేను నిక్కబలముజూపి వారి పోవుచుంటిని.
ఇంతలో నన్నుచేరిన మొక్క దొంగవాడొకడు
నన్ను వెంటాడి మస్తకమంతయు పొడిచి నన్ను
దెబ్బ నుండి చావమోదుచుండగా నేను
పారుల గుంపులో యొరుదెంచెను. వాడు కొట్టిన

దెబ్బలకు మిక్కిలి గాయపడిరి. ఇట్టివేళలో నాం బీదావేళలో నా యిల్లాలిని గద్దెరము నాను పల్లకి తీసుకొనివచ్చి దానిలో నన్ను నెక్కించి ఊరేగింపు చుండెను. యామునకి గాసినమానసికమను సిగ్గు దాగియుండ దెను. ఇంటిలోనే చదువుకొను. అక్కడలోనే నాకీ రూపము వచ్చెనను మాయారూపమునసే నా తెలుసు పోము శిష్యుడను శ్రీ వాన్యజో ష్ణమును దయ్యెనను భగవం తుని విష్ణుచిత్తుండు నావ్వని యాడుకొనుచు ఆముక్త మాల్యద, ఆమె శ్రీరంగనాథుని వలచియున్నది. ఆమెను శ్రీరంగనాయకుడను నా శ్రీరంగేశ్వరున కిచ్చి ఘనుడై తిరోహితుడయ్యెను.

స్వామి యాజ్ఞానుసారము కూతురును వెంట బెట్టుకొని విష్ణుచిత్తుడు శ్రీరంగమునకరిగి యచ్చో వెలయుండు స్వామికి కైంకర్యములు సేయ నిరూపించెను. అంత నొక్కనాడు భగవంతుడామెను 'కామార్తోపి సహిష్యతి' మరియు 'కామాతురాణాం నలజ్జా నభయం' కావున యా భగవంతుడు అముక్తమాల్యద రూపవిభవ చిత్తవిభ్రమాది సౌశీల్యంబులకు మానంబొందియు చలింప చక్కెరవింటివాని శరపరంపరల కాగలేక తనలో

వైశ్యము చేసుకొనియెను. అప్పు డీ విషయమెఱిగి విష్ణుచిత్తుఁడు చీవాట్లుపెట్టెను. అప్పుడా భగవంతుడు సంతసమంది ఆముక్తమాల్యదను పరిణయ మాడుటకు సమ్మతించెను. అప్పుడు విష్ణుచిత్తుఁడు తనయతోఁగూడ శ్రీవిల్లిబుత్తూరు కరిగి తరలివచ్చిన బృందారక బృందంబులకుఁ దగు సన్మానంబుగావించి విశేష వైభవములతోఁ దనయకు వివాహము గావించెను. భగవంతుఁడుకూడ " మాంగల్యా తంతు నానేన " యని నామెకు మంగళసూత్రముగట్టి వివాహము చేసుకొని సుఖంబున నుండెను.

5

మాతృకకు–దీనికి మార్పులు

ఆముక్తమాల్యద యితివృత్తము, ద్రవిడ వాఙ్మయమునుండి గ్రహింపబడినది. ఏలనన కళా ప్రపూర్ణ వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిగారు సంజీవనీ వ్యాఖ్యలో

ఉ॥ వ్రాసితిమున్ ప్రతాపరుద్రయ పండితమానుల
గుంటుపల్లి సీరుగా, వ్రాసితి వెన్క నయ్యపవివాహము
సిద్ధ సుధా ప్రవాహమున్,
వేసరకాంధ్ర నైషధము విప్పినిఘల్ నెఱచూపు
లిచ్చితిన్ జేసితినిప్పు తత్పరత సేవలు "చూడుకు
డుత్తు దేనికిన్"

అని వ్రాసెను. ఆముక్తమాల్యద చరిత్రము
పెరియాళ్వారు చరిత్ర ద్రవిడ వాఙ్మయమునుండి
గ్రహింపబడియెనని తెలుచున్నది. దీనిలోని పెరి
యాళ్వారు చరిత్రము శూడుకొడుత్తు నాంచియారు
వైభవమునుండి అరవవాఙ్మయములోనుండి గ్రహిం
పబడె. దీనికి నంబూరి కేశవయ్యంగారు (పన్నిద్దరా
ళ్వారు చరిత్రను) ఆచార్య సూక్తిముక్తావళి యను
పేర యాంధ్రీకరించెను. యామునాచార్యచరిత్రము,
ఖాండిక్య కేశిధ్వజ వాదములు సంస్కృత విష్ణుపురా
ణమునుండి గ్రహించి యలతిపూర్పులు గావించి
రసానుగుణముగ వాక్చమత్కృతిచే వ్రాసెను.
చండాల బ్రహ్మరాక్షస సంవాదము వరాహపురా
ణాంతర్గత మైనకథ. నంబూరి కేశవయ్యంగారు
ఆచార్య సూక్తిముక్తావళిలో పెరియాళ్వారు చరిత్ర

9 పద్యములలో కలదు. ఆముక్తమాల్యద దానిలో 24 పద్యములు కలదు. ఇవియే దీనికి మాతృకలు. ఆముక్తమాల్యదను యీ క్రిందిఘట్టములలోనికి విభజింపవచ్చును.

1. విష్ణుచిత్తుని కథ.
2. ఖాండిక్య కేశిధ్వజ వాదము.
3. యామునాచార్య చరిత్రము.
4. చండాల బ్రహ్మరాక్షస సంవాదము.
5. ఆముక్తమాల్యద చరిత్రము.

వీటి నన్నింటినిగురుచ్చి, తన వాగ్విశేష రచనాచాతుర్యమే పారగ, రసానుకూలముగ వసంత వర్షా శరదృతువుల వర్ణనల పెంచి, రాజనీతి యను పేరట 84 పద్యములతో నాటికాలపు రాజనీతిని దేశ కాలానుసారముగా వర్ణించి, యేడాశ్వాసములుగల ప్రబంధముగ గీర్వాణాంధ్రనికషోపలమ యనగ విద్వన్మణులు స్తుతింపపూరించెను. మాతృకకు అముక్తమాల్యదకుగల మార్పులు రసానీరసములకొంత చర్చింతము. మొదటి రెండవ ఘట్టములుకాక మిగిలిన మూండు ఘట్టములుగ్రుచ్చి

గ్రంథము పూర్తి చేయుటలో రాయలు తనకొక లక్ష్యము పెట్టుకొన్నాడు. ఈ పరిచారమంతయు భక్తిమయమే కదా.

దీనిలో మూడు విధములగు భక్తి గలదు. యామునాచార్యునిది జ్ఞానసంబధమగు భక్తి. బ్రహ్మ రాక్షసునిది మూఢభక్తి. ఆముక్తమాల్యదది అను రాగపూరితమగు భక్తి. కవితాకన్యక వశ్యంబగు భావ, వస్తు, రచనలలో భావమునకు భాషకు నెక్కువ ప్రాముఖ్యమిచ్చెను.

నంబూరి కేశవయ్యంగారు రచించిన ఆచార్య సూక్తిముక్తావళి(ఆఅవళూడుకొడుత్తాళ్) కాంధ్రా నువాదము. అందులో పురవర్ణన మొక్క పద ములో చేసెను. పురము పేరు పేర్కొనలేదు. కాని శ్రీరాయలు విలిబుత్తూరని నామమిడి దానిని 26 పద్యములలో రచించెను.

సీ॥ శ్రీమదంగోపాంగ శీర్షాన్వి తామ్నాయ
విద్విప్రసాహసి విలసితంబు
కమనీయరత్న సంకలిత కాంచనసౌధ
మందిర ప్రాసాద సుందరంబు

పటహ కాహళశంఖ భవ్యభేరీ వేణు
వీణామృదంగా నిస్సాణరవము

ఫలపుష్ప పల్లవ భగనమణి తరువర్గ
కలకంఠ శారికా కలరవంబు

రమ్య పుష్పరీశేకత రాజహంస
శాంతిమనోహార పతిదేవతాంగనాఢ్య
మాంరుధస్వ పరీరత్నమును నమచి
వాదిభీకర గురుడని మోదమలర.

విష్ణుచిత్తుని వర్ణన గనుడు. ఆచార్య సూక్తి ముక్తావళి.

సీ॥ ఆ పట్టణమునందు, శ్రీపతితుల్యుండు
పరమ వైదికుడ నే బ్రాహ్మణునకు
మహనీయమగు జ్యేష్ఠ, మాసమునందున
స్వాతి తారకయందు సకలవేద
మయుడైన శ్రీగరుత్మంతుని యంశము
చే బుట్టె నేవిష చిత్తసూరి

అమ్మహానుభావుకు సర్వజ్ఞుని పోలిక
జన్మ వైష్ణవుడయ్యె శౌరికృపను

అట్టి భట్టనాథుండు హరి కి శేష
శేషితా స్వామ్యభావముందు శ్రేష్ఠమైన
దాస్య మెన్నఁగాయని మూదలించెననుచు
వాది భీకర గురుడని మోదమలర.

1. దీనికి లలితోద్యాన పరంపరా విశేషకా యను పద్యము.

2. దీనికి "నాయం కాలమున్ మారజిత్" యను పద్యము.

3. దీనికి "స్థావర పాల్గియాల" అనుపద్యము.

ఇంకను నాట్టి యాచార వ్యవహారములు ప్రతిబింబించునట్లు పరివర్తన చేసెను. మూలముకన్న యెంత మెరుగుపెట్టెనో పరిశీలించి యూహింప వలెను.

దీని కాముక్తమాల్యదలో రాయలు

శా॥ అంబుంజున్ ద్వాయమనస్మపద్మ పదముండ
ద్వంద్వు డశాంత యో

గాండీవాంకద్ధ మహాద్విపద్విరదము లక్ష్యగ్రాధి
ధారాంగము
ఛందో గ్రంథతంత్ర వాగీశ్వరనా సంభావ
నజ్ఞని
ప్పందద్ర్యశ్వ సూపలిరాలయము నిష్ఠ న్వి
ష్టచ స్త్రంసెన్.

ఎటో భాషాశాస్త్రజ్ఞుఁడో జర్గించెనో గనుక. రంగలు వాగ్యాదేదను పాఠంకు రిద్ధవ “అపార బాయకందువ యాను సద్యములో బొప్పిన యొవను వ్రాసినది తెలియఁగలదు.

శ్రీరామలు పాండిత్యము పద్ద్యాతీతము. ఆశ్లేషాది వింశతిగారు విష్ణుదిశాసనేరాః యూరోప గుణాంగనామాదు, యూరోప యుగంధరస్త్రీర్ణులు గ పద్ధ ములలో నాణ్ణేఁగాను ఉత్పలి యుంటి హాసనా సేత్ను క్షేంచెనో పటిక్ పృషు.

శా॥ అనిష్టాసిద్ధి గేహాసీమ నవురే
యాలించిన స్రోయు సెం
తే నాగేంద్రశయాను వణ్య
కథలున్ దివ్యప్రబంధానసం

ధానధ్యానము నాస్తి శాక
బహుతానాస్త్యన్నతానాస్త్యపూ
పోనాస్త్యోదన సౌష్ఠవమ్ము
కృపయాభోక్తవ్యమన్నాటలుః ।

మూలములో మధురాపుర వర్ణనలేదు. ఈ కవి తత్పురవర్ణనము పుష్పలావికాదుల నర్మగర్భంపు వాక్యములతో కొలది పద్యములతో పూర్తి చేసెను. ఈ మధురానగర క్షమాపాలుడు వల్లభరాయుడని కలదు. కాని మత్స్యధ్వజుడనికూడ కలదు. మూలములో రాజు నాగవాసమునకు పోవుటలేదు గాని శ్రీరామచంద్రుని పగిది నగరీ పరిశోధనార్థ మరుగుచుండ నై దేశికుండైన నొక విప్రుడొం గృహాంగణమున నిద్రించుచుండ నతనిని మేల్కొలిపి మహాత్మా మీ నామం బెయ్యది? మీ రెచ్చటి కేగుచున్నవారని యడుగ నప్పుడు యాతడేను గంగాతీర్థముల గ్రుంకివచ్చితి, యిప్పు డింకొక పుణ్యక్షేత్రము కేగదలచినాడనని యనగా రాజది యాలకించి, నాతనితో "దేశాటనమ్ మిత్రతత్రితాచ" గనుక మీకు దోచిన శ్లోక మొండు పఠింపుమని పృచ్ఛ సేయు నాతడు:

వర్షార్థ మష్టౌ ప్రయతేత మాసాన్
నిశార్థం దివసం యతేత
వార్ధక్యహేతో ర్వయసా న
వేన పరత్రహేతో రిహ జన్మనాచ.

దీనిని విని రాజు మోక్షమార్గ మెరయుట గలదు. శ్రీగానాలు చేసి మార్గ్యే సమంజసమని తోచెడిని. ఏలన నాగవాసులకు బోవు విషయము విషయసుఖాసాదలోలుపత్వము తెలుపును.

మూలములో విష్ణుచిత్తునకి శ్రీమన్నారాయణుడు స్వప్నమందగపడి మధుర కేగుమని చెప్పెను. కాని విష్ణుచిత్తీయములో విష్ణుచిత్తుడు నైష్ఠవోత్తముడగు మాలిక వేయునపుడు మధుర కేగుమని తెలిపినాడు. మూలములోని వచనము గనుము. విష్ణుచిత్తునిగాంచి, "మహాత్మా నీవు మధురానగరమున కేగి వల్లభదేవరాయని గని యమ్మహీపతి విద్వత్సభయందు పరపక్ష విక్షేపణ పూర్వకంబుగా సర్వవేదాంత ప్రతిపాదకంబైన పరతత్త్వంబును నిర్ణయించి స్వపక్షంబు స్థాపించి విద్యాశుల్కము హరింపుమని వచింపు" మన్న

సాతము, "భక్తవత్సలా! సర్వవేదాంత ప్రతిపాద్య వేదశాస్త్రాభిధ్యయనాది జనిత జ్ఞానవాసనాహీనుం డు" నగు నే నెట్లుపహారింతు ననగా యీ శ్రీహరి జయమ్మగునని భూమిభృత్సభకు ఘనగౌరవ భక్త శిరోమణిని పంపెను.

పద్యము హృద్యమగు భావమునకు ప్రధా నంబు గావున శ్రీరాయలు చక్రిని సిద్ధంపు సరస మృదుమధురమగు పలుకులతో రెండు పద్యములలో వ్రాసిచ్చెను. "సర్వవేదాంతప్రతిపాద్య వేదశాస్త్రా ధ్యయనాది జనిత జ్ఞానవాసనాహీను" డనుదానికి రెండు పద్యము లాముక్తములో గలవు.

శా. స్వామీ నన్ను నిశ్శ్రుతా
పతిత శాస్త్రగ్రంథ జాడ్యంభునా
రామస్మారకున శ్రియా ఖర
ఖనిత్రాగాహితోద్యత్కృశా
స్త్రోమాస్మి గ్రథరున్ భవ
ద్భవనదాసు న్వాదిగా పంపుచో
భూమిభృత్సభనోట మెన
నయశంబుల్మీకు గాకుండునే.

మ. గృహసమ్మార్జనమో, జలా
హరణమో, శృంగారపల్యంకికా
వహనంబో, వనమాలికా
కరణమో, వాల్లభ్య లభ్యధ్వజ
గ్రహణంబో, వ్యజనాతపత్ర
ధృతియో, ద్రాగ్దీపికారోపమో
నృహరీ నాదము నాకు లేరె
యితరుల్ నీలీలకుం పాత్రముల్.

ఎంత మనోహరంబుగ వర్ణించెనో గనుడు. ఇంకను ఖాండిక్య, కేశధ్వజ సంవాదము, యమునాచార్య చరిత్రములు గీర్వాణ విష్ణుపురాణమునుండి గ్రహింపబడియె. చండాల బ్రహ్మరాక్షస సంవాదము వరాహపురాణమునుండి గ్రహింపబడియె. ఆముక్తమాల్యదా చరిత్రలోని రసానీరసముల కొంత చర్చింతము.

ఆముక్తమాల్యదలో గోదాదేవి తులసి వనముదగ్గర యరుగుమీద లభించినట్లు గలదు. రా[illegible] మూలములో జనకమహారాజునకు జానకి లభించిన క్షేత్రసికి లభించినది. ఆముక్తమాల్యదలో

ఆముక్తమాల్యద భగవంతునికై సేయబడిన సౌరభభరితములైన ప్రసూనమాలలను ధరించు టయుగదు. మూలములో దీనిని తెలిసికొని పెరియాళ్వారగు విష్ణుచిత్తుడు మాధవునకు మాలికల నర్పింపకయుండిన సుముహూర్తమందే భక్తవత్సలుడు స్వప్నమందగపడి "భక్తశిరోమణీ! నీవు మాలలేల యర్పింపవైతివి. నీ తనయ ధరించినవే మాకు పావనములు ఆమె శ్రీమహాలక్ష్మి యామె శ్రీరంగనాథుని వలచియున్నది. ఆమెను శ్రీరంగమునకు గొనిపోయి శ్రీరంగేశ్వరున కర్పింపుమనెను. కాని ఆముక్తమాల్యదలో భగవంతుడు విష్ణుచిత్తులకు విష్ణుభక్తిప్రతిపాదకమగు వరాహ పురాణాంతర్గతమగు చండాల బ్రహ్మరాక్షస సంవాదమును జెప్పెను. ఇంతియే భేదము. అయినను మిక్కిలి రసానుగుణముగ వర్ణించి ఆచంద్రతారార్కము మన కీర్తిశేషుడయ్యెను.

6

కవనము.

చారిత్రక దృష్టితోగాకున్నను సారస్వత దృష్టితో శ్రీ రా య లు మనకు చిరస్మరణీయు డదియునుగాక కవిసృష్టి బ్రహ్మసృష్టికన్న విలక్షణ మని కదా మన లాక్షణికులు వచించిరి. షెల్లీకవి **Poets are unacknowledged legsilators of the world** అని యుల్లేఖించెను. శ్రీరాయలు నాటికాలపు రాజనీతిని రాజనీతియను పేరుపెట్టి 84 హృద్యపద్యములగల యొక ఘట్టమును జొప్పించెను. శ్రీనాథు డొక్కడే దేశకాల పాత్రాదుల ననుసరించి పు ర వ ర్ణ నా దు ల గావించె. దానిని గాంచియె రాయలాముక్తమందు విద్యానగర విభవమంత యుట్టిపడునట్లు పురవర్ణనాదుల నతి ప్రతిభతో గావించియున్నాడు. ఏతద్గ్రంథ ప్రౌఢిమ పరికింపవలెనన్న కవనముకూడ యించుక పరికింపవలెను. ఆంధ్ర వాఙ్మయమున రెండె మహాకావ్యములు. మొదటిది భట్టహర్షుని గీర్వాణ నైషధమున కాంధ్రానువాదమగు శ్రీనాథ కవిసార్వభౌముని శృంగారనైషధము, రెండవది శ్రీరాయల

విష్ణుచిత్తీయము. వీనిలో పగముకన్న యెక్కువ సంస్కృతము వాడఁబడి యున్నది. శ్రీనాథుఁడు కవిసార్వభౌము డైనను యాతఁ డాంధ్రీకరణమందె స్వేచ్ఛమార్గ మవలంబించెను. ఈతఁడు సంస్కృత సమాసాలను నాంధ్రమున కీడ్చెను. కాని యీ సంస్కృతసమాస పదభూయిష్టమందుకూడ మధురత్వము కలదు. స్వకీయ కల్పనా రచనా చాతుర్యములకు రాయని దే యగ్రహస్తమని చెప్పకతప్పదు. దిట్టకవి యనిపించుకొన్న రామకృష్ణుఁడుకూడ పద గుంభనంబుతో కావ్యంబునల్లినాడు. ప్రతికవియును తన కవిత్వరీతిని గ్రంథాదిని పేర్కొనును. శ్రీహర్షుఁడుగూడ "గ్రంథిగ్రథి" యను శ్లోకమున పేర్కొనినాడు రాయలీ పద్యమున తెలిపియున్నాఁడు.

సీ॥ పలికితుత్ప్రేక్షోపమలు జాతిపెంపెక్క
రసికులౌ ననఁగ దానల చరిత్ర

భావధ్వని వ్యంగ్యసేవధిగాఁగ జె
ప్పితిని సత్యావధూ ప్రీణనంబు

శ్రుతిపురాణోప సంహితలేర్చికూర్చితి
సకలకథాసార సంగ్రహంబు

శ్రోత్రఘచ్ఛటలు విచ్చుగ రచించితి సూక్తి
నైపుణీజ్ఞాన చింతామణీకృతి

మరియు రసమంజరీముఖ్య మధురకావ్య
రచన మెప్పించుకొంటి గీర్వాణభాష
ఆంధ్రభాష యసాధ్యంబె యందునొక్క
కృతివినిర్మింపుమిక మాకు ప్రియముగాక.

దీనినిబట్టిచూడ నీతడు గీర్వాణ కావ్యములు వ్రాసినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. కాని వీనిలో నొక్కటి కానవచ్చుటలేదు. సత్యావధూ ప్రీణనము దొరికినదని వేదమువారు, జాంబవతీ పరిణయము దొరికినదని భావరాజు కృష్ణారావు గారును, సకల కథాసార సంగ్రహము దొరికినదని వేటూరువారును, ప్రత్యేక వ్యాసరాజములద్వారా [illegible] పదియెట్లున్నను నీతని కవిత నలంకార యుక్తముగను, రెండవ చరణమువల్ల భావధ్వని వ్యంగ్యప్రధానముగను, వినువారికి పాపహరంబుగ నుండుననియు, వేదముల నీతివిశేషముతో రాజిల్లు చున్నదనియు తెలియవచ్చెడిని. ధ్వని ర్గుణీభూతం వ్యంగ్యమ్ కావ్యస్య ఉత్తమమ్ యను నలంకారికుల

పలుకునుగూడ యీ గ్రంథము సార్థకముచేయుచున్నది. వేదమునందలి వాక్యములకు సంబంధముండునట్లు కావ్యమల్లినాడు. పాపహరంబుగను కూడ వున్నది. ఏలన సీతను వ్రాసినది పరమ భాగవత చరిత్రయేకదా! దీనికి నామాంతరము విష్ణు చిత్రీయమనియేకదా విష్ణు కథలు వినువారలకు పాపములు "నలినీదళం నకుర్వంతి మంభసా" యనురీతి నంటవనిగదా శ్రీమన్నారాయణుండు వాక్రుచ్చినది. మధురమగు శైలిలో వ్రాసెననుటకు యీ పద్యముదాహరణము.

మ॥ లలితోద్యాన పరంపరా
పికశుకాలాప ప్రతిధ్వానము
లల్వాభీ నీలహరిన్మణీ
పికశుకస్వానభ్రమంబూన్ప మి
న్నులతోరాయు సువర్ణసౌ
ధముల నెందుంజూడ జెన్నొంది శ్రీ
విలిబుత్తూరు సెలఁగు పాం
డ్యనగరోర్వీరత్న సీమంతమై.

ఇందులోని పాండ్యనగరోర్వీ రత్నసీమంతమై యనునది కడుంగడు సుధా మధురారస

ధారలు నొల్కుచున్నయది. ఇందె "నేను మహా
మతీ" యని శ్రీమన్నారాయణుడు వ్రాక్రుచ్చిన
పద్యముకూడ సుధారసము జిప్పిలిచున్నది. ఈతని
కవన మలంకారయుక్తము గనుగ్నదనట కొన్ని యో
పద్యము లుదాహృతము లు. మొదటిది విలిబు
త్తూరువర్ణన. దీనిలో భ్రాంతిమదలంకారము ఇంక
నీ గ్రంథము ధ్వనిప్రాధాన్యమ్ కావ్యమ్ ఉత్తమమ్
అనుదానికి చక్కని యుదాహరణము జూడుడు.

మ॥ తరణుల్ తద్గ్రుమొరంగు చం
బులను పందచ్చైత్యముల్ దీ
ముల్లై పరరేపం జనుదెంచి
గాక రవిదీప్తిం గుప్పింగి పాతా
ళ గహ్వరముల్ తూరిన వా
రి నీ యుతలకు తారాళ్యా తెచ్చు
వా దీర్ఘతచ్ఛిర కృప్తింగనునట్టి
శైత్య మలరించె నూతులందత్తరిన్.

ఇందు కవి చెప్పదలచిన విషయమొకటి
వ్రాసిన వొక్కటి. దీనిలో గ్రీష్మమును వర్ణించుచు
భర్తలు భార్యలతో సుఖించుటకై ప్రచండ

మార్తాండుని కిరణములైనను నోర్చి వత్తురని వ్యంగ్యముగ చెప్పెను. ఇట్టివింక చాలగలవు. వాటిని పాఠకమహాశయులే గ్రంథపఠనవల్ల తెలిసి కొందురుగాత. దీనిలో వేదవాక్యములుకూడ నున్నవని చెప్పితిని. అందు కుదాహరణము,

క. చంపకము చమువులు మేనుప
లింపని శాస్త్రములె మాహలింపని శ్రుతులే
యింప నవి, నమ్మనే "ప్రథ" మాం
పిబతే నహ్నాయనెడి మాటవుగాదే.

ఈ వాక్యము దేవీపురాణములోనిది. ఇంకను నుపనిషద్వాక్యంబులున్నవి. విష్ణుచిత్తుడు స్వమతస్థాపన చేయుచు "సయేష సర్వభూతాన్తరాత్మా పీహతపాప్మాదివ్యో దేవ ఏకోనారాయణః" యను వాక్యంబుల నాముక్తమాల్యదలో ప్రయోగించెను. ఇంకొక గాథబంధనము శ్రీనాథుని యందు గానము. దాని కుదాహరణము కాశీఖండము.

సీ. దోర్దండఘట్టనత్రుటితత్రివక్రగావ,
ఘూళపాళమిళి ద్వ్యస్థ్రలములు

ధ్వజపటపల్లవోద్గత మరుత్సంపాత
పరికంప మానోడు పరిస్రుతములు

గ్రాసాభిలాషానుగత విధుంతోపహాసః
ప్రాప్త చక్రవ్యథోపద్రవములు

శ్రాంతాశ్వనిపీడనిశ్వాస ధారాధుత
స్వర్ధునీనిర్ఝరీ జలచరములు

గగనపదలంఘనైవ ఘంటాలికములు
పద్మవనబాంధవుని రథప్రోథములు
నాగెనది దక్షిణాయన సమయమగుట
దర్దురము మీఁదమలయ భూధరముమీఁద.

దీనికంటె నెక్కువ కాఠిన్యముతో నుపన్యసించుటకును నాతికష్టతరముగు దశావతారస్తవమునః "స్యందనస్థితబిడౌజః" యను పద్యమును వ్రాసెను.

7

కపనము-పాకము.

శ్రీ రాయలను సాహితీపటిమలో నాచన సోమునకి పోల్పవచ్చును. శ్రీ రాయలు రచించిన "చసికాంచేత పిరజాభి" యనుదానికి సోముడుత్తర హరివంశమందీ క్రిందిపద్యము రచించినాడు.

"గాండీవారావ ఘనంపాఘుటిత భయద వాకః పురాతః ఘుర్గ్రీ గండాభోగ శ్రమాంభః కణకలుషిత- గంగా తరంగాభిషంగా ఖండాస్మ త్ర్యాండ పాళీ కబళిత సకలకంగాకాశ సీమానిశాం తోద్దండా తిక్రాంత గర్భాంత యుమాభట సంతా పముంగానసైతిన్" ఇంక ప్రథమమున సగము కన్న నెక్కువ వంసక్రితము వాడియుండెనని యుల్లేఖించియుంటిని. అందుల కుదాహరణమున కీ పద్యముల తిలకింపుడు.

శా. అర్థా దాగ్నిబుధమ్మహోవచః
కవ్యాహార మహావచ
సిద్ధమాన్త్రః కృతాతాం గతః
కలితశ్రీసూక్తి విద్యాధర

మిస్త్రగ్ధా ధత్స్వయుగ్మాల్లయాం
హింసాధయా మిద్ధం వదత్యున్నర
మ్నద్ధ రాగ్రణి గెల్పు టుత్సవము
నందయ్యో స్నభమ్మంతయుః.

శా॥ కాంచన్ వైష్ణవుడగ్రయోజన
జటాఘూటోత్త శాఖోప శా
ఖాంచద్ఘూటచరన్మరుత్రయ దవీయః
ప్రేంషితోద్యచ్ఛదో
దంచత్కూట కృతప్రణాచ్ఛల
సలిప్యాపాది తాధ్యాస్య ని
స్పంచారోత్త మహాఫలోపమ
ఫలస్ఫాయద్వటస్మ్రాజము.౯.

మ॥ చసత్కాన్తెన్ విరజాభిధాం
తరవప్రస్పహోర్యద్భవాతీర సం
దనవాటీ విలయద్రుమావళి
దళాంతర్ద్రుశ్య హాపాళిభం
జనచాంపేయ సుమాయమాన
విషమస్వర్ణావృతిప్రాత ర

శృంగన భసప్ప్రకృష్ట ఖరాతిదీపకలికా
శృంగంబు శ్రీరంగమున్.

ఈ పద్యము లెంత సంస్కృత ప్రౌఢదీర్ఘ సమాస ఘటితంబుగనున్నవో పరికింపుడు. ఎట్లయిన నను గ్రంధము ప్రౌఢవాక్యాటమైన శైలిని నలరారుచున్నది. పాషాణకల్పకము, నారికేళ పాకము అని పాకములు రెండు.

ద్రాక్షాపాకో భవేత్సో
యం బహిరన్తః స్ఫురద్రసః
బహిః ఖరో నారికేళ
పాకస్త్వన్తర్నిగూఢవేత్.

(సాహిత్యరత్నాకరము)

ఇందు చదువంగనె యర్థమగునది ద్రాక్షా పాకము. దాని కుదాహరణములు మనుచరిత్ర పారిజాతములు. పైకి నాతి కఠినముగనుండి లోపలి యర్థము మృదుమధురముగా నుండునది నారికేళ పాకము. దీని కుదాహరణములు అముక్తమాల్యదా నైషధాదులు. పాకమన నేమి? అర్థభావ గాంభీర్యమే పాక మనంబడును. పైకి చదివిన

యెంత శీఘ్ర వేదన జనించినను యర్థము తెలిసికొను యోపిక మనకుండెనేని మనము కావ్యరసైకలోలురమై యెందమందానందసందోహా నిష్యంద పారావార తరంగ భంగడోలికలలో తేలియాడుదుము!

అదియేకదా మంచి కావ్యలక్షణము; ఎట్లు భోజుని తనకుగల గీర్వాణ వాఙ్మయ సర్వజ్ఞత్వమును చంపూరామాయణములో ప్రకటించెనో తద్వత్ శ్రీరాయలు తనకు గీర్వాణాంధ్ర వాఙ్మయము లందుగల యఖండ విద్యాప్రావీణ్య వైదగ్ధ్య ప్రాగల్భ్యంబు లాముక్తములో నెల్లరకును [illegible] గావించినాడు. వేయేల ఆముక్తమాల్యద గీర్వాణాంధ్ర నికషోపలము యని నొక్కివక్కాణించుటకు నేను సాహసించుచున్నాడను. వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిగారు ఆముక్తముపై నిచ్చిన యభిప్రాయం బొకించుక వీక్షింపుడు. “శ్రీరాయలకు గీర్వాణాంధ్రాది కావ్యాది వాఙ్మయమెల్ల జిహ్వాగ్రగతము. సంస్కృతశబ్దశాస్త్ర పాండిత్యం బపారంబు. ఇమిడికకు బిగువున కాంధ్రవాఙ్మయములోనిది యగ్రగణ్యము. ఆశ్వాసాంత పద్యములు షష్ఠ్యంతంబు లసమానములు ”

ఈతని కవిత్వములో యచ్చటచ్చట మాధుర్య ప్రసాద కావ్యగుణంబులు కానవచ్చెడిని. అందు ఓజోగుణముకూడ కలదు. మాధుర్య ప్రసాద కావ్యగుణములకు

చ. విను మొకమాట రాత్రిచర వే-
గిర మేటికిసిన్ జయింతురే
అనిమిషులైన భాజనతాన్నము నే
సిక నెందుఁబోయెదన్
పెనఁగక ప్రాణరక్షణము
పేక్ష యొనర్చుట పాపమిందుకై
కనలకు నాకు మేనియెడ కాం
క్షయు లేదిది పోవు చేయఁగన్.

సుకుమార కావ్యగుణమునకు "వెలది యొకండ నెల యెంత?" యనుపద్య ముదాహృతము. ఓజో గుణమునకు "కాంచెనొ ప్రష్ణవు" డనుపద్య ముదాహరణము. అందందు శ్లేష గాన్పించెడిని. అందుల కుదాహరణము

శా. అప్పాల్వారిధి చేతబుచ్చికొని
కార్యంబైన మున్గోన్న యు

యాస్య ద్రావనియు స్వ
ప్రస్త్రిముగా నన్యార్థకే తీప్పగా
నన్యార్థాణి విశ్వగ్రహపుడు ని
జాచ్ఛాంగంబులం దోచు న
ట్లో స్వారేక శశిబింబ గ
ర్భితముల్త్తై ద్యోచారశుభ్ర ముల్.

గాసియాను వాక్యార్థిశక్తి "శాంచేక వైష్ణవు డర్థగౌరాజన" యనునట్టి యుదాహృతము భట్ట హర్షుని నైషధము సాకేశపాదములో గలదు. ఆతడు తన గ్రంథములో ముడుకల ప్రెంచో యాతడు గ్రంథాదిని నిర్మించియున్నాడు. శ్రీహర్షుని సూక్తిని గనుడు.

"గ్రంథగ్రంథి రిహక్వచి త్క్వచి
దపి న్యాసి ప్రయత్నా న్మయా
ప్రాజ్ఞమ్మన్య మనా హఠేన
పఠతీ మాస్మి న్ఖలః ఖేలతు
శ్రద్ధారాద్ధగురుశ్లథీకృత
దృఢగ్రంథి స్సమాసాదయా

శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తు

— జ్ఞాన సుఖ [illegible] ”

అర్థము:— ప్రారబ్ధ [illegible] చోట్ల [illegible]
ముముక్షువులు [illegible]. అని సామాన్యముగ బోధపడదు.
[illegible] (బ్రహ్మ) [illegible] సౌ[illegible]
[illegible] ! [illegible]
[illegible] “ [illegible]
[illegible] ” [illegible]
[illegible]
[illegible] ! [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]. [illegible]
[illegible]
[illegible]. [illegible]
[illegible]. [illegible]
[illegible].
[illegible],
[illegible], [illegible],

సరసంబు మనఃస్థైర్యమునకు, సుజ్ఞానార్జనమునకు యీ కవి గ్రంథ మొకటే యాధారము. కావున నాన మోస్తు డాముక్తమాల్యద చదువుటొప్పు. ఆక్క రాజు ఉమారామాతృవిద్యాశేఖరులగు రామకృష్ణమా ల్యదలో దోషములు లున్నవని వచించెను. కాని వాటిని "ప్రమాదో ధీమతా మపి" యని మన్నింప వలెను. ఇది లాక్షణికుల "కావ్యం కాంతా సమ్మిత తయోపదేశ యుజే" యను దానికి ప్రతిపద నార్థము జేయుచున్నది. రాయలు మెచ్చి ప్రకృతి శాస్త్రవేత్త. పక్షిటూరాది జీవనముల చిత్రించినాడు. మనసు నార్ద్రగాలింప మహాకవి. ఈతను పద్యముల తూగునకుగా, శబ్దార్థపుష్టిమున కెన్నసికి తీసిపోడు. వేయేల నీతని కవిత యీ క్రింది పద్యమును ప్రతి పదార్థము చేయుచున్నది.

మ. పదలాలిత్యము, వర్గశుద్ధి
యును శబ్దస్థైర్యమున్ మంగళా
స్పద భావంబును రాజ్యయోగ్య
తయు దోషస్ఫూర్తి రాహిత్యమున్

పదలంకార విశేషములు గలిగి
విశ్వప్రాణ సౌభాగ్య సం
పదమై తేజముపోలి గ్రాల
వలదా పద్యంబు హృద్యస్థితిన్.

ఇంక దీనిలోని సాహిత్యమును, రసమును కొంత చెప్పెంతము.

8

సాహిత్యము-రసము

నాటి విజ్ఞానము.

ఇందలి సలక్షణమైన గ్రాంథికభాష నేటి వారి వ్యావహారిక భాషగాక సిద్ధంపు ముద్దలొలుకు జిలిబిలి పలుకులతో నలరారుచున్నది. ఇది కేటువు ప్రబంధమైనను యందందు వాఙ్మాధుర్యం బొప్ప పదము లందందు గాన్పించెడిని. శ్వార్థేకారిసం

ధులు, అన్వయ సంధులే యుండలి దోషములు, భావాను గుణమగు భాష, భాషానుగుణమగు రచన ప్రశంస నీయము.

పూర్వ మాంధ్ర భాషయన్న గీర్వాణాంధ్ర సమ్మిళితమనియే వారి యభిప్రాయము. తెనుగులో వ్రాతునని గీర్వాణాంధ్ర వాక్ప్రతిష్ఠలు పాదలగ వ్రాసినాడు. దీనికి సాహిత్యమందున్న స్థాన మింతింతని చెప్పనలవికాదు పలనన దేశీయ పదప్రయోగములు, క్రొత్త పోకడలు, నన్నన లింకుగలవు.

రాయల కాలమునుండియే ప్రబంధ యుగ మారంభమైనది గనుక ప్రబంధము లన్నిటిలో ఆముక్తమాల్యద ప్రౌఢప్రబంధమై యొప్పారుచున్నది. అలంకజాతీయములుకూడ య ం ద ం దు గన్పట్టుచున్నవి. శ్రీనాథుని నుడికారపు పెంపు లోకోక్తుల ప్రయోగింపుడుకూడ యీతనికి కుదిరినది. కాని వాటిని/వ్యాపకస్తు రభీతిచే నుదహరింపనైతిని.

రసములు ముఖ్యముగా పది. కాని కొందఱు రసములు తొమ్మిదని వాదించుచున్నారు. ఈ

గ్రంథమందు భక్తి, రౌద్రము, వీరము, భీభత్సము, అద్భుతము, శృంగారములు అభివర్ణితములైనవి.

భక్తికి "గృహానమూర్ఖజనమో"; శృంగారమునకు "వాతెరతోంటిక్రైవడి"; రౌద్రమునకు "ధనధాన్యాద్విరదాశ్వ"; భీభత్సమునకు "ఏలనీటి బొండెంబులు"; ఇత్యాదు లుదాహృతములు.

ఆముక్తమాల్యదలో పవిత్రమైన శృంగారమభివర్ణితము. పోతనామాత్యుడు రుక్మిణీ కళ్యాణ యిత్యాది ఘట్టములలో చేసినట్లు, ఆముక్తమాల్యదలో ఆముక్తమాల్యద విరహము భగవంతునిపై నున్న అనురాగపూరిత భక్తిని ప్రకటించెడిని. అదియే పవిత్రశృంగారము, భగవంతుడు గోదాదేవిని తనలో నైక్యమ్ము చేసుకొనునప్పుడు సంభోగ శృంగారము కలదు.

కావ్యమున కఖండత్వమును కల్గించునది నాయకాశ్రయమైన రసమని సాహిత్యవేత్తలు సిద్ధాంతీకరించిరి. ఈ రసము నాయకునియందే యభివ్యక్తమగుచున్నది. పాఠకుడా రసాస్వాదన చేయుచున్నాడు. దృశ్యకావ్యమున పాఠకుడు

దృశ్యరూపేణ యనుభవించుచున్నాడు. శ్రవ్యకావ్యమునందు నదే యనుభవించుచున్నాడు. ఆముక్తమాల్యద నిశ్చయముగ, నిస్సందేహముగ నిశ్శంకాస్పదముగ కావ్యమే. ప్రధానరసము భక్తి, అంగి శృంగారము. విష్ణుచిత్తునికథ ప్రధాన కథ. యాతడు సంపూర్ణ భక్తిస్వరూపుడు. ఆతని భక్తికే మెచ్చి శ్రీమన్నారాయణుడు కూతునొసంగినాడు. ఆమెను మరల శ్రీహరియే యర్పించి యల్లునిగా జేసుకొనియె. ఆముక్తమాల్యద చరిత్రయే శృంగారరసపూరిత మాయెను. ప్రధాన రసము భక్తి అంగిరసము శృంగారము.

9

నాటిసంస్కృతి

కృష్ణరాయల చరిత్రము.

మనకు సంస్కృతిచరిత్రయే లేదు. దానికి సమగ్రాధికార చరిత్ర వ్రాయబడలేదు. ఎప్పుడు రచి

యింపబడునో మనము నిశ్చయముగా తెలుపజాలము. కాని ఈ సంస్కృతి కొంతకొంత పూర్వకవుల కావ్యములయందు సాహిత్యదర్పణములందు కొంతవఱకు ప్రతిబింబించును. కావుననే షేక్స్పియరు కావ్యము ప్రకృతికి ముకురమేయని వచించెను. ఇది కొంతవఱకే సమంజసము. కృష్ణరాయల కాలపు సంస్కృతి కొంత ఆముక్తమాల్యదలో ప్రతిబింబించి యున్నది. తత్కాల సాంఘికాచార వ్యవహారాదుల తెల్పుట కేవల మగ్గ్రంథరాజ మొక్కటే కాదు, యింకను మనుచరిత్ర, వసుచరిత్ర, పారిజాతములు తోడ్పడవలెను.

1 కాకతీయుల కాలములో శైవమతమెక్కువ ప్రచారములో నుండెను. కాని శ్రీరాయలకాలము వచ్చుసరికి, శైవమతస్థానమును వైష్ణవమత మలంకరించినది. రాజులు సాహిత్యప్రియులైరి. స్వభాషానురాగము పొటమరించినది. సంస్కృతాంధ్ర నికషోపలమగు గ్రంథములకు నాడు యెక్కువ ప్రచారముండెడిది. నాడు కావ్యములు భాషాజ్ఞాన మావశ్యకమను దృష్టితో సాహిత్యాభిమానులాదరించుచుండిరి. ప్రభువులుకూడ భోగలాలసులై కవులై

ద్వద్గోష్ఠీలోలులై వాగ్వాదంబుల గావించుచుండిరి. రామకృష్ణకవిసామ్రాడు నాటి బిరుసు వాఙ్మయవిమర్శకుడై యలరారుచుండెను. రాజులు నేటివలె Divide are Rule శిక్షించి పాలింపుమను న్యాయమనుసరించియే పాలించుచుండిరి. శ్రీరామచంద్రుని పగిది పరకీయరిశోధనార్థ మరుగుచు చారులవలన (C. I. D.) శత్రురాజుల సన్నాహముల దెలిసికొనుచు, "రాజానాం బహువల్లభః" అను నా భాషణమును ప్రతిపదసార్థకము చేయుచు సాధుజనసన్మతుడై బ్రాహ్మణసన్మతుడై పాలించుచుండెను. నాడు విజయనగరము మహోన్నరమ్యహర్మ్యములతో నలరారుచుండెడిది. విద్యానగరము నైజమాంగల్యము మించు ప్రాసారములతో క్రీడాంగనల చతురపరిహాస విలాసోక్తులతో, కవయిత్రులగు వేశ్యల విలాసములతో దేవేంద్రాది యాస్థానముల ధిక్కరించెడి కొలువుకూటములతో, ఆస్థాన విద్వాంసుల వాగ్వాదముల సంధానధ్వానములతో యలరారుచుండెడిది. నాటివారలు సంతతము శ్రీమన్నారాయణుని పాదారవిందకందళితాంతరంగులై యనవరతమాతవిసన్నిధి జేయుటే పరమధర్మమని యెంచు

గూండెదీపాలు. పాష్యలాంతరులు పూర్వాయమ్మగారు కిటికీలు నిర్భయముగా నొక్కజేయుచుండిరి వర్తకులు యొక్కువగా పల్లెటియుండెను. | విప్రోత్తములు వేద శాస్త్రములను కొంత గౌరవముండెను. వేదాల వైష్ణవ లను యువశాస్త్ర శైవులగు రగిహాసులు వాగడితివ క్షేత్రములో కృష్ణ రాయా విద్యానములలో హోమయమును సంధ్యయును లేదు. భక్తవతానులను భక్త శిరోమణులను సూక్తి సూక్తి ముక్తి భుక్తి యిచ్చు చుండిరి. నాటినారలు (సూర్యులు) నాపలు యిత్యాది వస్త్రములను భక్తిభోజ్య చేపట్టించి దూరగా నెంచుచుండిరి. పతితనారను లాము రక్షణ నిర్వర్తించుచుండిరి. | బ్రాహ్మణ్యమున్న యూరా దున్న గౌర వర్ణంపని నైపుణ్యమునకు! గ్రహ్య లకు దాసుడై శ్రీమన్నారాయణుడు వారికి యాశీర్వాదలు చేయుచుండెడివాడు. జ్యోతిష ముంపు నక్షత్ర సమ్మేళములుండెను. వేదాంత శాస్త్రములు రాజసభలలో పిడిసులలు వివిధముగా వాదముల గావించుచుండిరి. సర్వం విష్ణుమయం జగత్ యూనా దెళ్లదిలను తెల్లవాయుండెను.

జెంచెలికూర బొంతంటినూనియలతో వండి భక్షించుచుండిరి. రాజనీతి యొక్కువ ప్రబలియుం

డెను. వారితోగూడ భక్తులైన తమ [illegible] నాచరించుచుండిరి. వారు [illegible] సంచారము మొదలగు [illegible] డెను. భక్తి [illegible] సర్వము [illegible] గోజులను. [illegible] రాజులు [illegible] చిండెను. [illegible] చుచు [illegible] [illegible] యోగ [illegible] మొద[illegible] డెను. [illegible] వేద [illegible] [illegible] Environments [illegible] యుద్ధములు మొదలగునవి జరుగుచుండినవి [illegible] యజ్ఞ [illegible] మొదలగు [illegible] పనులు దేవాలయ మూర్తులమో, [illegible] చుట, [illegible] గుచ్ఛములమో, లక్ష[illegible] ములు జరిపించుటమో, తిరుకట్టకై [illegible]

చేయుటయో యిత్యాదులే, ఆనాడు కూడ యీనాటికింటె యెక్కుడు నాగరికము లక్షణములు డెను. భగవంతునియందపుడె యింకను నమ్మకము లడుగంటనేలేదు. వేయేల ఆముక్తమందు వైష్ణవోత్సవముల కాడుగుట్టలు, కొడ్డలో భక్ష్యము, రాజకీ, ఎలకీటి బొండెము లను పేర నమ్మబడు లేత కొబ్బరికాయలు, యుద్యానతోపులలోని ప్రసూనమంజరులు, విద్యాగార సౌందర్యము, వైష్ణవుల కింపగు నీరుమజ్జిగలు, బ్రాహ్మణసంతర్పణలు, వైష్ణవుల మంగళస్నానములు, రాజుల చేష్టలు, విద్వాంసుల ప్రవృత్తులు, వివిధాహారములందలి విచిత్రచర్యలు, దంపతాంగనల చతురపరిహాస విలాసోక్తులు, భోజనములందుపయోగింపబడు శాకపాకములు అచ్చుగ్రుద్దినట్లు వర్ణింపబడినవి.

ఇంకకొంత కృష్ణరాయల చరిత్రము పరిశీలింతము. కృష్ణరాయలను దాసీపుత్రుడందురు. కాని యిట్లయినను యేతదుద్గ్రంథము వ్రాయుట బట్టి యాతడు తరించి విష్ణుభక్తుడై విష్ణుసాయుజ్యమును పొందియుండెనని సిద్ధాంతీకరించవలసియున్నది.

జనకునకు స్వప్నమువచ్చినదని చెప్పుటచే శ్రీమన్నారాయణుడు సాక్షాత్కరించియుండడని తెల్పి నొప్పించుట యెవ్వనికొప్పును? ఎట్టిదియు సహించువాడెవ్వడు? శ్రీరాములు దాశరథపుత్రుడనుట కేగ్రంథము దెలుపును? పరిశోధనక్రమమార్గము లేదు. శ్రీరాములు నాటి సర్వశాస్త్రవేత్త, వేదవేదాంగ పారంగతుడు. నైపుణ్యవంతుడగు వక్తగాడు, జ్యోతిష్కుడు. గీర్వాణాంధ్ర భాషలందు మహాప్రజ్ఞ నార్జించుటెగాక యోగశాస్త్రవాఙ్మయ భాషలందు గూడ గొప్ప కృషిగావించియుండెననుట తప్పక నొప్పుల కుప్పలందలి కొప్పుగున్నట్లు తెలియును.

10

సంఘట్టనాసంవిధానము—వర్ణనలు

ఇందలి సంఘట్టనలు 5

1. విష్ణుచిత్తుని కథ. 2. ఖాండిక్య కేశిధ్వజ సంవాదము, 3. యామునాచార్య చరిత్రము, 4. చండాల బ్రాహ్మణోత్తమ సంవాదము, 5. ఆముక్తమాల్యద.

విష్ణుచిత్తుని కథ.

ఇంక వైష్ణవ వైష్ణవభక్తగణాగ్రణి విషయమును గొంత సంక్షేపముగా వ్రాసెదము. విష్ణుచిత్తుని కథ దాను గ్రంథమునకు మూలాధారముగా వ్రాసినదే దేశమున్న గ్రంథముగా విష్ణుచిత్తీయమని నామాంతరము కలదు. ఈ విష్ణుచిత్తుని కథకు మూలమును నాగకిని దీకకిని వాగ్గ్ములు ప్రపంచమునకే చెప్పించినాడని విష్ణుచిత్తుడు భక్తిపరుడయ్యును న్యాయార్జిత విత్తమున వైష్ణవోత్తములకు అతిథి సత్కారపూజాదుల నాచరించెనే గాని యన్యాయార్జిత ధనమునగాదు. అతడు నిరాడంబరజీవి. పండ్రపోషితమయిన భోజనములు పెట్టుచు తృప్తిగా భోక్తవ్యమని వైష్ణవోత్తములను ప్రార్థించినాడు. ఆత్మస్తుతి గొప్పవారలకు సహజముగదా! అతడు పూర్వజన్మ సంస్కారమువల్ల నఖిలవేద యుపనిషద్రహస్యములు నెఱిఁగియు శ్రీమన్నారాయణుని తో “ఆరాముత్యాముఖవనశ్రీయా ఖరఖచిత్రిధాత్రిహింతో ద్యత్రిక్రపోమా సిద్ధకరణ” అని తెల్పుచున్నాడు. అదియును రాజసభలో జనులత్యాశ్చర్యమొందునట్లుగా వైష్ణవమతస్థాపన చేసినాడు. తనకు

జగమునకు విశిష్టదని గ్రహించి నిజభక్తిని నాశానచేసెను. తొంటివారింకను యెన్నడుభక్తితో మెలగుచుండి శ్రీమన్నారాయణుడే వానిని భక్తిలోరి శ్రీదేవితో సశరీరముతో గొల్పి తను ని వచించినాడు. ఇట్లు విష్ణుచిత్తుని భక్తి తనగతి పరమాకము జెంద నారాయణుని అల్లునిగా జేసుకొన్న మహానుభావుండు.

11

ఖాండిక్య కేశిధ్వజ వాదము.

ఈ ఖాండిక్య కేశిధ్వజ వాదము విష్ణుపురాణమునుండి గ్రహింపబడినది. వెన్నెలకంటి యెన్నవ రసవంత్రముగ రాములు రచించినాడు. దీనిని వైష్ణవమతస్థాపన చేసి విష్ణుచిత్తుడు వైష్ణవమత ప్రాశస్త్యము చెప్పుటకు వాదమును జొప్పించినాడు. ఈ ఖాండిక్య కేశిధ్వజవాదము రచించుటలో గొప్పనేర్పు జూపించినాడు. ఈ ఘట్టమునకు కొన్ని విషయములు ప్రత్యక్షముగ నున్నటుం

వర్ణించినాడు. అట్లుచేయు టెంత గొప్పకార్యమో పరిశీలకులకే స్పష్టమగును. ఇందు యాజ్ఞగవి వ్యాఘ్రఘాతమైన ముహూర్తమానవే శౌలుడు వెళ్లినపిదప నవ్యమొంతో హృద్యసద్యస్ఫురితమై యున్నది. దానిని దిలకింపుడు.

ఉ॥ గబ్బున ముక్కిరంబులు నెము
గంటడు వెట్టరు శ్వగ్రముల్పడన్
త్రొబ్బుచు గార్త్యగిళ్లరో
దంతో బిరిగించెదు బొబ్బరింత గా
డ్పబ్బిలి సంజ్ఞగాగ జెవు
లూదిన పల్లవు దుర్విగాలుగా
బెబ్బులి గొంతుకొల్లగుచి
పిల్లుల మార్కొడ త్రెళ్లదాటుచున్.

ఈ పద్యభాగము యథార్థముగ ప్రత్యక్షముగ నున్నది. కేశవరాజుడు భాగవడిత్య నను వేదాంత మువర్ణించు ఘట్టము కూడ ధాతి రసస్ఫూర్తి సహృదయ హృదయంగమముగనున్నది. భాండీవ్రనుల రాజ్యము వేడడికి కారణము చెప్పు పద్యమెంతో హృద్యము గ నున్నది.

మ॥ విను కేశిధ్వజ ధాత్రి వేడమికి
నా వేదించెదఁ హేతు వ
జ్ఞానకుంగాక వివేకి కేవల జ
నియించున్ లౌల్యమెందుకఁ గాఁబ
డున బాడిఁ రిపుఁగెల్చువాడియు
బ్రజాపోషంబు ధర్మంబురా
జున కౌనైన నశేషు త్వద్విజిత
రాజ్యాన్న న్నఘుంబంటునే.

ఇట్లీ యోగాష్టాంగమంతయు రత్నమయూఖ యందు రాయు చున్నది. ఇంక కొంత వేదాంత స మును పరికీర్తము. భావనాత్రయ స్వరూపమెంతో హృద్యముగ వ్రాసినాడు.

ఆ॥ ప్రాణికోటికెల్ల బంధంబు మోక్షంబు
చేరుటకును మనసు కారణంబు
విషయ సంగిమైన విను బంధకారి ని
ర్విషయమైన ముక్తి విభవకారి॥

అదియునుగాక శ్రీమన్నారాయణుని స్థూలరూపమెల్ల వర్ణించి చెప్పెనో గనుడు.

సీ॥ శరదిందు చంచత్ స్మరాంశుజిష్ణువదనస్య
దోర్దండ కైరవమ్ము కలగోయువాని
నతికర్ణ్యము గల్లభాగాభోగ పాలాభ్యు
మారరాంక రత్న కర్ణికలవాని
గాంగవోద్ర్య ప్రచ్ఛిడంబనాసి నీరోధ
సీరపాలుల్ మచ్చ పీకురమువాని
నతనాభియును నలిత్రివళియు శాంశోకగు
జానులంబి చతుర్భుజములవాని

గిరి కరికరోరు, రుచిర జంఘూనునోజ్జ
సముచ్చబొందిన పద పల్లవములవాని
హైమానవను కిరీట హారాంగదాది
కలితు శంఖ రథాంగాదు లరులవాని.

12

యామునాచార్య చరిత్రము.

యామునాచార్య చరిత్రము జ్ఞానసంబంధ
ముగు భక్తిని ప్రకటించును. యామునాచార్య

చరిత్ర కూర్పులో దేశకాలాదిపాత్రానుగుణముగ మార్పులు గావింపబడినది. అదియును నవసరమే. మూలము [మహీపతి వారి శ్రీమహాభక్తవిజయము]లందు రామునకు 10 ఏండ్లలో అష్టాదశ విద్యలందు ఘనమగు పండితుడు. అతడు రాజసభలోనికి ప్రవేశింపజేసిన దానిని గూర్చి. నాటి దినములో యతనికి రాజదర్శనము రాజమహిషి ద్వారా కలిగి నది. అదిగాక రాజు దీనిలో శైవుడు, విష్ణుమత పక్షపాతి శివుని పూజించి వానికే యాగహోమము లిచ్చెను. విష్ణుభక్తులను తన కొలువుకూటమునకు రానివ్వడు విష్ణువనిన మండిపడును. విష్ణుభక్తుల నానావిధముల హింసించుచున్నాడు. ఈ మూల ములో యేమాత్రము పేర్కొనబడలేదు. ఇది యంతయు శ్రీరాముల మార్పే. రాజు రాజమహి షులు చేసుకొన్న ప్రతిజ్ఞ లౌకికేగాని వాదములు భిన్నములు.'

మూలములో నిట్లుగలదు. రాజసభా స్థలిలో విద్వాంసు డాతని గనగాని "నీవు విద్వాం సుడవైనను బాలకుడవు. మాతో వాదింప శక్తి నీకు లేదు. గావున నీకు దోచిన మూడు లౌకిక

వాక్యములు పలుకుము. ఖండింపఁజాలను. లేదేని నేను పలికెదను నీవు ఖండింపు" మనెను. అందులకు యామునుడు తానే

"నీ తల్లి గొడ్రాలు కాదు"
"ఈ రాజు సార్వభౌముడు"
"ఈ రాజమహిషి పతివ్రత" అనెను.

అందుల కాయాస్థాన విద్వాంసు లందఱును నిరుత్తరులైరి. ఇదిరాఁ మార్పు. ఇంటిలోకూడ రాజుకు కూరదెచ్చి యిచ్చుట తత్కారణమున నాతడు శ్రీరంగము తిరుగుట కలదు. కాని దీనిలో శ్రీరంగము కేగుఘట్టమున 84 పద్యములు గల రాజనీతి ఘట్టము జొప్పించి నొప్పులనుప్పుల మెప్పించె. ఈతడు ఈతడు వ్రాసిన గ్రంథములు 1. సిద్ధిత్రయము. 2. ఆగమప్రామాణ్యము. 3. పురుషనిర్ణయము. 4. చతుశ్శ్లోకి. 5. గీతార్థసంగ్రహము. 6. స్తోత్రరత్నము. 7. మాయావాద ఖండన. ఆముక్తమాల్యదలో యామునాచార్య ఘట్టము. 250 పద్యములతో విరాజిల్లుచున్నది. ఇందులో రాజనీతియను 84 పద్యములు గలవు.

ఈ రాజనీతి రెండు మాటలలో జెప్పి ముగించిన బాగుండెడిది కాని యట్లు చేయక విపులీకరించుట యీ నాటి పరిస్థితులకు ప్రతిబింబమై యుండును. ఈ రాజనీతి కొంత సంక్షిప్తముగా యిచ్చట పొందు పరచుచున్నాను.

13

రాజనీతి.

ఈ రాజనీతి ఘట్టము చాలా పెద్దది. 84 పద్యములు కలవు. రాజనీతిని వర్ణించుట నీతడే ప్రథముడు కాడు. ఈ రాజనీతిని రుక్మాంగద చరిత్రిలో, భారతము శాంతి పర్వములో, కళాపూర్ణోదయములో కాదంబరిలో పంచతంత్రములో, శకుంతలా పరిణయములో గల సద్గ్రంథములలో సభి వర్ణింపబడియె. కాని యింత వివరముగా గాదు. సూక్ష్మీకరించి వర్ణించిరి. ఇంత విరివిగా వర్ణించి రాజనీతిని వ్రాయుట కాంధ్రభోజునకు హేతువులు

లేకపోలేదు. మొదటిదేమన యాతడు వర్ణనాశైలి ప్రియుండు యపరబాణు డనిపించుకొన దలచినాడు. రెండవ హేతువేమనగా యీ రాజనీతి నాడు శ్రీ రాయాస్థానవిభు డవలంబించి యీ సూత్రముల ప్రకారము రాజ్య మేకచ్ఛత్రాధిపత్యముగ నేలెనని నొక్కి వక్కాణించుటకే. నిజము పరికింప శ్రీ రాయ లొక్కడే 'నావిష్ణుః పృథివీపతిః' యను నాభాషణమును సార్థకముచేయుచు రాజ్యమేలినది శ్రీరాయలుచెప్పిన రాజనీతి కొంత శుక్రనీతి సారములో, భారతములో, భాగవత యిత్యాదులలో కలదు. శ్రీరాయల రాజనీతి నిట సంక్షిప్తముగ బొందు పఱచుచున్నాను.

ఎట్టి కష్టములనుండి యేనియు విసుగొనక పాలింపుము. ప్రజాసంరక్షణమే రాజు భారము కావున ప్రజల కయ్యాలించి లాలించి పాలింపుము. రాజు ప్రజారంజకుడైన ప్రజలు రాజుమేలు కోరుదురు. అందువలన రాజునకేమి ప్రయోజన మన రాదు. అడవిగొల్లలు బోయలు లోనగు పాలెగాండ్రకు అడవిలో ఆజ్ఞ చెల్లును. ఎట్లనగా వారు ఎవనికైన అభయమిచ్చినచో వానిచేతికి యంపకట్టైను

గాని నూతిపోగునుగాని గుప్తగానిత్తురు. దానింగని వారి ప్రజలైన దొంగలు వానిని చెనకరు. అని ప్రసిద్ధి. అట్టివారికే మాన్యయీవలె దుర్గములు స్వాప్తము: బ్రాహ్మణోత్తములకీవలెను. వారి మీఁద శత్రువులు వచ్చినను నిర్భయులై తెగటార్పుటకు నియమనగ్గళాధ రాజ్యమువలన యీ దుర్గములందు వాసిన సేనలు సమృద్ధిగా నుంచవలెను. దుర్గాధిపతులు బ్రాహ్మణులుండుటే శ్రేష్ఠము. ఎంత గొప్పవాడైనను వానికి క్రిమ క్రమముగా వారి సంగతి గుర్తెఱింగి వృద్ధికితెమ్ము. రాజు రాజత్వము చక్కగానుండ కోరెనేని నీచకుల జుని బోయలనడుమ జీవించువానని, గురుశుశ్రూష చేయనివానిని, అసత్యవాదిని, అధర్మపరుని, పర దేశాగతుని తన దరి జేర్పరాదు. జాతిభ్రష్టుడైన బ్రాహ్మణుని దరిజేర్పరాదు. శుక్రనీతిసారము యిత్యాది రాజ్యాంగ గ్రంథములు చదివినవానిని మంత్రిగా ప్రతిభావంతుడగువాని నుంచుకోవలెను. అట్టి మంత్రి దొరకనియెడల రాజు తనంతకు తానే రాజనీతిప్రకారం బనుసరించి పనులు చేసుకోవలెను. ఒక దొర చేయవలసిన గొప్ప కార్యమును పలువురు దొరలను నియమించుట మంచిది. ఆ పలువురలో

వారి వారి యోగ్యతలు వుందురుగావున హెచ్చింతురు. తగ్గించినచో దుఃఖింతురు. గొప్పపని యేదియేనియు వున్న యిది పలువురు గలిసినగాని పూర్తి కాదు. కావున దొరలను వశీకరణము జేసుకొనుటకు హేరాళముగ ధనము నీయుదురు. రాజు మంచి యమాత్యుల సంగ్రహించికొనవలె. తగిన మంత్రి లేకులేని రాజ్యంబు గాలిలోని దీపకళికవంటిది.

రాజు బ్రాహ్మణుని గొప్ప యధికారమందు నియమింపవలె. అట్లొనర్చుటచే మేలొందును. రాజున కాజ్ఞింపవలసిన యధికారము దేవాలయ ధనాగ్రనాధికార మొకనికే యీయకూడదు. ఇద్దఱికి పై యధికారములు వేఱువేఱుగా యిమ్ము. రాజు దేశమును స్వాధీనముచేసుకొని పిదప యారాజ్యము కాపాడుకొని యచ్చటచ్చటి శత్రువుల నిగ్రహింపవలెను. కొండెగాని, అప్రత్యావాదిని దరిజేర్పక జాగరూకుడునై మెలంగుము. చోరశత్రుముగాను సాంద్రారణ్యములందు నివసించుచు రాష్ట్రపీడ చేయు కిరాతకుల నివాసము తాత్కాలికముగా పరాయిశూరుల కొనగుము. వారిద్దఱు యెట్లు నీచులైనను నీకు మంచిదే. బోయలకు చెంచులకు నడవి మనుష్యులకు స్వల్పములోనే స్నేహద్వేష

ములు కలుగును గావున జాగరూకుడవై వర్తిల్ల వలెను. ఉత్తమాశ్వమును, ఉత్తమ గజమును యోగ్యుడైనయోధునకే నీయవలెను. అతడు నీ సేవకే వాటిని వినియోగించును. ఒక ద్రోహిపనిని సరిగా కనిపెట్టి సభలో తెలుపగా వానిమీది ద్వేషముచే మఱియొకడు కాదనేని యా జాడను కనిపెట్టి యా యిరువురి పలుకుల నిషేధింపక సంభావించి పిమ్మట యా మొదటివాడు చెప్పినదే గ్రహించిన మేలగును. దుష్ట సచివులు సేయు దుండగముల కను జాగరూకుడై యేడు మెలంగవలెను. రాజు యెప్పు డును సేనను తన చేతిలో నుంచుకోవలెను. జీవన భంగముచేయక తేడధికారులతో చరింపవలె. రాజెప్పుడును బలముల తన చేతిలో నుంచుకొనుట శ్రేయస్కరము. జీవనభంగము చేయక నీ కొలువు దొరలను కాపాడుము. ఇక్కట్టులలో నెవడు చెరుపు సేయ ప్రయత్నించునో వానిని నీకు పలుక దొరిక తదుపరి శిక్షింపక వాని సిరిమాత్రము గైకొనిన కోరలుపీకిన పాము వలె కీడుచేయకనుండును. దేశ మెంత విస్తీర్ణమైన నంత ఆదాయ మెక్కువ. ఆ యాదాయమునకుగాను యెంతచిన్న భూభాగ మందైనను జలాధారముల నిర్మించి పంటకాల్వలు

త్రవ్వింపవలెను. పేదలకు పన్ను తగ్గింపవలెను. అట్లయిన నాదాయము బాగుగవచ్చును. నష్టపడి సేద్యములు చేయలేక వెడలిపోవువారల కుయ్యాలించి లాలించి పాలింపుము. వారికి తగు సాయమొనర్పుము. రాజు తన యాదాయము నాల్గుపాళ్లుగా జేసి యందు స్వానుభవమున కొకభాగమును, చతురంగబల రక్షణ శిక్షణార్థము రెండుపాళ్లు, భండారము నింపుట కొకపాలుగా ధనమంత విని యోగించవలెను. దొంగ దొరకినవెంటనే దండింపుము. శిక్షించుటలో నుపేక్షచేసిన రాజుకే మోసము వాటిల్లును. రాజెప్పుడు నీతిమార్గము వదలకూడదు. ఎఱుగవలసిన విషయములన్ని ముఖ్యాతికవంతు తా నెఱుగవలెను. మిగిలిన నాల్గవ వంతు యాప్తమిత్రబృందములవల్ల తెలుసుకో వలెను. తన మతమే జరుగవలెనని దురభిమానమొందక యాపదలందు పరాధీనుడు యాతడు చిరకాలము రాజ్యమేలును. రాజు కేవలము సుఖాస్వాదలోలుడు కాకూడదు. నొకవేళ నట్లయిన భూరుహాగ్రముమీద యుచ్ఛృంఖలంబు నిద్రించుగతి మెలంగవలె. జడదారులకు, సన్యాసుల గుణములకు మెచ్చి యగ్రహారము లీకుము. ఇచ్చిన వారు బ్రహ్మ

చర్యవర్తితము చక్కగ పాలింపక చెడిపోదురు. అప రాధులను మూడుమార్లు క్షమింపవలెను. అపా యము కల్గించెడు వధ్యుని తప్పక శిక్షింపుము. రాజు తన కొలువుకూటమందలి వీరులుపల్కు శూరాలాపములు వినవలె, వినినచో వారి కుత్సా హము గల్గును లేకున్న క్షీణించును. రాజు గుఱ్ఱ ముల, యేనుగుల, రత్న చందన మౌక్తికాదుల పెంచినటుల వర్తకమును పెంచి రేవులయందు దిగుమ తికి సౌకర్యములు కలిగింపవలెను. ఆగంతకులొ చ్చిన వారిని తగురీతి గౌరవింపవలెను. పరరాజు బలవంతుడాయెనా యాతని సత్కారముల స్వీక రింపవలె లేక అబలుడైన జయింపవలెను. రాజు పలువిధముల తన రాజ్యమందలి కంటకుల వెదకి నిర్మూలించి సుఖమున నుండగావలె. త్రివిధోత్పా దము లొదవిన తచ్ఛాంతికై రాజు బ్రాహ్మణులకు భోజనములు, దేవతలకు పూజలు, అగ్నికి హోమ ములు చేయుటకుగాను ద్రవ్యము వినియోగించవ లెను. రాజు తన గొప్ప యధికారులయందును, చోరులయందును నొకరిమీద నొకరికి పోటీలు పెట్టవలెను. దానివలన వానిగుట్టు వీడు వీనిగుట్టు వాడు బయలుపెట్టుచుందురు. దానివలన రాజ్యము

సుఖముగనుండును. ఎల్లయరులమీదికి రాజు తాను స్వయముగా పోగూడదు. అందువలన తనకు విశ్రాంతిగా తనకుమాటుగా దండెత్తిపోవుటకొక దారి నేర్పరచుకోవలెను. ఆ దారకొక దుర్గము భూమి నిమ్న. అట్టి యధికారము బ్రాహ్మణునకే యీవలయును. నీ దేశపడవుల వృద్ధిచేయించుము. తత్కాలాంతారమధ్యంబుననుండు దొంగలను శిక్షింపుము. అడవిలో దుర్గమప్రదేశమందుండు మన్నెగాండ్రతో చెలిమి పాటించియుండుట మంచిది. వారు మన కవసరమగునప్పుడు సాయముకై వత్తురు. క్రొత్త యధికారికి మంత్రాలోచన యివ్వరాదు. మంత్రము బయలుచేసిన యీదోషయు చెడును. రాజు తన మేలుకోరువారలకు, విద్వాంసులకు, ఛాందసులకు దుర్గములొసంగి వారి భాగమున కగునట్టి ధనము ధారాళముగ నివ్వవలెను. రాజు కాలానుసారముగ వైరిని గెల్వవలెను కాని ప్రతిజ్ఞ చేయరాదు. రాజు తన హితుడగు పౌరసంగతి చారులవల్ల తెలిసికొనుచుండవలెను. స్వర్ణాది లోహముల గను లెక్కడనున్నవో తెలిసికొని వాటిని కాపాడవలె. రాజుల దినచర్య యిట్లుండవలెను. ప్రాతఃకాలమున కార్తాంతికుల

బ్రాహ్మణోత్తములు దర్శింపవలె. ఝాముప్రొద్దెక్కి-
నంత యార్థికపరిస్థితుల నెఱుంగవలెను. ఆదాయ
వ్యయములగూర్చి మంత్రాలోచన చేయువలె.
వ్యాయామము, మల్లువిద్య, వేటకాండ్ర శాజ్ఞలు
యిత్యాదు లానంగులు. మాధ్యాహ్నము దేవతా
ర్చన సజ్జన సల్లాపము. భోజనానంతరము కవి
విదూషకాలాపములు. నాలవజామున చారులకు
దర్శనము. రాత్రి ప్రేయసితో సుఖించుట.
వైద్యులు, కార్తాంతికులు, విద్వాంసులు, కవులు,
పురోహితులు, రాజుకు హితులు వారలు దుర్విధ
ముల చరింపకుండ కాపాడవలెను. అనగా తనకు
వ్యతిరేకము గాకుండ హవ్యములకన్న కవ్యములే
సూక్ష్మదర్శులు లగుటచే వేదాధ్యయన సదాచార
చాంద్రాయణాది వ్రతములచే శాంతచిత్తులయిన
వైష్ణవులకు శ్రాద్ధదేయములనిచ్చిన పితృదేవతలకు
గతులు గల్పింపుము. రాజుచేయు షోడశమహా
దానములు బ్రాహ్మణ పోషణమునకు తనయొక్క-
పరతత్త్వజ్ఞానమున క్షేమమున కనుగుణముగా
వర్తించుచు రాజు తన పాపముల మాయుటకై
రాజ్యాంతమునగల్గు నరకమును తప్పించుటకై
శ్రీమన్నారాయణుని ప్రార్థింపుము. రాజు పద్ర

షోపేతముగు భోజనము గావింపవలె. ఆకలి లేనిది భుజింపకూడదు. అట్లయిన వాము వాటరు వాడు నవశ్యకత కల్గును. రాజాజ్ఞలుదై యుండుటకు యొక మణిని ధరింపవలెను. రాజు వారవారము వేయి గై సేతచే వెలుగుచుండవలెను. వేయేల రాజు యన్న నావిష్ణుః పృధ్వీపతిః రాజ్యమేల చేయువలె పాపములేల సంపాదింపవలెనని వెనుదీయుక శక్తి వంచనలేక రాజు పాపములుచేయకుండ రాజ్య మేల వలెను.

యామునాచార్య ఘట్టమంతయు రసవత్తరము, ప్రశంసనాతీతము.

అందు కుదాహరణములు:— పాండ్యరాజు రాణి యామునుని సభకురమ్మని చెప్పినందులకు యామెపడిన తత్తరపాటు నెట్లు వర్ణించెనో తిలకింపుడు.

తే. గ్రీష్మసమయ నిరుత్సాహ కేకిరమణి
నవఘనధ్వని కలరుచందమున నలరి
యేకతపు నర్మగోష్ఠి బ్రాణేశుతోడ
సతని విధ మెఱిగింప నిట్టట్టుపడుచు.

అదియునుగాక రాజు యామునునిగాంచి యడిగిన విధమును గనుడు.

గీ॥ సంగతియె యోగి యిసుమంత లింగశాస్త్ర
తత్త్వసిద్ధియు వాదంబు తరమెనీకు
నోడితేనియు బట్టిమొక్కులో యునంగ
లింగమును గట్టుకొనుగ మెటులిగాదువు.

అదియునుగాక రాజు పట్టపుహితో చేసిన ప్రతిజ్ఞ యెంత రసవత్తరముగ గంభీరముగ వర్ణించెనో గనుడు.

క. అస్మన్మతస్థుడోడిన
భస్మము రుద్రాక్షములును బాసి యతనిచే
విస్మయముగ దప్తముర
ఘస్మర చక్రాంకితుండగా గలవాడన్.

తే. ఉవిద యీ నీదు విద్వాంసు డోడెనేని
నీకు నతనికి నన్న పూనిక యొకన్న
నొప్పితిమి దేవశ్రానతి దప్పకున్న
జాలుమతి పంచభూతముల్ సాక్షిగాగ.

14

ఆముక్తమాల్యదా చరిత్రము.

ఇదియే గ్రంథములోని కెల్లను శృంగార రస ప్రధాన ఘట్టము. కాని ఈ శృంగార మనురాగ పూరితమైన భక్తి ఇదియే పరమ పవిత్రము. శ్రీ రాయలుకూడ శ్రీనాథునివలెనే యామె సౌందర్యమును 48 పద్యములలో వర్ణించినాడు. ఆనాడు రుక్మిణీదేవి విరహ వేదన బడలేదా! ఎప్పుడు చెలులకు మీ పాడిన హంసచందములే పాడి గడలపవచ్చునని యడుగుచుండును. ఈమె విరహవేదనను ప్రబంధ నాయికలవలె యెంత మనోహరముగ వర్ణించెనో గ్రంథపఠనమువల్ల గనుడు. నైషధకారుడు నలుని విరహము వర్ణించుచు వ్రాసిన సీసపద్యము వలెనే శ్రీ రాయలు కూడ నొక సీసపద్యమే వ్రాసినాడు.

శ్రీ రాయలు :—

సీ. నఖముఖోట్ఖిన్న పరాఙ్ముఖముక్త బాష్పాంబు
పటిమ దీపపు చిటపటలు దేలుప

బారినుపాంసూత్కృష్ట పూత్కృతు లక్ష్మీశమస్య
పార్శ్వ ముహుఃప్రకంపనములు దెలుప
నోదవెడు గాద్గద్య మదరుపాటున బల్క
రింప బుట్టెడు కేకరింత దెలుప
వలవంత నిసువుకాంతల పుట్టు దూషించు
కారణంబులు తోఁటి కథలు దెలుప

గీ. వలతఁబానుపుపై బొరలాట తెలుప
దెగువ లోలోననే నవ్వు నగవు దెలుప
గలక మామిడి పనిలేని కసరు దెలుప
బాలతి దేలు నీయుక్కియే పులుగు కాదె.

శ్రీనాథుడిది పద్యము—"జాగరోద్భూత" శృం—నై. ౧—౮౬. ఆదియనుగాక యింకొక పద్యము గనుడు. ఇది శ్రీరాయల యప్రతిమాన భావనాపటిమను వ్యక్తము చేయగలదు.

మ. తలిరుంగై దువ్వ జోదునానతి వ
ధూ ధైర్యంపు జెన్గోటగం
దళితా హర్మ్యఖయంత్రకారు డలు
కన్మానాంటికిం ద్రెళ్ళ గో

మల మార్తాండ ఘరిచి దీపకళి
కోపన్మంజూడియే యుందళ
ద్దళ పాథోరుహ లోహనాళ కుహ
రోద్యచ్చంచరికాళ్మముల్.

దీని భావము:—

ఆమెకు సూర్యోదయము లందు దమ్మికొలంకు లోని సూర్యకిరణములు నిగుడుటయు, ఆ తమ్ములు వికసించుటయు, వానినుండి మత్తభృంగములు బయలువెడలుటయు జూడగా వలరాజు నానతిచే లేకువయను ఫిరంగివాడు ఆమె ధైర్యమనెడి పెన్గోటనుగూల్ప ప్రతిదినమును కోపముతో సూర్యుని కిరణమను సన్నని దివ్వె మొగ్గను తన చేతిలో ఆ తామరలనెడి ఫిరంగుల చెవులకంటించి అందుండి ఆ తుమ్మెదలనెడి యినుపగుండులను ప్రయోగించు చుండెనా యనునట్లుండెను. చూచితిరా భావమెంత లలితముగా గాంభీర్యముగా నిమిడియున్నదో. ఇట్టి కొంచెము కూత ఘనమనునట్లు పద్యము 80 అక్షరములైనను నెంత భావ మిమిడియున్నదో, ఈ ఘట్టముకూడ 160 పద్యములు గలది కాని

ఆముక్తమాల్యద జననము, విరహామంత 96 పద్యములే. మఱల వసంతఋతువు ఆముక్తమాల్యదను వేపుక తినుటకు బయలుదేరింది ఇందు వసంతకాలమును వర్ణించుచు నొక మహాద్భుత పద్యమొక్కటి రచించినాడు. దాని భావ మెంత గాంభీర్యముగ నున్నదో నొక్కసారి తిలకింపుడు.

మ. మదనస్యందనతాస్వవృత్తి దెలి
పెం బాందీరభూభృద్వల
స్మృదువాతం బతి పక్వ పాదపల
తా వృంతావళీ మూలరం
ధ్రదళత్పంకజ కర్ణికాగణ హా
రిదాత్రిభంగ భాభాసుర
చ్ఛదనచ్ఛద్మ నివర్తి కాంచనక
నచ్ఛత్రచ్ఛటాచిత్కృతిన్.

ఇట్లు కృష్ణరాయల వర్ణనా బాహుళ్యమును పాఠకులు గమనింతురుగాక. శ్రీమన్నారాయణుడే యాముక్తమాల్యద వయోరూపలావణ్యాదులజూడ యాతని మనోప్రపత్తి యెట్లున్నదో కవి యెట్లువర్ణించెనో గనుడు.

సీ. దీని చూపుడు పెక్కు గానెకా సిరిపట్టి
కిని బోరబిరుదు డెక్కెంబుగలిగె
దీని కౌనల్లాడగానెకా గర్వించి
యుర్విజైత్రునకు గాలూదగలిగె
దీని పాలిండ్లుబ్బగానెకా రతిచేతి
కిన్నెరమ్రోతకు వన్నెగలిగె
దీని మోముప్పారగానెకా వాణి రా
యంచలేమకు గులాయంబుగలిగె

దీని పెన్నెఱులేపారగానెకా ప్ర
పోషితమయూరికి విరాలిపొందుగలిగె
దీని యడుగులు రంజిల్లగానెకా పి
పాసబడు తేటులకు మెట్టపంటకలిగె.

ఈమెను గాంచి కాముకుడివలె మోహించి కామించి ప్రేమించి పెండ్లి కాకమునుపే మైత్ర్యము గావించుకొన్నాడు. ఎంత అన్యాయము, అయినను పరమేశ్వరున కేమితప్పు. ఆమె యాతనికి పూర్వ జన్మమందు భార్యయేకదా! అదియునుగాక వివాహము కాకమునుపే వలచి వివాహమాడి నాడు. నేటివలె కొన్నిరోజులు కాపురము చేసిన

తర్వాత దాని జీవితము సాధుచేయుట. ఈ పని చేసినందుకు విష్ణుభక్తులచే చీవాట్లకు పాలయినవాడు భగవంతుడు. మామ లీనాటివలెనే అల్లుణ్ణి తిట్టుట నానాటినుండియే యున్నట్లు గన్పట్టెడిని మా మామవలె.

15

చండాల బ్రహ్మరాక్షస సంవాదము

మూలము—వరాహపురాణము.

ఈ చండాల బ్రహ్మరాక్షస సంవాదము బ్రహ్మరాక్షసుని మూఢభక్తి తెలుపుటకే వ్రాయ బడినది. దీనికి మూలము వరాహపురాణమునుండి గ్రహింపబడినది. అందు నలుబదినాల్గవ సర్గలో కలదు. వరాహపురాణాంతర్గతమగు బ్రహ్మరాక్షస సంవాద మెక్కడ, విష్ణుభక్తి ప్రాముఖ్యమయిన గ్రంథరాజమెక్కడ. అనగా పెక్కుచిక్కులు

యుక్తిరబిక్తిరి చేయుచున్నవి. ఈ ఘట్టమును యాత్యాత్మను యుష్మత్ప్రీతిమూలక కవితాప్రతిమ గనబ రచినాడు. మాలదాసరి బ్రహ్మరాక్షసుని రాక్షసులు అసురులౌకారని చెప్పెను. అంత నా బ్రహ్మరాక్షసుండోయేమో మాతంగీ మేము మాంసభక్షకులైన తప్పేమియులేదు. నీవును అగ్ని భక్షించుతురు గాదా! అగ్ని సర్వభక్షకుడుగదా! కావున మేము చేయునదేమి తప్పుగాదని బలుకు టెంత రమ్యముగానున్నదో పరికింపుము.

మ. నిలు మోహాంధమయి వాక్ప్రభాతులను
చుఁడా నీవంటివార లెప్పుడా
శులపూతాశులు గారటంటి ప్రతి
పాపోన్మాంశముఁగ్రోలుచుఁ
జ్వలనుండంటిన నౌదు నిన్నడిగె
దర్ సర్వాశిగాడా యటంం
డిలదన్యాయము చాలు మాకు నఘ
మే వృద్ధానుచారంబికన్.

దీనిని విని మాలదాసరి మాతంగినిచూచి నేను ప్రతిదినము " సఖ్యంసాప్తపదీన మన్మాకమిథ

ప్రాజ్ఞస్య" యను వ్రతమాచరించుచున్నాను. అందులకనుజ్ఞయియ్యుమ్ము. తరువాత నీ కాహారమైద నని చెప్పినతర్వాత యాతఁడందులకియ్యకొనిన తర్వాత యాతఁడునుపోయి తన కార్యమును నిర్వర్తించి యింటికిఁ జేరెను. బ్రహ్మరాక్షసుడు మాలదాసరితో చెప్పినదాని గనుడు.

శా. ఈ సర్వంసహ దేవదానవనరుల్
భాస్వన్మణి వాచాలప
శ్రీ సర్వస్వము నేతదన్యాత్ప్రతులం
జెప్పండు స్తోంపా
నీ సత్యంబురరీకృతాంతములనెం
తే స్పృష్టనైనంటినే
నా సత్యంబిక నిన్నుబోలె గృతసం
ధాధూర్వహుల్లేమికిన్.

ఈతని వర్ణనలు గూర్చి యొక్క మాట (ఈతఁడు వర్ణనలందు బాణుని కేమియు తీసిపోఁడు. "కాంచెన్నిర్నష్టప్రే" ఇత్యాదు లుదాహృతములే కాన దాన యాతని వర్ణనాచతురి వ్యక్తమగును. అయినను యింకొక పద్యముదహరించి పూర్తిచేతును. సోమశర్మ మైనవిధము,

సీ. స్నిగ్ధత్రిభాగముండితశిరశ్శిఖతోడ
హిమధవళోపవీతములతోడ
బుణ్యపద్ధతి యొక్క పుండ్రవల్లులతోడ
దులసికాబ్జసరావళులతోడ
గోచీన కటిసూత్ర కాషాయయుగితోడ
జలపూర్ణ శుభకమండలువుతోడ
బాణిస్థ దివ్యప్రబంధ సంపుటితోడ
నుత్తర వాక్పూర్వసూక్తితోడ

బసిడి జిగితోడ బ్రహ్మవర్చసము పొల్చు
భాగవత లక్ష్మితో ధామపటలినిండి
వెడలు శిఖివోలె నమ్మనువెడలి చూడ
చూడ వైష్ణవుడైసల్చె సోమశర్మ.

ఇమ్మహాకవి కంతిరవను వర్ణనా బాహుళ్యమం దసమానుడని చెప్పుచుంటిమిగదా, ఇతడు నాడు భోజనాదులా దుపయోగించుకొనెడి కూరలను, ఫలహారములను, బ్రాహ్మణులు అన్యాయముగ డబ్బు నెల్లుగడించిరో యెంత మనోహరముగ వర్ణించెనో యీ క్రింది పద్యము వ్యక్తపరచును. ఈ క్రిందిపద్య మానాటి భోజనమునందలి కూరగాయలనుకూడ యెల్లు వదలక వర్ణించినాడో గనుడు.

మ. గురుగుం బెంచలి దమ్మి లేదగిర
పాకుం బింతిగ్రిశేచల్లవో
త్కరముంగూడ బొరటీనూసియుల
తో గట్టావి కిట్టారి కో
గిరముల్ మెక్కి తిమింగొనాలొల్లాము
లో గ్రేవక్ మెయి లొన్నక మే
కెరవుం గుంపటి మంచ మెక్కిరి ప్ర
భూతైక్యకాస్తి రెడ్డజ్జడిఁ.

ఇట్లెంతేని ఆమహాకవి వర్ణనా చాతుర్యమును వర్ణింపవచ్చునుగాని గ్రంథవిస్తరభీతిచే నాక తాళన్యాయముగా జెప్పి పాఠకులను మన్ననలను గోరుచున్నాను.

16

ఆముక్తమాల్యద-వర్ణనలు.

వర్ణనా వైచిత్రిలో శ్రీరాయలు గీర్వాణ కాదంబరి కర్తయగు భట్టబాణుని కేమియు తీసి

పోడని వచించియుంటిని. అత డేవర్ణనచేసినను
యెక్కువగా జేసెను. అది తన పాండిత్యప్రజ్ఞల
ప్రాజ్ఞులకు తెల్పుటకే. ఇందలి మధురాపురవర్ణన,
విల్లిబుత్తూరు వర్ణన, పుష్పలాలిక వర్ణన, ఋతు
వర్ణన, రాజనీతి వర్ణన యీ గ్రంథముయొక్క
యెక్కువభాగము కాచేసినవి. గ్రంథము మొత్త
ముపైన 870 పద్యములున్న [illegible]50 పైన వర్ణనలే
కలవు. బాణుని కాదంబరి కథ రెండుమూడు
దీర్ఘవాక్యములలో చెప్పవచ్చును కాని యాతని
గ్రంథమందంతయు వర్ణనలతో పాండిత్య ప్రక
ర్షతో నిండివున్నది. ఆముక్తమందు శ్రీరాయలు
దేవాలయమును, వైష్ణవులను, అతిథిసత్కార
పూజావిధానమును, ద్రవిడాంగనల చతుర పరిహాస
విలాసోక్తుల, భాగవతోత్తముల దినచర్యలు, రాణి
వాసపు కాంతల కార్యములు, వసంతఋతువున
తుమ్మెదలుచేయు ధ్వనిని, చిగురించు పల్లవముల
సుకుమారత, రాజుల చర్యలు, రాజనీతి ప్రకా
రము, యుద్ధమునందు భక్షించెడి భక్ష్యభోజ్య
చోష్య లేహ్యాదులను, యాస్థానములందు నిరంత
రము జరిగెడు వాగ్వాద గరములను, భగవత్
సాక్షాత్కారమును, విష్ణుచిత్తుని భక్తిపారవశ్య

ప్రాధాన్యము, శైవమత నిరసనప్రకారమును, బ్రహ్మ
శాస్త్రులపై నుండెడి నాటి గట్టి నమ్మకములను,
శాంగలు కాంతులకై నొందెడి విరహవేదనలు,
లక్ష్మీకల్యాణములు, దుర్వ్యసనులైన బ్రాహ్మణులు
చేయు ఘోరకార్యములను, సర్వ దుర్వ్యాధముల
గర్వాంధత్వమున వారు గడించునట్టి ధనము
తెలంగు, వర్ణులకిచ్చి ధనమార్జించుట, శూద్రులు
యెక్కువ మక్కువతో మత్స్యాది జలచరముల
భక్షించుట, మార్గమధ్యమున నెమ్మదైన చోరు
లాభరణములు హరించ నుద్యుక్తులైన యవసరమున
వారు పన్ను పన్నాగములు, మాతంగులుకూడ
శ్రీహరి కృపాకటాక్షవీక్షణంకు పాత్రమగు విధమును,
రాజుల గర్వాంధత, నాడు జరుగు ఘోరరణముల
సంగతి, నొకని మేలుచూచి యొకరొక రోర్వకుండి
యీర్ష్యాభావ సంపన్నులగుట, తమ్ముని రాజ్యము
కూడ తన రాజ్యము చాలక హరించుట మరల
యాతనివద్దకే కార్యార్థియై వెళ్లుట, విశిష్టాద్వైత
మత సిద్ధాంతమును, వైష్ణవమత ప్రాబల్యత,
బ్రాహ్మణులకున్న గౌరవము, యాస్థానములందు
వారికున్న స్థానము, విషయసుఖాస్వాదలోలుపత్వ
మున తమ్ము తాము నిర్వర్తించుకొను కార్యముల

షటుచి యుక్తాయుక్త వివేక విచక్షణలేక సంతతము కాంతాజన సమాలింగిత సౌభాగ్యవహులైన ప్రభువుల సంగతి, రాజులు "రాజానాం బహువల్లభాః" యను నాభాషణము సార్థకంబుచేయుట యిత్యాదులాముక్తమాల్యదలో అచ్చుగ్రుద్దినట్లు వర్ణింపబడినవి. ఉదాహరణములిచ్చిన గ్రంథము విస్తృగముగును. అయినను కొన్నియిచ్చి వానిలోని విశేషాంశముల చర్చింపబోవుచున్నాను.

మ. అలపర్జన్యుడు కేకిపాత్రముల గుం
పాడించు దో మేఘమం
డలపుర్ మద్దెళ మ్రోంగలేవగ మటి
న్నార్గంగికుం డద్రి సా
త్తులలిఁ నేలకు వ్రాలుచు న్నెగయుచుం
జారాడు న...
ల్లుల గెంగుచ్చులు నయ్యో ఘారలును ద
ల్లోలేంద్ర గోపంబులున్.

ఇది వర్షాకాలమునుగూర్చి వ్రాయబడిన పద్యము. దేవేంద్రుడు నెమళ్లనెడు పాత్రములను గుంపుగా నాట్యమాడించునప్పుడు మద్దెళగాడు మేఘమండలమనెడి మద్దెళను కటానుసారముగా

క్రిందికిని మీదికిని దించుచు నెత్తుచును నుండఁగా ఆ మేఘమండలముతోఁగూడ క్రిందికి వచ్చినప్పుడు భూమికి చేరువుననుండి అతి పైకి బోయినప్పుడు భూమికి దవ్వుననుండియు మేఘమండలమునుండియే వ్రేలుచుండు వర్షధారలను వాసి దుదియుండుఁ గూడి యూరుద్రఘురుగులును మృదంగము క్రిందికి వచ్చినను పైకిపోయినను మృదంగమునుండియే వ్రేలుచుండు తెల్ల జాలరులును వాసి తుదినుండెడి సుత్తిని కుచ్చులుగా నొప్పుచుండినవి. చూచితిరా యెంత భావగభీరమో? ఇట్టివెన్నియో గలవు. ఈ రెండు పద్యములు వసంతకాలమందలి భృంగముల విలాసమును చిగురాకు వర్ణనను తెల్పును.

" మునునవ్వుమిటట్టి మంగాళ్లు ముక్కజో
డనల బీలిచి పసరొక్కనిన విడచి "

"మరుదూష మలయూహి గరధూమ్యాలను గళ
న్మ్రవసి జరథపదాంజన కళికలు "

యను రెండు పద్యము లుదాహృతములు.

చిగురాకు వర్ణన.

సీ. త్ర్మవశారక్తరాంకవమరగ్యాసీమ
ధూది తాపణీమవల్లురగునిసని

కోర్గతి, తరుగరుత్స్రగ్గణము క్రీ
డాహార్యజీమూత రోహితంబు
నవమిళింద ప్రాహుబదాకని మంత్రణశోభ
నాక్షతపరిసతి వాయసనవిభక్త
పరభృతౌఘప్రపష్ట పత్రిక మాలతీ
తారిసామయూవహార్ద్రక్షతజము

ప్రమద వనవన దేవతా సముదయాంగ
రాగ మిగజహరిజ్జగపారిణశాణ
కషణ దళితదళ్ళుంత సకాంతకాంతి
ఘనమణిశిలాంక చిగురాకు గలయు మొలచె.

ఇట్లే గ్రంథమంతయు వర్ణనాపరికీర్ణములతో నలరారుచున్నది. పురవర్ణన బాగుగగావించినాడు. అందు కుదాహరణము "లలితోద్యాన పరంపర" యను పద్యమే, వటుప్రస్థ్రి వర్ణన చేసినాడు. ఆ పద్య మిదివఱకే నుదహరించియున్నవాడను. విష్ణుచిత్తుడు వాదము గెల్చిన తర్వాత సభోమండలమున యక్షగంధర్వాదులు చూపు సంతస మభివర్ణించిన పద్యరాజమగు "అగ్రావాగ్విబుధం" యిదివఱకే యుదాహృతము. గ్రీష్మఋతువును వర్ణించిన పద్యము "తెరణాలే" అను పద్యముకూడ నుదహ

రించినాను; యెక్కువగా వర్ణించినచేగాని దేశభా
షను వైశిష్ట్యము రాదని తలంచి సంస్కృతాంధ్ర
పదభూయిష్ఠమగు దీర్ఘ సమాసాలతో నింపి తనకు
గల ప్రకృతిశాస్త్రగరిమ పాండితీ ప్రకర్ష యిత్యా
దుల పండితప్రకాండులకును సాహిత్యాభిమానుల
కెల్లరకును తెల్లముచేసినాడు. ఈ గ్రంథమందలి
వర్ణనలన్నింటి సారస్యమును తెల్యగోరిన గ్రంథపఠ
నమే యత్నమమని తోచెడిని.

ఆముక్తమాల్యదా వివాహము, ఆమె హరి
లీలావిలాసాదులగాంచి సంతసమొందుట యిత్యా
దులు బాగుగ వర్ణించినాడు. వివాహ సమయమున
ప్రతి యంగ యంగమున శృంగారింపగపెట్టు శృంగా
రాభరణముల క్రమమునుగూడ తెలిపినాడు.
భగవంతుడును, శ్రీమన్నారాయణుడునగు శ్రీ
రంగేశ్వరుడుకూడ ఆముక్తమాల్యదా రూప
సౌందర్య విలాస విభ్రమాదులగని మనంబు కలంగ
పంచేషు విలుంబలుంకిత చిత్తుడగుచు లోపల
నైక్యముగావించుకొని విష్ణుచిత్తుని యొక మాయా
నాటకమాడించి తుదకు నా చేడియను పెండ్లాడి
నాడు. ఈ విషయమును శ్రీ రాయ లెంతో అస

పద్యహృద్యగరిమతో సహృదయ హృదయంగమం బుగా వర్ణించినాడు.

శృంగార రసవర్ణన యితడు మానకోలేదు. కొంత చేసినాడు. కాని యసభ్యశృంగారము చేయ లేదు. భక్తిభావమునుమాత్రము అపర పోత నామాత్యునివలెనే నెలకొల్పి యచ్చటచ్చట జిలి బిలి పలుకులతోను, యచ్చటచ్చట అచ్చతెనుగు పదములతోను, అచ్చటచ్చట గీర్వాణాంధ్ర వాగ్గుం భనా గుంభోపేతములతోను నింపి విద్వచ్చక్రవర్తి యని యనిపించుకొన్నాడు. విద్వత్కవి శ్రేష్ఠు డెప్పటికిని విద్వత్కవిరాజకంఠీరవుడే! వర్ణనా నైశిత్యమునందున యాతనిని బాణుడనిన తప్పేమి యులేదు. బాణుని అచ్ఛోదసరోవరవర్ణన శ్రీ రాయల పటఘ్మాజవర్ణన రెండును పూర్తిగ సమా నమగు కవితాప్రతిభతో రచియింపబడినవి.

రాజుల నిత్యవృత్తికి.

“సౌఖశీయనిక భిషక్పూర్వకము కాల్య
వేళ గార్త్రాంతిక ద్విజులగోష్ఠి”

యను పద్యముదాహృతము.

దొంగలతో పరిభాషలాడు సంగతి.

" పసలేదు విలరోయి పాతకులారని
దేవాఁగుధంబును బూవు వాఁటు "

యను పద్య ముదాహృతము.

17

కృష్ణరాయల ప్రతిభా విజ్ఞానములు

కృష్ణరాయలు బహు భాషా పండితుడు. దానివలన క్రొత్త క్రొత్త మాటలు గ్రంథములోన నిమిడ్చినాడు. ఈతనువాడిన పదజాలము (శ్రీనాథుడు, రామకృష్ణుడు తప్ప) యింకెవ్వరును వాడలేదు. అరవజాతీయము, కన్నడపదములు యిత్యాదులు చాలా యీతని గ్రంథమునందు జీర్ణమై పోయినవి. కొన్నిటి యర్థము విచిత్రము గ నున్నవి. మనమింతవరకెన్నడును వినని పదజాల మీతని కవనమందు పొదుగబడి వున్నది. కొన్ని

పదము లీతని సర్వంకషపాండిత్య మునకు ఫలితము అవి యే పద్యమునం దిమిడ్చబడి వుండునుగాన యవి చాలా తుక్కుముక్కల హొక్కుచిక్కు కల్గించును. ఈ గ్రంథమందలి గరుడస్తుతిలోని దొక పద్యమగు "ఖన పత్పయోబ్ధి వీక్ష్య రసాతలాన్యోన్య" యను దానిలో కొన్నిపదములు గలవు. పిండీకృతములు ఝుంపాతే, ఇరమ్మదను లిత్యాదులు. ఇంకను కొన్ని పదములు కలవు వాటి యర్థస్థాపనకై నేటి పండితప్రకాండులు వాదవివాదాలకు తర్జన భర్జనలకు పాలగుచున్నారు. ఇటీవల పాడబ శబ్దార్థనిర్ణయమునకై నలుగురు పండితవరేణ్యులు వరుసగా నొకరొకరివి ఖండించుచు భారతిలో వ్యాసముల ప్రకటించిరి. ఇందులో యేది నిజమో తెలియరాకుండ వున్నది. దీనిలో లింగడంబైన యను పద్యమందు కప్పురపునాభి యని వాడినాడు. నాభియనగా యిచ్చట నాభి బిలము గాదు. మొగముపై పెట్టుకొను కస్తూరిచుక్క యనియే మనము తెలిసికొనవలెను. సంగతియెట్టోయి యిసుమంత తింగణావు అని యింకొకచో ప్రయోగించినాడు. అది కర్ణాటపదము. కాని దాని యర్థ మిదమిత్థమని చెప్పుట యసంబద్ధ వాదనయగు

చున్నయది. ఇందులో యింకొక శబ్దము ఫీత్కార యని కలదు. ఈ ఫీత్కార శబ్దార్థ మిదియొక వస్తువ విరిగినప్పుడు కలిగిన ధ్వనియని తెల్పవలసి వచ్చుచున్నది. ఇంకను కొన్ని మాటలు ప్రబంధయుగాన్యాల నరకములి కన్పట్టుచున్నవి. దీనిలోనున్నంత జటిలపదభాగ మెక్కువ యెక్కడను లేదు. కృష్ణరాయల సర్వంకషా పాండిత్యస్ఫోరకములని అరాలని వేదము వా రుదాహరించి యున్నారు.

ఇందులో దివాణము, తెండి, తృణతా యిత్యాదులు నాకు క్రొత్తగా యెన్నడు విననట్టివిగా కన్పట్టెడిని.

"సాయంకాలముల దదీశమురజిత్పదస్మరస్వానద్ధాందఃఖీ" యను పద్య మెంత క్లిష్టముగనున్నదో గనుడు. దానికన్నను యెక్కువ పాండిత్యస్ఫోరక ధరితముగ నున్నదని "స్యందనస్థిత" యను పద్యము దక్క వేఱొక్కటుండదనసి వేఱె నొక్కవక్కాణించ వలెనా? ఇది వుచ్చారణకుకూడ నసాధ్యమై నలగాడెడిని. ఇట్టి ప్రతిభా విజ్ఞాన ధురంధరతతో వ్రాసిన శ్రీ రాయల ప్రతిభ శైలియుగ నెవరితరము.

అందులో నాబోటి జ్ఞానలవదుర్విదగ్ధుని కేమియర్థమగును. విద్వద్వరేణ్యులకే యర్థముకాక విసివి వేసారి యీ గ్రంథమును చూడకుండయుండినపుడు అందుకేకాబోలు ఆంధ్ర ధ్వన్యాలోక గ్రంథకారగు శ్రీ వేదాల తిరువేంగళాచార్యులవారు వేదము వారికి దక్క దక్కొఱులకు యర్థముకాదనియు తత్కావ్య రసామృతాస్వాదన మన కశక్యమని విచారపూర్వకముగ బల్కిరి.

18

కావ్య ప్రాశస్త్యము.

కావ్య ప్రాశస్త్య మనగానే దానిదొక్క భాషాకాఠిన్యమని యను ప్రశ్న కల్గుచున్నది. ఈ గ్రంథము నిస్సంశయము నిస్సందేహముగ అనఘాన వాగ్గుంభనలతో నలరారుచున్నది. కాని యిట్లు వ్రాయుటకు కారణమేమని యడిగిన యది యానాటి యాచారమైయుండెను, పూర్వ ప్రబంధ

ములు సామాన్యముగ నెవ్వరికర్థమగును. ఆ యసమాన వాగ్గుంభనాగుంభోపేతమగు రచనాశై కావ్యకవిత్వయుగమం దాదరణయుండినది. అప్పు డున్న వారలు విద్యావంతులు, గీర్వాణాంధ్ర భాషలం దసమాన పండితప్రకాండులు. ఈ నాడు సంస్కృత మన్న నే భయము. ఏ వ్యావహారికమో వచ్చిన జాలు. ఇట్లున్న పూర్వపు ప్రబంధము లెట్లు అర్థ మగును. కర్మముచాలక యే పాఠ్యగ్రంథముగనో చదువవలసివచ్చినప్పుడు నా గ్రంథమును నా గ్రంథ కర్తను దానిని పాఠ్యగ్రంథముగా నిర్ణయించినవా నిని తిట్టుట. ఈ గ్రంథ మంత కఠినముగ నుండు టయే నేటి సాహిత్యాభిమాను లాదరింపకపోవుట. గ్రంథము చదవవంతమాత్రాన దీనికి లోపమేమి ? రత్నము నెఱుగని వారలు తక్కువ మూల్యము చెప్పిన దానివిలువ తగ్గునా ? భాషాజ్ఞానము కావ లసిన వారికి యిట్టి గ్రంథములు పఠించుటయే కర్తవ్యము. పూర్వకాలము (అనగా ప్రబంధ కాలము) ప్రబంధాలన్నియు క్లిష్టముగనున్నవి. వసు చరిత్ర నిర్నిద్రప్రౌఢితో వాగ్వైచిత్రితో నలరుట లేదా ! నైషధము ప్రౌఢ దీర్ఘ సమాసపదము లతో చెలంగుటలేదా !! పాండురంగమాహాత్మ్యము

సమాన వాగ్గుంభనా గర్భితముగ లేదా !!! కాశీఖం
డము సమాస జటిలముగ లేదా !!!! ఇట్లుదాహరణ
ములు. కాని పై వానియందు కొంత శైలి మృదు
మధురముగ నున్నది. ఇది శ్రవణానందముగ లేదు.
అన్ని శ్రవణానందముగవున్న కటువుగ నేవియును
నుండవలదా ! ఈ గ్రంధము కృష్ణరాయల యప్రతి
సమాన ప్రతిభావిజ్ఞానముల న్యక్తపఱచుచున్నది.
సామాన్యముగ నిది ప్రాజ్ఞులు, రసజ్ఞులు పఠింపదగిన
గ్రంథము. కాని కొందఱికి నచ్చును. దీని కర్తృత్వ
విషయము చర్చించుటే చాలవఱకు [illegible]పోయెను.
ఇంక దీనిని సావధానముగ చదువువా[illegible]ను. ఈ
గ్రంథము ప్రౌఢప్రబంధములలో నొకటిగా వ
చ్చును. ప్రౌఢప్రబంధము లెవ్వియో ముందు
సందేహంబు డించుపడ తెల్పియున్నాను. ప్రౌఢ
మనగా శైలియందా, పాకమందా, కవిత్వమందా,
వాగ్గుంభనలయందా, భావమందా యనివ యన్ని
టియందని చెప్పవలసివున్నది. కొందఱి కొందఱి
కవుల కొక్కొక్కదానిలో ప్రౌఢతనుజేర్చి కావ్య
మల్లుశక్తి గల్గియుండెనని కృష్ణరాయలుకూతురు
తెల్పియుండలేదా ! ఈ కావ్యము సర్వవిధముల
పండితజనాదరణీయమై యలరారుచున్నది. వేయేల

గాన ప్రబంధము ప్రౌఢమగు నొక యుద్గ్రంథము. దానిని యీరోజు యెక్కువగా చదువకపోవుటచే దానికి ప్రాశస్త్యము పోవునా? 500 ఏండ్లనుండి యిప్పటివరకు నిల్చియున్నదనిన యదియే యేతదు గ్రంథరాజ ప్రాశస్త్యమును వేనోళ్ల జాటుచున్నది. దీనిలోకూడ చక్కని లోకోక్తులు గలవు. ఉదా.

1. కుంపట్లో తామరలంబోలె
2. పుట్టిన మఱి నూతులుద్రవ్వ బేతాళములే
3. మిన్మ్రింగిన గ్రుక్కవారిధికిం గొరతయే
4. పుణ్యమునకు కప్పురముపెట్టి వుప్పుగొనుటే.

పైన వక్కాణించినవిధమున నిక్కముగ నీకావ్యరాజమునకుగల ప్రాధాన్య మప్రతిమానము గావున దీనిని యెల్లరును చదువుటొప్పు.

19

ఆముక్తము-కాంతాసమ్మితమగు నీతి

ఆముక్తము నిస్సందేహముగ, నిశ్చయముగ యొక్క ప్రౌఢప్రబంధము. కావ్యప్రయోజనమును చెప్పుచు సంస్కృతాలంకారికులు కావ్యమునకు రెండు ప్రయోజనములని. ఒకటి రసానందము, రెండవది కాంతాసమ్మితమైన నీతిని చెప్పుట. కీరములు నృపశాసనములు, సుహృద్విజ్ఞాపనములు పురాణాది గ్రంథములు, అంగనాజన విలాసాలాప భీలాసముప్రాదుర్భావములు కావ్యములు కర్తవ్యోపదేశవాదప్రక్రియలు, కావ్యమహిమల సమాసము అసాధారణము, అమేయము, అప్రతిమానము, అనన్య సాధారణము. ఇట్టిదే ఆముక్తము. ఈ గ్రంథమం దెల్లెడలను నీతివెల్లి విరియుచున్నది. కాంతాసమ్మితయోపదేశయు జే యనగా ప్రేయసి తన ప్రియునకు యేమండి మీరు పోవద్దని ఘల్లు ఘల్లురను అందెల రావములతో చేతిగాజుల రావములతో చెక్కిలి నొక్కుచు చెప్పక చెప్పెడి నీతి. ఏ గ్రంథమైనను యొక్క నీతిబోధగా యుండుటకే వ్రాయబడును.

ఈ గ్రంథము ముఖ్యముగా భక్తిప్రబోధకమై వ్రాయబడినది. అతిథి సత్కారమును పరిహారము సేయుటకు, జాతిభ్రష్టులగు బ్రాహ్మణులకన్న జాతి చండాలుడేయని చెప్పుటకు అపరిమితులై స్వేచ్ఛందముగ కాంతావిరహార్తులగుంది విషయసుఖాస్వాదలోలురగు ప్రభువులకు బుద్ధిసెప్పుటకు, వేదాంతమే ప్రశంసనీయము. నారాయణుని సాక్షాత్కారములేనిజన్మ వ్యర్థమాయని తెల్పుటకు. అవివాహిత కాంతలను బలవంతమ్ముగ జేయరాదు. పరదారల నంటరాదను నీతిని బోధించుటకై, రాక్షసులు నిశ్చలభక్తి యొక్కటివున్న వారేమిచేయజాలరని తెలుపుటకు, దేవతలను మెప్పించుటకై యజ్ఞయాగాదులు చేయనలెనని. భక్తియే ముక్తి, భక్తియే శక్తి తదితరయుక్తులన్నియు వ్యర్థములని సెప్పుటకు, వ్యావహారికము వ్యావహారికమను వాదములాడువారి బుద్ధి బగులగొట్టుటకు. ఉద్గ్రంథములు లేనికాలమున పరీక్షలకు పఠనీయగ్రంథముగానుండి చదువురాని బాలురకు భాషాజ్ఞానము కల్గించుటకు. పాండిత్యప్రకర్ష సాహితీపటిమ యొక్క కావ్యములో తప్ప యింకొకదానిలో చూపుట సాహసిక్యమని తెల్పుటకు. తగురీ:

యుద్ధముచేయుమని నేమ పోరాటజాతులకు బోధం
చుటకై, రాజులకు రాజనీతి తెలిసియుండుట
యవశ్యకము. రాజకీయ వ్యవహారాదుల చక్క-
బెట్టుటకు లేక చక్రవర్త్యాధిపత్యముగ తగు యమాత్యా
చార్యుల సహాయముచేత సామ్రాజ్యము వైరి
రాజోరగ వైనతేయుడై పండితజన కమలాకర
కమలాకరుడై యేలుమని, ఆంధ్ర భాషాభివృద్ధికి
పాటుబడుమని, - ఆంధ్ర సరస్వతిని నుజాల నొకసారి
యలంకరించి శృంగారమైన కదంబమును గ్రుచ్చి
యామె కంఠములో చంద్రహారములో వేయుమని
ఆముక్తమాల్యద నీతిని యుప[illegible]ంచి గా[illegible]ంచు
మన్నది. ఆనాటినుండి [illegible]నాటి[illegible]రవ
ము[illegible] గుంత అభిమానముచే [illegible]లచేత
చదువబడుచున్నదని దానిలోని నీతి [illegible]క్క-
క్షింపవలెనా! రాజులు కూడ కవులే. వారు
బండాయూం బ్రూహింగా నుండరనుటకు అనురాగ
పూరితమైన భక్తి, మూఢభక్తి, జ్ఞానపూరితమగు
భక్తి యను త్రివిధమగు భక్తిలో నేదేని యొక్క-
టియుండిన జాలని తెల్పుటకు, వివాహములు సక్రమ
పద్ధతిలో విప్రోత్తములచే వైదికరీతిలో జరిపింపమని
కామాతురులకు లజ్జాభయము లుండవని స్త్రీబుద్ధి

పరిత్యాగాంతమునకు, యెంత గొప్ప దేవుడైన స్త్రీ యుపాంగపీక్షణమునకు గురియేయగునని, పరికృతియే వేదమయని, సేవిమశృంగారము లేనియెడల మానవుని జీవితము మనోరంజకముగ నుండదని గృహస్థాశ్రమమే యాశ్రమము లన్నింటిలోకెల్ల ప్రశంసనీయమని, వేదాంత జ్ఞానము కల్గియుండుటయే పరమ శ్రీమంతమని తెల్పుచున్నది. చివరకు విష్ణు వొక్కడే దేవుడని యాతడే యెల్లరకు పాస్యుడని యాతడే శ్రీమన్నారాయణుడనేటి శ్రీరంగక్షేత్ర స్వామియే యనియు శ్రీ రంగము దర్శించినంత మాత్రాన సర్వపాపములు పరిహారమగునని ఆ శ్రీరంగమే వైకుంఠమని గోదాదేవియే రత్నాకర రాణియని తెల్పుటకు, ఇంక యెంతనీతిగావల నీతిని మిగుల.

20

పాత్రపోషణ.

విష్ణుచిత్తుడు.

ఈతడు విష్ణుభక్తుడు. భగవంతుని భక్తిచే మనసులో బంధించిన మహానీయుడు. పూర్వజన్మ వాసనచే వేదాంతజ్ఞానము కలవాడు. న్యాయార్జిత విత్తమున యతిథిసత్కారపూజ చేయుచున్నాడు. ఆత్మస్తుతి, సాధుమతముగాదు గావున యతీధుల రావించి షడ్రసోపేతమగు భోజనముచే సంప్రీతి గావించియు నాస్తిశాకబహుతా నాస్త్యుష్ణతా కృపయా భోక్తవ్యమన్న భక్తాగ్రేసరుడు. నాగేంద్రశయాను దివ్యప్రబంధసంధాన ద్వారము లను నావతో సంసారసాగరమును దాటుచుండెను. పాండ్యునిసభకేగుమని భగవంతుడు పురికొల్పగా "స్వామీ నన్ను నితఃపురాపఠిత శాస్త్రగ్రంథ జాత్యంధునా రామత్క్ష్మాఖనక్రియా ఖరఖనిత్ర నాగ్రిహితోద్యత్కిణ స్తోమాస్నిగ్ధకరుణ్" అని తన వృత్తిని చెప్పుకున్నాడు. ఈతనికి శ్రీహరి ప్రత్యక్ష మెప్పుడన్న యప్పుడే. వెదకుకొన పనిలేదు.

ఈతనికి శ్రీమన్నారాయణుడు యామునాచార్య చరిత్ర వినిపించినాడు. తనకీతని భక్తికి మెచ్చి ఆముక్తమాల్యదను తనయగా నొసగి మరల భార్యగా గైకొని తానితని కల్లుడైనాడు. విష్ణుచిత్తునికధ వున్న కారణమున దీనికి విష్ణుచిత్తీయమను నామము అన్వర్థాభిధాన మైనది. ఈతడు సంస్కృత భాగవతమునకు వ్యాఖ్య (భాష్యము) వ్రాసినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. అదియును బృందావనములో ప్రకటింపబడినదట. దీనిని సారస్వతోపాసకులు గమనింతురుగాత.

ఖాండిక్యుడు.

ఈతడు నిమివంశాలంకారుడగు నృపాల నందనుడు. కేశిధ్వజుని తమ్ముడు. కర్మనిష్ఠుడు. మొదట కేశిధ్వజు డొచ్చుటగాంచి "దుర్మత గెడపెద న్మారంపుభల్లంబునన్" అని వచించి నాడు. కాని యాతడగుదెంచినదానికి నిమిత్తంబు చిత్తంబునం దనసి శరణన్నవానిని చంపుట తప్పని యాతనికి ప్రాయశ్చిత్తముచెప్పి (ప్రజలు చంపు మనినను చంపక) యాతని కృతార్థునిచేసి గురు దక్షిణకై యాతడు వచ్చినప్పుడు రాజ్యముగోరు

మని ప్రిజలు తెలిపినను కోరక సంసారసాగరమును దాటుమార్గమడిగి యాతనితో భావనాత్రయ స్వరూపమగు భగవంతునిజేరు మార్గము తెలిసి కొని విరాగియై తరించిన మహానీయుడు.

కేశిధ్వజుడు.

ఈతడు ఖాండిక్యుని యోడించినవాడు. ఓడించియు శునకముని ఖాండిక్యునే ప్రాయశ్చిత్త మడుగుమనగా గర్వములేకపోయి మరల నతనినే అడిగినాడు. తుదకాతడు చంపిన క్రతుఫలము దక్కుననియు, చంపకున్న యాగము సఫలించునని యెట్లైన మంచిదేయని తలచి యాతన నాశ్రి యించినాడు. గురుదక్షిణ యిచ్చుటకై పోయి నాతడు సంసారసాగరమునుండి తరింపుమార్గ మడిగి నను యీర్ష్యలేక భావనాత్రయ స్వరూప ముపదే శించెను. తుదకు ఖాండిక్య కేశిధ్వజులు నిమివం శము పావనముచేసిరి.

యామునాచార్యుడు.

ఈతడు బ్రహ్మచారి—విష్ణుభక్తుడు. అష్టాదశ విద్యలం దసమాన విశారదుడు. విష్ణువు యాదే

శానుసారము వైష్ణవమత ముద్ధరింపగవచ్చిన గుర్తి. పాండ్య మహీపాలుని పట్టమహిషి వైష్ణవభక్తురాలని తెలిసికొని యామునసహాయమున పాండ్యుని సభాస్థలి సాక్షెంచి వైష్ణవమత స్థాపనజేసిన మహనీయుడు. ఈతడిది జ్ఞానపూరితమగు భక్తి. రాజు సభలో విజయమొందిన తర్వాత రాజు చెల్లెలిని వివాహమాడి కేవల విషయసుఖాస్వాదలోలుడై కాలము గడుపుచుండె. తర్వాత కొంతకాలమునకు శ్రీరంగేశ్వరుని పాదారవిందములు మోదంబుతో స్వప్నంబులోన వీక్షించి విరాగియై రాజ్యమును తన కుమారున కప్పగించి రాజనీతి బోధించి శ్రీరంగ మరిగి తరించిన భక్తప్రవరుడు.

పాండ్యుని రాణి.

ఈమె పతివ్రత, విష్ణుభక్తురాలు. ఏకాదశీ వ్రతము నిష్ఠతో నాచరించుచుండెను. ఈమె శీలమును చక్కగా శ్రీరాములు "వింగడంబై నట్టి" అను పద్యంబున తెలపియున్నాడు. యామునాచార్యునికి సభాప్రవేశమున కవకాశమిచ్చిన భక్తురాలు ఈమెయే.

రెండవ పాండ్యరాజు.

ఇతడు శివభక్తుడు. విష్ణుభక్తుల నాదరించడు. శివభక్తులకే యగ్రహారముల నిచ్చును. భ్రష్టులైనను శైవులను శిక్షింపడు. విష్ణుభక్తుల పరిహాసముచేయును. ఇతని దురంతం బింతింతయని చెప్ప నలవికాదు. తుదకు వైష్ణవుడై యామునికి తన చెల్లెలినిచ్చి వివాహము చేసినాడు.

మాలదాసరి.

ఈతడు మాతంగుడు. విష్ణుభక్తుడు. ప్రతిదినము మంగళకైశికిరాగమున కురుంగడి పాడుచుండు భక్తశిరోమణి. భగవంతుని తీర్థప్రసాదములను ప్రతిదినము గ్రోలనిది యింటికిపోడు. ఇతడు తనకు నిర్దేశింపబడిన ధర్మమును తప్పక నాచరించుచుండెను. బ్రహ్మరాక్షసునితోగూడ భయములేక మాట్లాడి నాతని మెప్పించి యాతని చరితము విని యాతనినికూడ నొక భక్తునిగాజేసిన మహాపురుషుడు.

బ్రహ్మరాక్షసుడు.

ఈతనికి భగవంతునిపైనున్నది మూఢభక్తి. ఈతడుకూడ విద్వాంసుడై తార్కికుల ప్రాజ్ఞుల

పరిపాలించుచుండెను. సర్వదుర్గుణముల గర్వముతో ధనమార్జించి శ్రీమంతుడై దొంగలచే దోచుకొనబడి రాక్షసాకృతిబొందినవాడు. ఇతని నివాస స్థానము చోళభూమి. మరల మాలదాసరివచ్చి తనను భుజింపుమని అడిగినపుడు అతని భక్తికిమెచ్చి తన కౌగిటనుంచుక గౌరవించినాడు. న న్నవర్ణ్యము శ్రీహరి కటాక్షించునని తెలిపెను.

ఆ ము క్త మా ల్య ద .

ఈమెయే కథానాయిక. దానచే ఈ గ్రంథమునకీ నామముంచబడినది. ఇట్లు పేరుపెట్టుటయందు భట్టనాథుని అనుసరించినాడు. విష్ణుచిత్తునకు భగవత్ప్రసాదమున దొరకిన కూతురు.

ఆముక్తమాల్యద యనగా ఆముక్త=తనచే ధరింపబడిన, మాల్య=పూలదండను మాల్య= ఇచ్చునది. దీనికిసరియైన నామము ద్రవిడభాషా పరముగ శూడికొడుత్తాళ్, ధరించునది. దానినే కదా శ్రీమన్నారాయణుండు శ్రీరాయలను తన కైతచేత ఆముక్తమాల్యద వ్రాసి ఆడది మాలధరించివేసిన కొడువ తీర్పుమన్నాడు. ఈమె చక్కనిది.

యవ్వనము రాగానే లక్ష్మీకల్యాణముల జూచుచు తానా శ్రీహరిని నాధునిగా బడయుటెన్నడో యని నిట్టూర్పులూరుచు తన జనకుడు చేసిన నాలికలగాను ధరించి నీళ్ళలో ప్రతిబింబమీక్షించి మురియుచు తుదకాతనినే వరించినది. ఈమెది అనురాగపూరితమైన భక్తి. ఈ ప్రేమయే నిత్యము శాశ్వతము. దివ్యము నిర్మలమైనది. మానవ ప్రేమలకన్న పెక్కురెట్లు శ్రేష్ఠమైనది.

శ్రీమన్నారాయణుడు.

ఈతడే యీ గ్రంథపాత్రలకు సర్వాధికారి. సర్వం విష్ణుమయమ్ జగత్ అను నాభాషణము ఈ గ్రంథమందు ప్రతిపద సార్థకము గాంచినది. గోదాదేవియగు ఆముక్తమాల్యద తనయొద్ద నిలిచి వుండ ఆమె త్రిభువన మోహితమైన రూపవిలాస విభ్రమాది సౌశీల్యంబుల మనంబున ముదంబు గొంది పంచేషు విలుంతలుంగొనే మనస్కుడై ఐక్యమొనరించుకొనియెను.

21

గ్రంథ దోషములు.

ప్రతి గ్రంథమందు దోషము లుండకపోవు. ఎవ్వడును సర్వజ్ఞుడు కాడు. ఈ గ్రంథము వ్రాసిన నారాజు కావున కొన్ని తప్పు లుండకాపోవు. అట్లయినను శ్రీహరిని మెప్పింప తనదే సత్తము కవితయని నుడివియున్నాడు. దీనిలో వ్యాకరణ దోషములు మొదటి దోషములు. త్వార్థకార సంధి, ఇత్వసంధి, అత్వసంధి యిత్యాదులు సంధి దోషములు. సాహిత్యతత్త్వవేత్తలు ప్రసాదరాహిత్యము శ్రుతికటుత్వదోషములకు అకాండప్రకాశన కారక మామికక్త మాల్యాద యని నుడివియున్నారు. ప్రసాదరాహిత్యమున్నది నిజమేకాని చానిని యొక దోషముగా పరిగణింప కూడదు. కొందఱు కవులు నారికేళపాకములో రచియింతురు, కొందఱు ద్రాక్షాపాకములో ముక్కుతిమ్మనవలె ముద్దు ముద్దులొలుకు బిరిబిరి పలుకు లలరగ వ్రాతురు. ప్రసాదగుణము యీ గ్రంథమందు స్థాలీపులాక న్యాయముగా నున్నది. ఈ విషయములో విందు

నగర మహారాజావారి సంస్కృత కళాశాలాంధ్రో పన్యాసకుడగు మేడేపల్లి వేంకటరమణాచార్యులు శ్రీరాయల ఆముక్త నంతయు నోజోగుణ భూయిష్ఠమనిరి. కాని వారనిన దానిలో మూడు భాగములు సరియని ఒప్పుకొనక తప్పదు.

ఈ గ్రంథము వినువారలకు కటువుగా నుండును. పలసన పదజాల మావిధమైనది ఉపయోగింప బడినది. శ్రీరాయలు తన పాండిత్యప్రకర్ష కర్ణకఠోరమగు పదములతో చెప్పి పద్యములల్లిన కాని తన గ్రంథమునకు గౌరవమురాదని యెంచెను. ఈ గ్రంథశైలినే శ్రీహర్షునిసూక్తి చెల్లునని మొదటనే వచించితిని. శ్రుతికటుత్వముకూడ నొకదోషముకాదు. అట్లయిన పాండురంగ మహాత్మ్యమునందీ దోషములు లేవా! ఈ గ్రంథము చదివిన శిరోవేదన కలుగుననుట నిస్సందేహము, నిస్సంశయము. కొన్ని పద్యములు మనము సరిగా నుచ్చరింపనుకూడ నుచ్చరింపలేము. శ్రుతికటుత్వము నకుదాహరణము లసంఖ్యాకములు. ఈ గ్రంథమందొక పద్యమున్నది. అది దశావతార స్తవము కానిది. శ్రీనాథుడు కాశీఖండములోని "దోర్దండ"

(ఇదివరకే నుదాహృతము) అను పద్యమునకన్న మిక్కిలి కఠినతరముగా స్యందనస్థిత యను పద్యము. దానినే యిచ్చట నుదాహరించుచున్నాను. ఈరీతి కవిత్వమున కదియే మంచి పరిమాణము. ఇంతటి యశిథిల జటిలపదబంధనము మరి యెవ్వనియందును గానము. ఆముక్తమాల్యద యర్థము కాకున్నంత మాత్రాన దాని గొప్పతనమును మనము తూలనాడకూడదు. అది యర్థముకాలేదన్న యది యర్థము చేసుకోగలిగిన సామర్థ్యము మనకు కల్గలేదని విచారింపవలెను.

సీ॥ స్యందనస్థిత బింబాజః క్షతత్ర జాడ్య కృ
(ఘ)షూ మరుద్గరుజ్ఝాత్కృతములు
క్రవ్యాసిరాడ్ఘాత్రి కనదసృగ్గాహన
స్ఫుటశల్య హావభు కృత్కృతములు
యోధవర్మిత హాత్పుటోత్కాంతి పిజపాత
సాలాశ్మకృత ముహుస్సాత్కృతములు
పతితోగ్రి రథ కబంధు ఘోరభృంగారి
భుగ్న భోగ ఫణీంద్ర ఫూత్కృతములు

శాంతి రథ్యాసిరంతర చ్ఛాయితములు
దివ్య శాతాశ కార్ముక త్రేంగితములు

కలుషము లపహరించుగాత లంకాపురాంగ
ణాంబరి చలత్కలంబ కదంబకములు.

శ్రుతికటుత్వమునకు నుదాహరణము. ఇంకను "కాంచెక్ష్మైవ్వ" "అర్థావాగ్వ్య బుధం" ఇత్యాదు లుదాహృతములు. ఏట్లయిన నేమి ఆముక్తమాల్యద భస్మసంవృతమైన మహాగ్ని కణము, శ్రీబులుసుపల్లి సీతారామాచార్యులవారు గూడ కొన్ని వ్యాకరణ దోషంబులు ఉన్నవని వచించిరి. కాని పై దోషముల పేర్కొనదలచను.

ఇంక అకాండ ప్రకాశనమును గూర్చి కొంత పరిశీలింతము. పై విషయమునకు కొంత కథా సంవిధానము చర్చింపవలెను. అకాండ ప్రకాశన మనగా సన్నివేశములను హఠాత్తుగా జొన్పుట. ఇందలి సంఘటన లిదివరకే తెలిసియున్నాము. విష్ణుచిత్తునికథ, ఆముక్తమాల్యద చరిత్ర యీ రెండు ప్రధానగాథలు. గ్రంథనామమునకు సరి పోయినవి. కాని మధ్యన యామునాచార్య చరితము, ఖాండిక్య కేశిధ్వజవాదము, చండాల బ్రహ్మరాక్షస సంవాదములు మధ్యలో కల్పించి

నాడు. ఈ కథలను గురించి వ్రాయుటలో శ్రీరాయలవారు లక్ష్య మిదివరకే వచించియుంటిని. విష్ణుచిత్తుడు స్వమత స్థాపన చేసిన తర్వాత తనమత ప్రాశస్త్యమును తెలుపుటకే ఖాండిక్య కేశిధ్వజ వాదము చొనిపెను. అకాండ ప్రకాశనమనగా కారణా కార్య సంబంధము లేనిది ఏ విషయము సంభవింపగూడదు. ఖాండిక్య కేశిధ్వజ వాదములో విశిష్టాద్వైతమత సిద్ధాంతము చక్కగ చెప్పబడినది. ఆత్మ నారాయణ స్వరూపమని, ప్రాకృతిక సంబంధంబు మోక్షంబు చేరుటకును మనస్సే కారమనెడి వేదాంత తత్త్వబోధ వివరముగా చెప్పబడినది. విశిష్టాద్వైతమత సిద్ధాంతమంత వివరముగా విపులముగా పృథివీపతికి చెప్పినగాని యాతనికి వైష్ణవమతముం దెక్కుడు గౌరవము భక్తి కుదురదు. తన వ్యాఖ్యానము పూర్తియగువరకు అకాండ ప్రకాశన మెచ్చటను లేదు. విష్ణుచిత్తుమనుగుడ గృహమునకేతెంచినపుడు శ్రీమన్నారాయణుడు సాక్షాత్కరించె. ఇక్కడ నాతడెందుకు సాక్షాత్కారము గావలెనన్నది మూలములో కలదు. దానిని శ్రీరాయ లేమిచేయగలరు. కాని ప్రబంధమునకు శ్రీమన్నారాయణుని దశావతారస్తవ మవసరము

ప్రకాశనమునకు ప్రసాదమాహాత్మ్యమునకు శ్రీ
కృష్ణత్వమున కాకరము ఆముక్తమాల్యద యను
టలో తప్పేమిలేదు యొక్క.

22

కృష్ణరాయల ఆత్మీయత- చిత్తవృత్తి.

ఆముక్తమందుద్బోధింపబడిన మహైశ్వర్యము.

కృష్ణరాయలొక యువ తపస్వి. ఆతని కాంక్షిమన్న నెక్కు- పద్యమానము కాపువనే దేశంబు తెలుగేను తెలుగువల్లభుండ అని అన్నాడు. తన కవిత్వము శ్రీహరి కళంకము దీర్పగల మహాత్మ్యము గలదని వచించినాడు. [అదియో మన ఆముక్తమాల్యద పూలమాలను ప్రథమమున ధరించి మరల శ్రీరంగేశ్వరుని కొసంగినది.] శ్రీహరియే యక్కడువగప్పు ప్రియాపరి

భక్తి భాక్రిఫర్ అన్నాను. అదిగాక నేను తెలుంగురాయడ్ గన్నడిరాయుడనుకాని అన్నాను. అంకితము పొందు వెంకటచలపతికే అది యును శ్రీమన్నారాయణుని యాదేశానుసారమే. అందును నాలెసికి స్వప్నమందగపడి శ్రీహరి యాజ్ఞాపించెను. అదియునుగాక తన కవిత్వము భావధ్వనియుక్తముగాను, అలంకారయుక్తముగాను ప్రౌఢముగానుండునని మొదటనే వచించినాడు. ఆతడపరవిష్ణుచిత్తుడే. ఆతడు ద్వయసద్గుణవచ నుడు కావుననే ఆతనికి సుఖదుఃఖములు సమానము లు తత్కాలముగ సతము ప్రజారంజకుడై రాజ్య మేలినాడు. ఆతడు వైరాగ్యాంబుధుడు ద్వైతాద్వైతు డుడు కావుననే యింత భక్తిపూరితమగు ప్రశస్త ప్రబంధము వ్రాయగల్గెను. భక్తుడు కాకపో యిన యింత భక్తిభావముల నింత చమత్కృతితో నిముడ్చలేడు. ఛందోబృందపతే అంతవాగవసానా నిష్పంద ద్వైతసుసంవిదాలయుడు కావుననే తన కున్న వేదాంతమందలి సంపూర్ణ పాండిత్య మెల్ల రకు తెల్లముగావించినాడు.

ఆముక్తమాల్యద వ్రాయుట విశిష్టాద్వైత మత సిద్ధాంతమును సిద్ధాంతరీకరించుటకే, ఆనాడు

శైవమతమునకున్న నిరసనము పూర్తిగా వర్ణింపబడియున్నది. రెండవ పాండ్యరాజును యామునాచార్యుని సహాయమున, భార్యసహాయమున వైష్ణవమతానుయాయినిగా జేసినాడు. ఆత్మ శ్రీమన్నారాయణ స్వరూపము సృష్టి స్థితి లయములకధిపతి యతడేయని నిర్వచించుటకే ఆముక్తమాల్యద వ్రాయబడినది. "ఏకోనారాయణాసీత్" అను నుపనిషద్వాక్య మొక్కటియే సత్యము. మిగిలినది యబద్ధము. ఆత్మ శివస్వరూపము కాదు, అసలు శైవమతము మతమేగాదు. శైవమతావలంబి లింగము కట్టుకొనవలెను, వైష్ణవమతా వలంబించినవాడు మురఘుస్మరచక్రాంకితుడు కావలెను. ౧౦౮ విష్ణుచిత్తీయమునందు ప్రతిపాదింపబడిన వైష్ణవ మతమును, వైష్ణవమత సిద్ధాంతములను వివరముగ, విశేషముగ, విమర్శనగ, వక్ష్యమాణ విధమున తెలుపుచున్నాను.

నారాయణు డొక్కడే సత్యము. మహేశుడు నాస్తి, బ్రహ్మ, భూమి, నభము, సూర్య చంద్రాదులు లేరు. నారాయణునికన్న మించిన దేవుడులేడు. తానుగానట్టి దేహమందు తాననెడి

తలంపును, బంధు మిత్ర కళత్ర పుత్రాదులు తనవారను నీ రెండు నజ్ఞానవృక్షమునకు మూల బీజము పంచభూతాత్మకమయిన శరీరమందు జీవాత్మ అవిద్యవలని దట్టంపుతెరలచే నావరింపబడినవాడై అహంకార మమకార భ్రాంతిలో తిరుగుచుండును. ఆత్మ పృథివ్యాపస్తేజో వాయ్వాకాశములకంటె వేఱయి ప్రకాశించుచుండుకాన దేహమాత్మ గాదు. పుత్ర మిత్ర కళత్రాదులు దేహమునకు భోగ్యములు కాని యాత్మకు చెందవు. మానవునకు జనియించిన పుత్రులను తనవారలని తలంపరాదు. దేహమాత్మ కాదు. పాంచభౌతికమయిన శరీరము పాంచభౌతిక భోగానుభవములచేత నిలుచును. భౌతికము కానట్టి యాత్మకు భౌతికములయిన భోగములంటవు. సంసారియైన జీవుడు వేలకొలది పునఃపయనములుగల సంసారసాగరమందు అనాదికర్మ వాసనలనెడి ఘూర్ణిలో మునుగుచు అవిద్యయనెడి వేడినీళ్ల స్నానముచే ఆ కర్మవాసనాధూళిని కడిగికొననో అప్పుడవిద్యాదూషసంబంధము బడలిక తీరిపోవును. అజ్ఞానంధకార తమసము పటాపంచలై జ్ఞానజ్యోతి ప్రకాశించును.

ప్రాణులకు బంధమోక్షములకు మనసే
కారణము. ఆమనస్సు సవిషయమైనచో బంధముం
జేయును. నిర్విషయమైనచో మోక్షముచేయును.
చిత్తము పరాయత్తముకాకుండ బ్రహ్మము ను
చింతించుటయే యోగమనబడును. అది మోక్ష
మున కత్యావశ్యకంబు. బ్రహ్మమే పరాశ్రయము.
బ్రహ్మము ద్వివిధములు మూర్తము, అమూర్త
మని. పరము, అపరమని బ్రహ్మమిరుదెఱంగులు
అందు పరము ముక్తమైయున్న యాత్మ అమూర్త
మగుటంచేసి ఉపాసనకు శక్యముగాదు. [illegible]
హిరణ్యగర్భాది రూపంబులనుండు బద్ధజీవసంఘాత
మగు నపరబ్రహ్మము మూర్తిమంతమగుటంజేసి
నుపాసింప శక్యమయినను భావనాశ్రయము కలదై
యుండుటచేసి నుపాసన కర్హముగాదు. భావనా
శ్రయము నుపాసించుట శుభాశ్రయముగావున విష్ణువు
నుపాసించుటే శ్రేయస్కరము. యోగులకు
హృదయమందు ధ్యానోపయోగియై అమూర్తమైన
ముక్తిమొక రూపము విష్ణునామకము కలదు. దానినే
ప్రాజ్ఞులు సత్తని వ్యవహరింతురు. ఆరూపమే
సమస్తశక్తులకు ఆశ్రయమై కల్యాణగుణములు
కలదై మహిమాతిశయముచే నొప్పుచుండును.

ఆ విష్ణువునకు (దేనిని ప్రాజ్ఞులు సత్తని యందురో) యీతని కొక స్థూలరూపము కలదు. యేదనిన

"శిరదింపు చకచకన్మయు జిప్పినవ్వాన్యు
దొడ్డ కెందమ్మి కన్దోయివాని".

యిదివరకే నుదాహృతము. ఇటువంటి స్వరూపము గలవానిని చింతింపవలెను. ఇదియే యిందు బోధింపబడిన పరమోద్దేశ్యము విశిష్టాద్వైతమత సిద్ధాంతము.

ఆనాటి మత్స్యధ్వజుడే శ్రీ రాయలు. అతడు మంచి దానపరుడై నగరీపరిశోధనార్థము శ్రీరామచంద్రునిపగిది యరుగుచు బుధజనవిధేయుడై వేదాంత కవితాగోష్ఠులతో కాలము గడుపుచుండెను. శ్రీ రాయలు మంచి రాజకీయవేత్త. దానినే చక్కగ యంత వివరముగ విభజించి పాలింపుమను రాజ్యపరిపాలనావిధానమును బోధించెను. అతడు మంచి జ్యోతిష శాస్త్రజ్ఞుడు. అందుకు ప్రబల ప్రమాణ మీ క్రిందిపద్యమే.

మ. మునుపే చంద్రబలంబుగల్గి మల
యంపుఁ గమ్మలేగాడ్పు దే

రున నేతెంచు లతాంత బాణునకు
　　సూర్యాంశు న్నహిం గ్రోత్త్ర గా
సనుకూలించె జలంబునన్ వరహి
　　ణీ పాథశాపహారంబు సే
యన నూహించువిధాతకృత్యమది
　　యేలా మాను నెప్పట్లునన్.

కృష్ణరాయలుకూడ మంచి భక్తుడు. బుధ జన విధేయుడు. అతని కొలువుకూటము సంక్రంద నందనుని కొలువుకూటమువలె నలరారుచుండెను. అతనుకూడ "రాజానాం బహులువల్లభాః" యను సామెతను సార్థకముచేసినవాడే "ఆంధ్రుడే"

ఇంక ఆత్మీయత (Personality)ను కొంత పరికింతము. అతడు మొదట రాజు. తరువాత సామాన్యజీవితము గడపినవాడు. నీల మేఘము డాలుడీలు సేయగజాలు యని వర్ణించిన పద్యము కొంచె మాతనికి వర్తించిన నక్షీణమునట్టి కొలువు కూటముప సింహాసన మధిష్టించి సకుంఠి గరిమతో రాజ్యమేలిన రాజన్యుడు. ఇతర రాజన్యుల రాజ్యం బుల ప్రాజ్యంబున కాజ్యంబుపగిది గావించినవాడు. సంగీత విద్వాంసుడు. వేదాంతోపాసనగలిగినవాడు.

23

శ్రీ రాయల కావ్యస్థానము.

ఇప్పు డాముక్తమాల్యదను పంచ ప్రౌఢ కావ్యములతో పోల్చి కావ్యలక్షణములబట్టి కావ్య స్థానము నిర్ణయించవలసివున్నది. కావ్యలక్షణము లన్న మహాకావ్యలక్షణములు మరియు ప్రసాద మాధుర్య కావ్యగుణములు. పంచప్రౌఢ కావ్యము లేవనగా

1. శ్రీనాథ కవిసార్వభౌముని విద్యాదాసమగు శృంగార నైషధము.
2. శ్రీనాథ విద్యాధికారి అయ్యపిండమగు కాశీఖండము.
3. పెద్దనామాత్యుని మనుచరిత్రము.
4. తెనాలిరామకృష్ణుని పాండురంగమహాత్మ్యము
5. శ్రీరాయల విష్ణుచిత్తీయ నామాంతరమగు ఆముక్తమాల్యద.

సంస్కృతకావ్యమే ఆంధ్ర ప్రబంధవుని వచించియుం టిని. కావ్యలక్షణములు సంస్కృతాలంకారికు లీరీతి నుద్ఘోషించియున్నారు.

నగరార్ణవ శైలర్తు చంద్రార్కోదయవర్ణనమ్
ఉద్యాన సలిలక్రీడామధుపాన రతోత్సవాః
విప్రలంభో వివాహశ్చ కుమారోదయవర్ణనమ్
మంత్రద్యూతప్రయాణాజి నాయకాభ్యుదయా అపి
ఏతానియత్ర వర్ణ్యంతే తన్మహాకావ్యమిష్యతే
ఏషామష్టాదశానాం యైః కైశ్చిదూనమిష్యతే.

(విద్యానాథుని ప్రతాపరుద్రీయము)

ఈ పై యష్టాదశవర్ణనలలో ఆంధ్రప్రబంధ కర్తలు కొన్ని వర్ణనలనే పాటించిరి. అవియే పుర వర్ణన, నాయకవర్ణన, వేటవర్ణన, దూతవర్ణన, విప్రలంభవర్ణన, చంద్రార్కోదయ వర్ణనములు, ఉద్యాన సలిలక్రీడలు, వివాహవర్ణన, శైలఋతు వర్ణన లిత్యాదులు.

ఆముక్తమాల్యదయందు పురవర్ణన, ప్రయాణవర్ణన, విప్రలంభవర్ణన, ఋతు వర్ణన, ఉద్యానవర్ణన, వివాహవర్ణన, దశావతార స్తవము, రాజనీతి యిత్యాదులు వర్ణింపబడియె. కావ్యమున గానే శృంగారమేకాని, భక్తియేకాని, వరమేకాని ప్రధాన రసముగా నుండవలెను. ఇందు భక్తిశృంగారములు

కలవు. విష్ణుచిత్తునికథ భక్తిరసమును, ఆముక్త మాల్యదా చరిత్రము శృంగారమును తేటతెల్లము చేయుచున్నది. ఈ గ్రంథరాజమందు సామాన్య వర్ణనలేగాక కొన్ని యనన్య సామాన్యవర్ణనలు జొప్పించుచున్నాడు. పల్లెటూరి జీవితముల దృశ్యములు, నాడు భోజనమందు దుపయోగించెడి పదార్థములు, రాజనీతి చెప్పుటలో తనొక రాజకీయవేత్తనని తానారీతి రాజ్యమేలితినని చెప్పుటకుచేసిన పన్నాగము. ఋతువర్ణనలు విసువుజనించునట్లుగా జేసెను. కృష్ణరాయలు మంచి ప్రకృతిశాస్త్రవేత్త. ఈ పైపేర్కొనబడిన యధికమగు క్రొత్త వర్ణనలు శ్రీరాయల గ్రంథమునకు ప్రాశస్త్యము గల్పించు చున్నవి. ఇతడు ఋతువర్ణనలో చూపినప్రతిభ యుప్రతిమానము. కృష్ణరాయల ఋతువర్ణనయందున్న విశేషమన యాతడు ప్రకృతిలోని సామాన్యముగు స్వాభావిక విషయములను సంపూర్ణ విమర్శతో వర్ణించును. మచ్చుకై యీ చిన్ని విషయమును గనుడు.

అలపర్జన్యుడు భానుడఁగొలిమిలో
నభ్రింపు పెన్గొప్పెరఁ

జలమార్గ బిడుగుకు జాత్యపు టయ
స్కాంతంపు సత్తునకులో
పలజూప న్మహిమాది లోహరజముల్
పైబర్వ్యానాళిచెవా
త్యల బ్రాగ్ద్రావమషులో గ్రిల్లొన్నదల గ్ర
ద్దంతై దివిఁ లేచినన్.

వర్షాకాలమున సూర్యుండుండగానే మేఘముగుట, వెంటనే సుడిగాలివీచుట, తరువాత గ్రీష్మకాలోష్ణవాయువులు భూతలమునుండి మింటికెగయుట సహజముగదా! ఇదే విషయమును కవి చెప్పదలచినది. దానిని చక్కగ సూర్యుని కొలిమిగాను, ఆకాశము వర్షాధిదేవతయైన యింద్రుడు ఋథాకాలము యథామితికై వృష్టినొసంగ నుంచు కొంగ్న కళాయిగా నుత్ప్రేక్షించినాడు. పది నెలల నుండి నీరునింపక పడవైచినందున త్రుప్పేమయిన బిట్టి బెజ్జములుపడి అతుకులు నోరుదెఱచినయెడల కళాయిలోని నీరు నిలువక కారిపోవునుగాన కళాయిని ఆ కొలిమిలో కాల్చి మరమత్తుసేయుటలో కరము దిట్టవరచుటకై దానిలోపెట్టిన పిడుగు జాతి యొక్క సంబంధమైన సూదంటురాయిగాను

వెంటనే సుడిగాలి వీచుచుండుటయు దానిచే భూతలము నుండి కదిలించిన వేసవికాలపు దుమ్ము సెగలు మింటికెగయుటయు యీ సూర్యకిరణములచే అగ్నిశిఖములై భూమిమీది యిసుకరజము లెగిరిపోయి ఆ రాతి గనుకపైబడి అతుకకొనినట్లుండెను.

సామాన్య విషయమును అసామాన్య ముత్కృష్టాలంకారములతో నూత్నముగజేసి లోక విషయమునే మరల మరలచెప్పి మానవులలో గూడ భావమును గ్రహింపచేయుటయే యీ కవి లక్ష్యము.

శృంగారరస వర్ణనకు శ్రీనాథునికి, భక్తిరసమునకు పాండిత్యమునకు రామకృష్ణునకు, వర్ణనాపటిమకు పెద్దనకు, నిస్సందేహముగ పోల్చవచ్చును. శ్రీరాయలు శృంగారరస వర్ణనయందు శ్రీనాథునకుగాని మహాకవి శాకుంతలమునకు కాళిదాసునకుగాని యేమియును తీసిపోడు. శ్రీనాథుడు శృంగార రస సామ్రాజ్య సార్వభౌముడు.

కాళిదాసుని మేఘసందేశము.

తన్వీశ్యామా శిఖరిదశనా పక్వబింబాధరోష్ఠీ
మధ్యేక్షామా చకితహరిణీప్రేక్షణానిమ్ననాభిః

శ్రోణీభారాదలసగమనా స్తోకనమ్రా స్తనాభ్యాం
యాతత్రస్యా ద్యువతివిషయే సృష్టిరాద్యేవ
ధాతుః

శ్రీనాథుని శృంగారనైషధము.

సీ. నిబిడశైశవ యౌవనీయ సంధ్యావేళ
యానన చంద్రబింబామృతంబు
లవనామృతాంశు బాలప్రభాజాలంబు
బంధుజీవలతాంత బాంధవంబు
పరిపక్వబింబికా ఫలవిడంబనముద్ర
విద్రుమద్రుమలతా విసియమంబు
మదనారాచ కోమలస్వాంగుళచ్ఛాయ
యస్మన్మనోను రాగాంకురంబు
మహిత లావణ్యగుణ జాయమాన బహుళ
మాధురీ చిత్రశోభా సమన్వితంబు
ప్రార్థనాకల్ప పాదపప్రాజ్యఫలము
తీయపూదేనియల త్రోవి కెంపుమోవి.

ఆముక్తమాల్యద.

క. లేగౌదీగ నితంబము
వ్రేగున త్రెంపడియెగని వీఁచిబిగింపఁ

లోఁగముఁడి యుగీయొసదలుగ
నాగోకస్త్రీని గర్భినాభి సెలంగున్.

పాండిత్యమునకు శ్రీరంగము వర్ణించు

“ చనికాంచెన్ విరజాబ్ధి ”

యిత్యపూర్వ ముదాహృతము చూడుడు పేజి 57.

అను పద్యమునకు కాశీఖండములోని

శా. గాంచెన్ గాంచనగర్భసంభవుఁడ
గ్రగ్రావకోటిస్థల
చంచన్నిష్ఖరవేణికాసలిల సం
జాతాబ్జ సౌగంధ్యమున్
బంచాస్య స్ఫుటకంఠ నాదహత శుం
భత్కుంభి గర్వాంధ్యమున్
స్వంచద్ఘాటక భూమిభృచ్ఛిఖరగ
ర్వావ్యంగ్యమున్ వింధ్యమున్.

అను పద్యమునకు బోల్పవచ్చును. మనుచరిత్రకారుడుకూడ రాయల పండితపరికాండుడే. అతఁ డద్ధీవాగ్విబుధం అను పద్యమునకు

మ. చక్రిత్రైగాహుతి దావపావలితత ప్రు
చ్ఛన్నల్పగచ్ఛాదర
ద్రుకమద్వాగ్రిహామూకుభల్లుకము వ
క్షోభాగ నిష్ఠిత్తడిం
భక వల్గత్స్వనగీకదంబము హృదాం
భః ప్రోత్థిత క్రోడనా
యకమాఖీముఖ ద్విపిస్థపుంశిశం
బమ్యోర్వ తనంబాత్రదే.

అదియునుగాక రాయలాముక్తదా వివాహ ఘట్టములలో ఆముక్తదాలంకార క్రమము తెలుపుచు పద్యమొక్కటి వ్రాసెను. శ్రీనాధుడు దమయంతి నలంకరించు ఘట్టములో వచనము వ్రాసెను.

సా,

శ్రీనాధుడు:—

వ. "కనక వేదికాతరంబునం బసిండి పీఠంబున నునిచి ప్రతిపత్తికంబును" అను వచనము.

ఆముక్తమాల్యద:—

సీ. యావకద్రవమున నరుణాంఘ్రి నఖపంక్తు
లభ్యక్తములుచేసె సతివయోష్ణు

సయికల వ్రేళ్ల మట్టియలు బిల్లాండిడి
　　　　పాయవట్టము బెట్టెబైనొకర్తు
నెఱికవట్టెపసిండిసీటి వ్రాతచేలంగు
　　　　వెలిపట్టు రహిఁగట్టె వెలదియొకర్తు
కటిసీమ గనకమేఖలజేర్చి తారహా
　　　　రములుఁగలించె గంఠముననొకర్తు
కటకములు హస్తసరము లంగదము లంగు
ళీయకములును బాహువల్లికల వ్రేళ్ల
నిలిపి తాటంకనాసామణుల నమర్చి
బొనిపె సీమంతవీధి జేర్చుకక్క యొకర్తు.

శ్రీనాథుడే పరిబంధపోకడల ననుకరణచేయు డనకతప్పదు. పోతనామాత్యుడు వ్రాసిన "ఎవ్వనిచేజనించు" నను పద్యమునకు "ఎవ్వనిచూడ్కిచేసి జనియించు జగ" మను పద్యము వ్రాసినాడు. రామకృష్ణుని పాండురంగమహాత్మ్యము:—

శా. అంభోరాశి గభీరభీరహిత చి
　　　　త్తాభోగభోగావళీ
　　సంభారాపుర రాజరాజకృత పూ
　　　　జాయోగయోగ్యర్ధి మి

త్రాంభోజా హిమధామసుధామహితత ని
త్యావాస లక్ష్మీసము
జ్జృంభాలంకృతి వక్త్రవక్త్రభిరాము
శ్రీమద్గుణప్రాభవా.

దీనికి "బాలార్కాంశు విజృంభితామల శరత్పద్మాక్ష" యను పద్యమును పోల్పవచ్చును. అనయమునగారి యీ క్రింది రామలింగకవిలింగని పద్యమునకు,

శా. శాతోత్తేజిత రత్నలక్ష్మిగుమణి
న్యాపత్క్రశోరాకృతిన్
గేయుత్పూళన శాలిమూర్తి కలభ
శ్రీదోహదోద్యన్నవ
త్రస్తౌకీజపరిఘ ముక్తకంచుక ఫణి
స్ఫూర్తిన్ సధీబాంధవ
శ్రీనిద్ర ప్రణవకారవర్జ్జ్వల కళో
త్పేకాంగ నైల్ రేవుర్తునా.

దీని నించుమించుగా "స్వామీ నన్ను సిక్షః పురాంకితో" యను పద్యమునకు పోల్పవచ్చును. పై దాని సంత సింహావలోకనముచేసిన యింతని కనితాంగా యప్రతిమానము. పాత్రిపోపణమా

యనన్య సామాన్యము, కథ నడిపించు తీవియా యనిర్వచనీయము. రచనాసంవిధానమూ ప్రశంసనా తీతము, పాండిత్య ప్రసారము, భావగాంభీర్యమూ యత్యలతిసంస్తుత్యంబు, వర్ణనా బాహుళ్యమూ వర్ణనాతీతము, సందర్భోచిత మృదుకఠినపదలాలిత్య ప్రయోగదక్షతయూ సంస్తుత్యనాతీతము. ఆంధ్ర వాఙ్మయమందా ముక్తమాల్యదకు స్వతంత్ర ప్రౌఢప్రబంధముగ ప్రత్యేకస్థాన మొసంగవలెను. ఈత డాంధ్రభారతి కర్పించిన్న సారస్వత ప్రసూన మాలిక యత్యంత సౌరభభరితమైనది. శ్రీనాథుని సీసముల పోకడలు వాగ్గుంభనము, పోతన్న వృత్త సోయగము, సోముని శబ్దార్థపటిమ, రామకృష్ణుని పదక్రమము యీతనికి గుదిరినది. ఆంధ్ర వాఙ్మయమునకు సమగ్రాధికారచరిత్ర లేదు. వ్రాయుటకు లేదు. ఎప్పుడసద్గురువర్యులవంటి విద్వద్వ్యా ఖ్యాలు వ్రాతురో తెలియదు. వ్రాయబడిననాడు నాంధ్ర కథనాసంవిధానము చక్కగ నిర్వహించి నందులకు శ్రీనాథ కవిసార్వభౌమునకు, ప్రౌఢ ప్రబంధరచకాంధ్రభోజునకు ప్రత్యేకత స్థాన మొసంగుదురు—తప్పదు—తథ్యము.

సంపూర్ణము

క్షమార్పణము.

శా. ఆంధ్రంబన్న మదీయమానస మమం
దానందమూ కృష్ణరా
యాంధ్రక్ష్మావిభుడన్న వెంతో యభిమా
నంబౌ తదీయుండు త్రా
నాంధ్రుండంచు వచింప వ్రాసిన తదీ
యాముక్తమాల్యంబుపై
ఆంధ్రంబందు విమర్శ వ్రాయ బుధులా
రా నన్ను మన్నింపరే. 1

మ. ఆముక్తంబు ప్రబంధరాజమనుచున్
ప్రాజ్ఞుల్ వచింపంగ నా
కా మూలాగ్రముగా పఠింపగలిగె
న్నత్యాదరంబున్ తదీ
యాముక్తంబుపయిన్ రచించితిని ప
ర్యాలోకనంబంచు యా
నామం బర్హమటంచు మద్గురుడు నా
ణ్యాంబొప్పగా జెప్పగన్. 2

మ. వరుసన్ వ్రాసిరి ప్రాజ్ఞులెందఱో మహా
ప్రాగల్భ్యపారీణతన్
సరసాలంకృతమౌ విమర్శనల నీ
సద్గ్రంథరాజంబుపై
మగలన్ చర్వితచర్వణంబనుచు కో
పంబూనకే యీ ప్రభా
కరు మన్నింతురుగాత ప్రాజ్ఞులు కటా
క్షంబుంచి వాగ్దక్షతన్. 3

మ. అభినందింపరు నన్ను తుచ్ఛులయి నీ
ర్ష్యావ్యాళిసందష్టులై
అభిమానంబున గ్రంథరాజముపయిన్
వ్యాసంబువ్రాయంగ వా
క్ప్రభవంబున్నెగజిమ్ము గ్రంథమది యా
ప్రౌఢత్వముల్ తెర్య వా
క్ప్రభవంబున్ గలదే యటంచు మదిలో
భావింతు రెల్లప్పుడున్. 4

మ. సరసాలంకృతమై విదగ్ధపరినా
సారస్య సంయోగ్యమై

సరళంబై నొకచో నిగూఢమగు భా
షాగుంభనాపూరమై
మెరయన్ కర్ణకఠోరశబ్దములు పా
ణిన్యానుకూలంబులై
మురిపంబొప్పగు కృష్ణరాయకవితాం
భోజాస్య ప్రార్థించెదన్.

మీకు

ఏ ఆంగ్ల, ఆంధ్ర గ్రంథములు

కావలసినను

ఆంధ్ర బుక్కుహౌసు

సుల్తానుబజారు :: హైద్రాబాదు.

అని వ్రాయుడు.

« Printed at »
TARANI PRESS
« SEC'BAD. »

మహారాజపోషకులు.

శ్రీ శ్రీ శ్రీ విజయనగరము మహారాజావారు.

రాజపోషకులు.

శ్రీ సిర్నాం సత్యనారాయణగారు సికింద్రాబాదు.
శ్రీ ఆగ్నిపల్లి రామకృష్ణయ్యగారు ఖమ్మం.
శ్రీ గెల్లా సత్తయ్యగారు ,,
శ్రీ గెల్లా కేశవరావుగారు ,,
శ్రీ సుగ్గల తిరుమలరావుగారు ,,
శ్రీ బెల్లంకొండ కృష్ణమూర్తిగారు ,,
శ్రీ కారంసెట్టి నరసయ్యగారు ,,
శ్రీ కండె సూర్యనారాయణగారు ,,
శ్రీ దాచేపల్లి వెంకటరామనరసయ్యగారు ,,
శ్రీ రాయపూడి రంగయ్యగారు ,,
శ్రీ మిరియాల నారాయణగుప్త గారు ,,
శ్రీ ఆకుల లక్ష్మీనారాయణగారు ,,
శ్రీ మొరిసెట్టి లక్ష్మీనరసింహంగారు ,,
శ్రీ సుగ్గల నాగేశ్వరరావుగారు ,,
శ్రీ కంభంపాటి పుల్లయ్యగారు ,,
శ్రీ చలువాది నాగభూషణంగారు మధిర.

పోషకులు.

శ్రీ రామచంద్రరావుగారు H.C S.
శ్రీ కె. ఐ. విద్యాసాగర్‌గారు H. C. S.
శ్రీ కో. చంద్రశేఖరరావుగారు ఖమ్మం.
శ్రీ కురుకుల్ల నారాయణగారు ,,
శ్రీ రాయపూడి రామకృష్ణయ్యగారు ,,
శ్రీ సోమా కోటయ్యగారు ,,
శ్రీ గ. చిన నరసింహంగారు ,,
శ్రీ ములుగూరి పుల్లయ్యగారు మధిర.
శ్రీ గొత్తి లక్ష్మీనారాయణగారు.

సాధన సమితి ప్రచురణము

★

అంజలి	...	(వివిధరచయితలు)
ప్రేంచందు అనువాదాలు	...	శ్రీ కేశవస్వామి.
పరీక్ష చదువు	...	శ్రీ భాగీ నారాయణ
నిర్మాణము	...	శ్రీ 'సాధక్'
పాలవెల్లి	...	(వివిధరచయితలు
భోజరాజు	...	శ్రీ గాదిరాజు వెంకట..
మధుకిరణములు	...	శ్రీ పిల్లలమర్రి
సాంధ్యగీతి	...	శ్రీ సూర్య చంద్రులు
వాహ్యాళి	...	శ్రీ బూర్గుల రంగనా..
భగ్నహృదయుడు	...	శ్రీ భండారు
ఆముక్తమాల్యద పర్యాలోకనము	}	శ్రీ వెల్దంప
సాహితీ విపణి	...	(అచ్చులోనిది)

సాధన సమితి :: సికింద్రాబా